Founder President
Shri Shivaji Education Society, Amravati

Late Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh

First Union Minister of Agriculture, Govt. of India

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था गीत
'हो तेजोमय अंबर हे।'

विद्येची हो जिथे साधना त्या विद्येचे मंदिर हे
कण कण इथला हो ज्योतिर्मय, हो तेजोमय अंबर है !
निष्ठेचे हो जेथे पूजन
ओंकाराचे तिथेच दर्शन !
सृजनांचा उद्योग सांगतो ... दीप मी, तर भास्कर हे ।
सकलांना या ज्ञान मिळू दे ।
सकलांचा सन्मान फळू दे !
त्या वृक्षाची फळे चाखती अवघे लोक निरंतर हे!
प्रगतीला ने शिखरावरती नव्यायुगाचे अक्षर हे !
एक महर्षी बीज पेरतो
समृध्दीचा मार्ग दावितो
त्या वृक्षाची फळे चाखती, अवघे लोक निरंतर हे !
माणुसकी हा धर्म येथला
त्यासाठी हा जन्म घेतला
या जगण्याचे सार्थक व्हाया विश्व करू या सुंदर हे !
हो तेजोमय अंबर हे !

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

श्री शिवाजी कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, अकोला

शिवदर्शन

वार्षिकांक -२०२०-२१

संपादक मंडळ

रोहन बुंदेले, कु. अल्फिया शेख,

कु. अंजली सावजी, अभिषेक शेगोकार

समन्वयक

प्रा. विनय पैकिने

सहसमन्वयक

प्रा. संजय पोहरे / प्रा. सुनिलकुमार मावस्कर

सदस्य

डॉ. आशिष राऊत, डॉ. सुलभा खर्चे, डॉ. संतोष बदने,

डॉ. निलिमा तिडके, प्रा. कपिला म्हैसने, प्रा. सविता निचित

मुखपृष्ठ व सजावट

राजेश्वर प्रिंटर्स

प्रकाशक

प्राचार्य डॉ. रामेश्वर मा. भिसे

मुद्रक

आदित्य ऑफसेट प्रिंटर्स, एस.बी.आय. कॉलनी नं. २, गजानन पेठ, अकोला.

मुद्रित शोधक

प्रा. कु. कपिला म्हैसने

प्रा. सुनील मावस्कर

प्रा. रावसाहेब काळे

महाविद्यालय विकास समिती

२०१७-२०२२

१.	**मा.हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख** अध्यक्ष, श्री. शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती	**अध्यक्ष**
२.	**मा. नरेशचंद्र पंजाबराव ठाकरे** उपाध्यक्ष, श्री. शि.शि.संस्था, अम. सचिव श्री. शि.शि.संस्था, प्रतिनिधी	**सदस्य**
३.	**मा.डॉ.विठ्ठल भिकाजी वाघ** शिक्षण तज्ञ	**सदस्य**
४.	**मा.श्री.प्रशांत बाबुराव देशमुख** उद्योजक	**सदस्य**
५.	**मा.डॉ.एकनाथ विठ्ठलराव उपाध्ये** संशोधक	**सदस्य**
६.	**मा.श्री.राजाभाऊ शंकरराव देशमुख** समाजसेवी	**सदस्य**
७.	**श्री. दत्तकुमार बापूराव भारसाकळे** विभाग प्रमुख, भूगोल	**सदस्य**
८.	**डॉ. अनिल मारोतराव राऊत** समन्वयक, वाणिज्य विभाग	**सदस्य**
९.	**डॉ.अंजली जयंतराव कावरे** विभागप्रमुख, गृहविज्ञान महिला अध्यापक प्रतिनिधी	**सदस्य**
१०.	**डॉ.गजानन विजयराव कोरपे** विभागप्रमुख, रसायनशास्त्र अध्यापक प्रतिनिधी	**सदस्य**
११.	**श्री राजेश सुरेशराव गिते** अधिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी प्रतिनिधी	**सदस्य**
१२.	**डॉ.आशिष साहेबराव राऊत** समन्वयक,अंतर्गत गुणवत्ता हमी समिती	**सदस्य**
१३.	**विद्यार्थी परिषद सचिव**	**विद्यार्थी प्रतिनिधी**
१४.	**डॉ. आर. एम. भिसे**	**प्राचार्य**

संपादकीय

प्रा. विनय पैकिने

समाजातील लोकांच्या सांस्कृतिक कलागुणांच्या भरभराटी वरून कोणत्याही समाजाची संस्थेची व देशाची प्रगती झाली असे समजण्यात येते हा नियम काही अंशी आमच्या महाविद्यालयाला देखील लागू पडतो माजी प्राचार्य डैडी देशमुख ,विठ्ठल वाघ आणि सुभाष भडांगे यांनी या महाविद्यालयाच्या माध्यमातून सिनेमा ते राष्ट्रीय युवा महोत्सवाचे यशस्वीपणे आयोजन केले होते आणि हीच परंपरा प्राचार्य डॉ .रामेश्वर भिसे पुढे नेत आहेत या महाविद्यालयात साहित्यक्षेत्रात महाराष्ट्रातील नामवंत साहित्यिक डॉ. विठ्ठल वाघ प्रा. नारायण कुळकर्णी कवठेकर, डॉ . मोहन खडसे , डॉ . शरद गावंडे , प्रा .एस . ओ . ठाकरे आणि डॉ. श्रीकृष्ण राऊत या सोबतच नाट्यक्षेत्रातील डॉ.अरविंद विश्वनाथ यांनी साहित्य क्षेत्रामध्ये आपलं नाव कोरले आहे . हि सर्व सांस्कृतिक वारसाची परंपरा शिवदर्शन या वार्षिकांकातून सुरु असल्याचा अत्यंत आनंद होतो . कोरोनाच्या या जागतिक संकटातून जात असतांना साहित्य व सांस्कृतिक क्षेत्र त्यातून बाहेर निघण्यासाठी उपयुक्त ठरू शकते.

आपल्या मनातील भाव भावना व्यक्त करण्यासाठी हे माध्यम अत्यंत उपयुक्त आहे. आणि त्याप्रमाणे विद्यार्थी आपल्या भावना व्यक्त करित आहेत. त्यातील काही निवडक संदर्भ असे –

पु .ल .देशपांडे यांच्या व्यक्तिमत्वाचा शोध 'विलोभनीय व्यक्तिमत्व' या लेखाच्या माध्यमातून बी. ए. भाग १ मध्ये शिकणारी कु. चारू आपोतीकर हिने घेतला आहे. जयंत नारळीकरांची अ.भा. साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी झालेली निवड विज्ञान साहित्याचा गौरव वाढविणारी आणि विज्ञानवादी विचारांची कास साहित्यातून प्रशस्त झाल्याची मनोभूमिका सौ. रूपा ठाकरे या पीएच. डी. संशोधन करणाऱ्या विद्यार्थीनीने मांडले आहे. कोरोना काळात समाजामध्ये असलेले संभ्रम यथार्थ पद्धतीने कु. वैष्णवी भटकर हिने मांडले आहे. शिवाजी महाविद्यालयात शिकणारे बहुतांश विद्यार्थी शेतकरी शेतमजुरांची मुले आहेत. त्यातील कु. शारदा घंगाळ हिने वडिलांच्या शेतात राबणाऱ्या दुःखाची व्यथा तिच्या कवितेतून मांडली आहे.

एखाद्या प्रथितयश कवियत्रीने शब्दबद्ध करावे असे विचार कु. गायत्री देशमुख हिने आपल्या 'व्हायरस' या कवितेतून मांडले आहे. बौद्ध समाजाची ऐतिहासिकता शोधताना कु. वैशाली पातोडे दलित साहित्यातील जागृकता आणि स्वजाणिवेची शक्ती या लेखातून मोडून जाते .

फार काही जाणिव नसलेल्या खोडकर मुलांमध्ये राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या माध्यमातून व्यक्तीमत्व विकास साधला जातो हे सचिन काळे व्यक्त करून जातो तर रोहण बुंदेले राष्ट्रीय सेवा योजनेतून जीवनामध्ये विज्ञाननिष्ठा व श्रमप्रतिष्ठा या मूल्यांप्रमाणे वागतो हे तो मोडू शकतो. कला शाखेचा विद्यार्थी म्हणून ज्ञानेश्वर बुंदे त्या शाखेचे महत्व पटवून सांगू शकतो. 'विठ्ठल' ही कविता वाचताना कु. मयुरी लोखंडकार हिने वारकरी संप्रदायाचे अव्दैत तत्वज्ञान समजून घेतल्याची खात्री पटते .

महाविद्यालयाचे सन्माननिय प्राचार्य डॉ. रामेश्वर भिसे यांनी शिवदर्शन वार्षिकांकसाठी दिलेले स्वातंत्र निश्चितच मनासारखे काम करण्यासाठी उपयुक्त ठरले. सोबतच शिवदर्शन वार्षिकांकाचे सहसमन्वयक डॉ. संजय पोहरे, प्रा. सुनिलकुमार मावस्कर, कपिला म्हैसने, डॉ. रावसाहेब काळे, संजय आर. अन्नदाते, प्रा. एस .ओ. ठाकरे सर यांचे सहकार्य लाभले. संपादक मंडळ व शिवदर्शन समितीच्या सर्व सन्माननीय सदस्यांचे वेळोवेळी लाभलेले सहकार्य महत्वाचे होते .

शिवदर्शन वार्षिकीकांसाठी लेखन करणाऱ्या सर्व नवोदित व उद्याच्या प्रथितयश साहित्यिकांना मनःपुर्वक शुभेच्छा ! देतो.

धन्यवाद !

प्राचार्यांचे मनोगत

डॉ. रामेश्वर मा. भिसे
प्राचार्य, श्री शिवाजी कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय अकोला

शिक्षणाअभावी मानव अपंग समजला जातो. शिक्षणामुळे विचार करण्याची व जगण्याची दिशा मिळते. शिक्षणाचे महत्व समाजसुधारकांनी ओळखून शिक्षण सर्वसामान्यापर्यंत पोहचविण्याचे महत्वपूर्ण कार्य केलेले आहे. शिक्षण समाजातील सर्व घटकांपर्यंत पोहचविणे हे सर्वसमावेशक आणि गुणात्मक शिक्षणासाठी महत्वाचे आहे. महात्मा ज्योतिबा फुले, छत्रपती शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव पाटील आणि डॉ. पंजाबराव देशमुख या महापुरुषांनी बहुजनांना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी महत्प्रयत्न केले व वंचीतांना शिक्षण प्रवाहात आणले. शिक्षणाची गंगा सर्वसामान्यापर्यंत पोहचविण्यासाठी श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष कालकथित डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांनी मोलाचे कार्य केले. श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचा व्याप पाहता भाऊसाहेबांनी लावलेल्या शिक्षणरुपी रोपट्याचे आज वटवृक्ष झालेले पाहावयास मिळत आहे.

महाविद्यालय हा शिव परिवार म्हणून परीचित असल्याने महाविद्यालयातील प्रत्येक घटक हा परिवारासासारखा आहे. महाविद्यालयातील प्रत्येक घटकांचा व प्रत्येकाच्या मतांचा आदर करुन चांगल्या विचारांचा सन्मान करणे हे गुणात्मक विकासासाठी आवश्यक आहे. त्यादृष्टीने महाविद्यालयात सातत्याने प्रयास केला जातो. श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती अंतर्गत अकोला येथील श्री शिवाजी कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय हे सर्वात मोठे महाविद्यालय म्हणून परिचित आहे. महाविद्यालयात ११ वी पासून पीएच.डी. पर्यंत ७००० चे वर विद्यार्थी प्रवेशित असून २५० वर शिक्षक, शिक्षकेत्तर, कर्मचारी वर्ग कार्यरत आहे. यामध्ये वरिष्ठ महाविद्यालयामध्ये उच्चविद्याभूषित ९९ प्राध्यापक कार्यरत आहेत. शैक्षणिक कार्यासोबत क्रीडा, सांस्कृतिक तसेच संपूर्ण देशात संशोधन क्षेत्रात सुध्दा या महाविद्यालयाने उत्तुंग भरारी घेतली आहे. महाविद्यालयाला मागील दोनदा ए ग्रेड मिळाला असून पुढील नॅक ग्रेडेशनसाठी हे महाविद्यालय विद्यार्थी, प्राध्यापक, संशोधक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांच्या सहकार्याने सज्ज झाले आहे. महाविद्यालयातील संशोधनासाठी कला, मानव्यविद्या, वाणिज्य, विज्ञान आणी गृहविज्ञान शाखेअंतर्गत विविध विषयांमध्ये संशोधन करण्यासाठी प्रयोगशाळा, संशोधन केंद्र, विभागनिहाय ग्रंथालय, संशोधनाच्या दृष्टीने सुसज्ज मुख्य ग्रंथालय महत्वपूर्ण योगदान देत आहे.. याचे मुख्य कारण श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे संस्थापकीय अध्यक्ष डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख हयांचा सर्वांगिण शैक्षणिक दूरदृष्टीकोन व

हा दूरदृष्टीकोन पूर्णत्वास आणत असलेले संस्थेचे अध्यक्ष मा. हर्षवर्धन देखमुख व संस्थेच्या कार्यकारिणी हयांचे सहकार्य व मार्गदर्शन.

विद्यापीठ अनुदान आयोग (UGC) व महाराष्ट्र शासनाच्या आर्थिक प्रोत्साहन व अनुदानामुळे महाविद्यालयामध्ये शैक्षणिक, संशोधन व सामाजिक योगदानासाठी विविध संसाधनाचा विकास होत आहे. श्री शिवाजी महाविद्यालयामध्ये एकूण २६ विविध विषयांमध्ये पदव्युत्तर शिक्षणाची आणि १७ विविध विषयांमध्ये पीएच.डी. चे संशोधन करण्याची संधी अकोला जिल्हयामध्ये फक्त श्री शिवाजी महाविद्यालयामध्ये आहे. एम.पी.एस.सी.यू.पी.एस.सी. नेट-सेट व इतर स्पर्धा परीक्षांसाठी स्पर्धा परीक्षा सेल, छत्रपती शिवाजी पैटर्नव्दारा १२ वी सायन्सच्या विद्यार्थ्यांकरिता कोचींग सुविधा, विज्ञान विषयातील संशोधनासाठी अत्याधुनिक सी. आय. सी सेंटर, करिअर गायडन्स, प्लेसमेंट सेल, कमवा व शिका योजना व इंटरप्रिनिटररशिप सेल, सीसीटीव्ही सह ई-लनीन आय सी.टी. डीजोटल क्लासरुमची सुविधा महाविद्यालयामध्ये आहे. महाविद्यालयातील योगशास्त्र विभागामध्ये योग प्राणायम, सोबत शिक्षण व कर्मचारी वर्गावर असलेला ताण कमी करण्यासाठी महाविद्यामध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख ध्यान केंद्र (Mediation Centre) आहे. या सर्व सुविधांचा सदुपयोग विद्यार्थी, शिक्षण व शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्गाना होतो.

कोरोनो महामारीच्या काळातही महाविद्यालयातील शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्गाने सातत्याने ऑनलाईन शिक्षणप्रक्रिया सुरु ठेवली महामारीच्या काळातही खंबीर राहत आपआपले कर्तव्य पार पाडले. कोरोनाच्या काळात ऑनलाईन शिक्षणातील ऑनलाईन लेक्चर्स, एल.एम.एस ऑनलाईन शिक्षण प्रणाली, झुम, गुगल क्लासरूम, युटयुब लेक्चर्स आणि विविध शिक्षणाच्या लिंक्स व संकेतस्थळे, ऑनलाईन परीक्षा अशा नव्या आवाहनात्मक ई-शिक्षणाशी परिचीत होत महाविद्यालयातील विद्यार्थी व प्राध्यापक यशस्वी सामोरे गेला. महाविद्यालयात विविध परिषदा व कार्यशाळा घेऊन प्रत्यक्ष संपर्क तुटत असलेला संवाद ऑनलाईनच्या माध्यमातून कायम ठेवला. हयाशिवाय विद्यार्थ्याच्या कलागुणांना वाव मिळावा म्हणून इंग्रजी व मराठी विभागाव्दारे अनुक्रमे स्पर्धा परीक्षेमध्ये इंग्रजी भाषेचे महत्व व वक्तृत्व विकासासाठी वक्ता कसा असावा यावर नामवंतांच्या मार्गदर्शना अंतर्गत ऑनलाईन कार्यशाळा घेण्यात आल्या. विद्यार्थ्याच्या वाङ्मयीन सर्जनशीलतेला चालना मिळावी म्हणून दरवर्षी शिवदर्शन वार्षिकांक प्रकाशित केला जातो हया वर्षीच्या 'शिवदर्शन' विशेषांकाचे विशेष म्हणजे अंक महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन संकेतस्थळावरुन सुध्दा वाचायला मिळणार आहे. त्यामुळे शिवदर्शन वार्षिकांक निर्मिती प्रक्रियेतील सर्व घटक, समन्वयक, सदस्य, संपादक मंडळ इत्यादींना नव्या स्वरुपातील 'शिवदर्शन' वार्षिकांक सृजनाच्या शुभेच्छा...!

अनुक्रमणिका

संपादकीय
प्रा. विनय पैकिने
प्राचार्यांचे मनोगत
डॉ. रामेश्वर मा. भिसे
मराठी विभाग
१. **विलोभनिय व्यक्तिमत्त्व**
कु. चारु आपोतीकर १३
२. **आठवण**
कु. मनिषा वि. काठोळे १५
३. **डॉ.नारळीकरांची संमेलनाध्यक्षपदी निवड ....**
सौ. रुपा कि. ठाकरे १६
४. **लॉकडाऊन संपले, कोरोना नाही.....!**
कु. वैष्णवी म. भटकर १८
५. **माझ्या कष्टकरी बापाची व्यथा!**
कु. शारदा ज्ञा. घंगाळ १९
६. **ज्ञानदेवांचे काव्यात्मक स्वरुप**
कु. स्नेहल पां. शेळके २०
७. **अनाथ मुलांची माई - सिंधुताई सपकाळ**
कु. अश्विनी मो. मंगळे २१
८. **व्हायरस**
गायत्री विठ्ठलराव देशमुख २२
९. **आजचा भारत**
वैष्णवी दा. मानकर २३
१०. **आयुष्य**
किरण अ. तायडे २४
११. **बौद्ध समाज**
वैशाली दि. पातोंडे २५
१२. **कोरोना काळातील बाप**
वेदांती र. हागे २७
१३. **नकारात्मक भावना**
किरण अ. तायडे २७
१४. **एन. एस. एस. मधून व्यक्तिमत्व विकास**
सचिन अ. काळे २८

१५. राष्ट्रीय आपत्ती म्हणजे काय ?
भीमराव वि. भोजने २९
१६. गाडगे बाबा आणि वैज्ञानिक दृष्टीकोन
रोहन प. बुंदेले ३०
१७. आयुष्य
सौ. रुपा कि. ठाकरे ३१
१८. छत्रपती शिवाजी महाराज
कु. ईशा सुनिल मेसरे ३२
१९. आत्मपरिक्षण
कु. कोमल वि. रंगो ३४
२०. हरवलेले क्षण
कु. स्नेहल पां. शेळके ३५
२१. माणुसकीचा हात
कु. वैष्णवी रं. आसेकर ३६
२२. ऐकावे जनाचे करावे मनाचे
ज्ञानेश्वर बुंदे ३७
२३. विदर्भाच्या माळरानावरचा वसंतरुपी आधारवड : वसंतराव धोत्रे
प्रा. संजय एस. पोहरे ३९
२४. मनातील दुःखावर फुंकर घालूया
प्रा. संतोष पस्तापुरे ४२
२५. विठ्ठल / माझे बाबा
कु. मयुरी अ. लोखंडकार / कु. निकिता अ. गावंडे ४६
२६. दंगल कोरोनाची / शेवटी मातीतच तर जायचयं
कु. राजश्री सु. इंगळे ४७
२७. बाबा गेले ते दिवस / निसर्ग माझा
कु. नेहा क. ठाकुर / उज्वल भा. इसाळ ४८
२८. स्वार्थ / आई
आकाश दा. बोबडे / कु. रेणुका भि. साठे ४९
२९. कोरोनाची करणी / तु थोडं जगून बघ / राजे
कु. मयुरी शा. साबळे ५०
३०. अजून थोडा वेळ आहे / उंची कमी झाली
कु. शिल्पा अ. अंभोरे ५१
३१. मैत्री आणि प्रेम / मित्र हवाय मला
कु. राखी उ. कोल्हे ५२
३२. आणि सुंदर सृष्टीसाठी / बाप माझा शेतकरी
डिगांबर ह. सोळंके ५३

३३. सैनिक धर्म/माझी प्रित/शिक्षणाची महत्त्वाकांक्षा/मी आहे शेतकरी
सुरज बं. इंगळे ५४

३४. कविता
देवाशिष मि. गोतरकर ५५

३५. स्वप्नाची गरुड झेप
सौरभ विनोद घाईत ५६

३६. शिवाजी राजे भोसले
कु. साक्षी किरण ठाकरे ५७

३७. पापावर पुण्याची मात / महात्मा गांधी
आशुतोष न. इंदुरकर / कु. कांचन विलास मोहिते ५८

३८. पहिला पाऊस
कु. निकिता सि. डेरे ५९

३९. बाप
कु. मिनाक्षी शा. सपकाळ ६०

४०. माझ्या स्वप्नातील गाव
६१

४१. लेकराचं कायरं / आईचे बोल
कु. मिनाक्षी शा. सपकाळ / धम्मपाल ६२

४२. बाप
कु. नेहा गजानन भदे ६३

४३. आई जिजाऊ
६४

४४. आधुनिक राम-सीता-संत निळोबाराय व मैनाई
प्रा. कल्पना रा. राऊत ६५

४५. वाट अशी
कु. रेणुका धनंजय विसपुते ६७

४६. जगाची माय सावित्रीमाय / शिकवण माय सावित्रीची
प्रा. सौ. कल्पना गुलाबरावजी इंगळे ६८

४७. कोणा नच द्या इजा
अलफिया शेख ६९

४८. ओळखा बघु कोण / आयुष्य
कु. निकिता सि. डेरे ७०

४९. मन.... / लेकीचे वडील
कु. आकांक्षा महेंद्र गोमासे / कोमल विनायक रंगो ७१

५०. ही वाट
कोमल विनायक रंगो ७२

हिन्दी विभाग

५१.	**औरतों की अनोखी जिंदगी**	
	मयुरी रमेश घोगरे	७४
५२.	**वक्त**	
	कु. नेहा क. ठाकुर	७५
५३.	**यह साल / जनगीत**	
	कु. प्रियंका प्र. पवार / अलफिया शेख	७६
५४.	**गल्ला तेरी मिठीयाँ**	
	कु. वैष्णवी प्रशांत पाटील	७७
५५.	**मेरा बाप**	
	अबसार अहमद खान	७८
५६.	**डॉ. बाबासाहब अम्बेडकर**	
	ऋतिका विजय सरदार	७९
५७.	**बेटी हूँ मै बेटी**	
	कु. दीक्षा भारत मोहोड	८०
५८.	**ऐ. पी. जे. अब्दुल कलाम**	
		८१
५९.	**आज नयासा निखरा हूँ**	
		८४
६०.	**एक दिन....../ जिना चाहता है.....**	
	कु. आकांक्षा महेंद्र गोमासे	८५
६१.	**वक्त लगता है /लिखना**	
	कु. आकांक्षा महेंद्र गोमासे	८६

इंग्रजी विभाग

६२.	**Self Discovery : A Journey of Self Loving**	
	Dr. Mrs. Swati N. Zodpe	88
६३.	**Students and Social Service**	
	Bushra Fatema Memon	90
६४.	**Contribution of Social Media ...**	
	Dhyaneshwar D. Bunde	91
६५.	**The Last Time I Saw You!**	
	Sumayya Sadaj Khan	92
६६.	**Don't Quit**	
	Alfiya Shaikh	93
६७.	**Religious Place Shegaon**	
	Abhishek Umakant Shegaokar	94

मराठी
विभाग

विलोभनीय व्यक्तिमत्त्व

कु. चारु आपोतीकर
बी. ए. भाग-१

विलोभनीय व्यक्तिमत्त्व म्हणजेच पु. ल. देशपांडे साहित्यकार, नाटककार, संगीतकार, विनोद, तत्त्वज्ञान, दूरचित्रवाणी आणि संगीत दिग्दर्शक म्हणून ओळखले जाणारे पुरुषोत्तम लक्ष्मण देशपांडे. जीवनाच्या सर्वांगांना स्पर्श करणारे असे एकही क्षेत्र नाही, की जित्रे पुलंचा परिस्पर्श झालेला नाही. आयुष्य मी सुटी समजून घावविली असे म्हणणारे पु. ल. खरोखरच आनंदयात्री होते.

लेखकांचे अंतरंग त्यांच्या साहित्यात डोकावते त्यांचे म्हणणे होते की, 'जन्म आणि मृत्यू' या दोन टोकांच्यामध्ये पकडून नियतीने चालविलेली आपणा साऱ्यांची फसवणूक एकदा लक्षात आली की त्यातून सुटायला आपली आणि आपुलकीने भोवताली जमणाऱ्या माणसांची हसवणूक करण्यापलीकडे आणखी काय करायचं ?

कोणतेही तत्त्वज्ञान हसत-खेळत सांगण्याची त्यांची शैली कोणाही वाचकाला भुरळ न पाडेल. तरच नवल ! पु.लं.च्या वक्तिमत्त्वाचा ठसा त्यांच्या प्रत्येत पुस्तकातील प्रत्येक पानावर अन् प्रत्येक ओळीवर दिसून येते. त्यांच्या 'व्यक्ती आणि वल्ली' मधील व्यक्तिरेखा वाचताना त्या प्रत्यक्ष डोळ्यांपुढे साकारतात; जिवंत होतात त्यातील व्यक्ती तंच्या खास वैशिष्ट्यांनिशी साकारतात. जिवंत होतात आणि त्यातील प्रत्येक पात्र समाजात कोठेतरी आढळते. पुरुषोत्तम लक्ष्मण देशपांडे म्हणजेच भाई उर्फ पुल (जन्म: मुंबई, ८ नोव्हेंबर १९१९) आणि (मृत्यू : पुणे, १२ जून २०००) हे लोकप्रिय आणि महाराष्ट्राचे लाकडे व्यक्तिमत्त्व म्हटले जाते. त्यांच्या आद्यक्षरांवरुन महाराष्ट्रात ते प्रेमाने पु. ल. म्हणून ओळखले जातात.

रवीन्द्रनाथ टागोर लिखित 'गीतांजली' हा काव्यसंग्रह त्यांनी 'अभंग गीतांजली' या नावाने मराठी मध्ये भाषांतरित केला होता. पुलंनी वेगवेगळ्या तऱ्हांचे लेखन केले होते. ते मराठीतले अव्वल विनोदकार होते, परंतु ते फक्त विनोदी लेखकच होते अशी जी त्यांची सार्वत्रिक प्रतिमा आढळते ती बरीचशी एकांगी आहे. ते जेवढे मोठे विनोदकार होते तेवढेच ते चिंतक, विचारवंत आणि समाजसुधारणेची आच असलेले मोठे लेखक होते.

पुलच्या वडिलांच्या निधनानंतर पुलंनी लवकरच मुंबई सोडली. पोटासाठी, शिक्षणासाठी त्यांना खूप धडपडावे लागले. कुठे कुठे किरकोळ नोकऱ्या करीत नाटकांत, चित्रपटांत कामे करीत होते, चित्रपटासाठी लेखन करीत होते. ते थोडी बहुत कमाई करीत होते आणि जोडीला जमेल तसे शिक्षण घेत होते.

गुळाचा गणपती, या सबकुछ पु.ल. म्हणून गाजलेल्याल चित्रपटात त्यांच्या प्रतिभेच्या विविध पैलूंचे दर्शन घडते. त्यात सर्व काही पुलंचे होते. कथा, पटकथा, संवाद, गीते, संगीत आणि दिग्दर्शन एवढेच नव्हे तर नायकांची भूमिकासुद्धा ! पु. ल. देशपांडे यांचे मराठी भाषेवर विलक्षण प्रभुत्व होते. त्यांच्या भाषाप्रभूत्वाचे अनेक किस्से आहेत. त्यांच्यावर मराठीत भाई हा चित्रपट बनला आहे. मराठी साहित्य व संगीतातील योगदाना व्यतिरिक्त पु.ल.चे आकाशवाणी, दूरदर्शन, नाट्य व चित्रपट क्षेत्रातील कार्य लक्षणीय आहे. ते उत्तम संतादिनी वादक होते. तसेच त्यांनी काही चित्रपटांचे संगीत दिग्दर्शन ही

केले आहे. युनेस्कोच्या शिष्टवृत्तीवर लंडन येथे ब्रॉडकास्टिंग आणि टेलिव्हीजन यांचे प्रशिक्षण घेतले. पुन्हा दिल्ली येथे आल्यानंतर टेलिव्हिजनमध्ये भारतात दूरदर्शनवर पहिला कार्यक्रम सादर करण्याचा मान मिळाला. पुलंच्या आणि मराठी रसिकांच्या सुदैवाने पुलंचे एकपात्री आणि बहुपात्री कार्यक्रम अतोनात यशस्वी झाले. 'बटाट्याची चाळ', 'असा मी असामी', 'वाऱ्यावरची वरात' हे सर्व कार्यक्रम खूप गाळंलजालेले होते, 'चाळी' ने तर लोकांना अक्षरश: वेड लावले. या कार्यक्रमातून आणि लेखनातून पुलंना कोणथ्याही हिशेबाने बऱ्यापैकी पैसा मिळाला. कोणीही हा पैसा उधळला असता. चैन केली असती किंवा पुढील आयुष्याची तरतूद म्हणून जपून ठेवला असता, परंतु पुलंनी यापैकी काहीही केले नाही, त्यांनी मिळालेल्या बहुतेक पैशाचा ट्रस्ट करुन तो पैसा सार्वजनिक सेवाकार्याला दिला. अनाथ विद्यार्थी, गृह, अंधशाळा, बाबा आमटे यांचा कुष्ठाश्रम रुग्णालये, रक्तपेढी अशा किती तरी संस्थांना आणि कार्यांना त्यांनी काही लाख रुपये दिले.

पुलंच्या व्यक्तिमत्त्वाला सामाजिक दावतीचा हा भाग मला अत्यंत दुर्मिळ आणि म्हणूनच खूप विलोभनीय वाटतो, अधिक पैसा........ अधिक पैसा असा ध्यास हव्यास धरुन पैशासाठी आपण काय काय करतो. खोटेनाटे मार्गसुद्धा अनुसरतो आणि आपल्यातलाच हा एक साधा मध्यवर्गीय माणूस आपल्या कलेतून कमावलेला पैसा परत लोकांना देऊन टाकतो. लोकांचे जीवन थोडे अधिक सुखी व्हावे म्हणून ! सामाजिक बांधिलकीचा त्यांचा हा गुण मला पूजनीय वाटतो. हा गुण आपल्याला आत्मसात करता यावा असे वाटू लागते. आणि हे सारे देताना किंवा दिल्यानंतर ते एका शब्दाने त्याची कधी मचमच करीत नाहीत. पण त्यांच्याच नव्हे, तर त्यांची पत्नी सुनीताबाईंच्याही वृत्तीत खरेखरे वैराग्य होते. रेशनमध्ये घाणेरडा तांदूळ मिळत असे आणि बाहेर काळ्या बाजारात उत्तम तांदळ मिळत होता तेव्हा सुद्धा सुनीताबाई रांगेत उभ्या राहून रेशनचाच तांदूळ खात होत्या. काळया बाजारातला तांदूळ परवडण्यासारखा होता तरी ही ! पुलंचा पोशाखसुद्धा काय होता? खादीचा पायजामा आणि हातमागाच्या जाड कापडाचा ढगळ सदरा! पं. वसंतराव देशपांड तर विनोदाचे पुलंचे कपडे शिंप्याने शिवल्यासारखे वाटत नाहीत असे म्हणत असत. पु.लं. कॉलेजात असताना त्यांनी राजा बढे यांच्या 'माझिया माहेरा जा' या कवितेला चाल दिली होती. आज हे गाणे मराठी भावसंगीतातील अनमोल ठेवा समजला जातो. ग.दि. माडगुळकरांनी लिहिलेल्या आणि भीमसेन जोशींनी गायलेल्या 'इंद्रायणी काठीला पु.लं.नी चाल लावली होती. हेही गाणे अजरामर झाला.

१९३७ पासून नभोवाणीवर पू. लं. देशपांडे छोट्या मोठ्या नाटिकांत भाग घेऊ लागले, त्यावर्षी त्यांनी अनंत कानीटकरांच्या 'पैजार' या श्रुतिकेत काम केले. १९४४ साली पु.लं.नी लिहिलेले पहिले व्यक्तिचित्र 'भट्या नागपूरकर अभिरूची या नियतकालीकातून प्रसिद्ध झाले. याच दरम्यान त्यांनी सत्यकथामध्ये 'जिन आणि गंगाकुमारी' ही लघुकथा लिहिली २०१४ मध्ये प्रकाशित झालेले 'बटाट्याची चाळ' हे त्यांचे विनोदी पुस्तक प्रसिद्ध आहे. (आणि मला सुद्धा हे पुस्तक खूपच आवडते) १९४८ साली पु.ल. देशपांडे यांनी 'तुका म्हणे आता' हे नाटक आणि 'बिचारे सौभद्र' हे प्रहसन लिहिले. १९४७ ते १९५४ या काळात त्यांनी चित्रपटांमध्ये आणि चित्रपटांसाठी काम केले. वंदे मातरम्, दूधभात आणि गुळाचा गणपती या चित्रपटात त्यांनी अष्टपैलू कामगिरी केली. 'गुळाचा गणपती' हा चित्रपट खूप गाजलेला आहे. भाग्यरेखा या मराठी चित्रपटात पु.लं.ची भूमिका होती. पु.ल. देशपांडे यांचा 'देवबाप्पा' प्रसिद्ध झाला व त्यातील 'नाच रे मोरा' हे गाणे अनेक दशके प्रसिद्ध राहिले. त्यांचे 'नाच रे मोरा' हे गाणे आज सुद्धा खूपच प्रसिद्ध आहे. पु.ल. देशपांडे हे भाषाप्रेमी होते. त्यांना बंगाली, कानडी येत असल्याने ते त्या त्या समाजातील लोकांत सहज मिसळत असे हे पु.ल.देशपांडे म्हणजे विविध क्षेत्रांत काम करणारे विलोभनीय व्यक्तिमत्त्व.

पु.ल. देशपांडे यांना पद्मश्री सन्मान महाराष्ट्र भूषण, साहित्य अकादमी, महाराष्ट्र राज्य वाङ्मय पुरस्कार, साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष म्हणून पद्मभुषण असे अनेक पुरस्कार मिळाले आहेत. तसेच विष्णूदास भावे यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ सांगलीची अखिल भारतीय नाट्य विद्यामंदिर समिती ही इ.स.१९६० पासून विष्णूदास भावे पुरस्कार देत आहे. पु.ल.देशपांडे यांना हा पुरस्कार मिळाला आहे. असे हे एकूण गंमतीदार आणि तेवढेच विलोभनीय असे रंगीबेरंगी व्यक्तिमत्त्व पु.ल. देशपांडे आहे. ■

आठवण

कु.मनिषा वि. काठोळे
एम.एस्सी. भाग-२

आठवण कधी कोणाची कशी येईल काही सांगता येत नाही ती चांगली की वाईट सांगता येत नाही. अचानक आलेली आठवण त्या विश्वात रमून ठेवते. खोलवर मनाच्या कोणत्या कोपऱ्यात घेऊन जाईल...... सांगता येत नाही.

कधी कधी त्याच आठवणी मनाला त्रास देऊन जातात, असह्य वेदना देऊन जातात. ठरवूनही ते डोळ्याआड करता येत नाहीत, नकळत डोळ्यातून अश्रू येताता. कधी ते आनंदाश्रू तर कधी दु:खाच्या क्षणाची आठवण देतात. आठवणी आपल्याशी बोलतात. त्या हव्या-हव्याशा वाटतात. एकटेपणा दूर करण्यास सोबती होतात. हळूवार मनाला जीवात - जीव देऊन जातात. आठवणीसाठी प्रत्येक व्यक्तीला मनापासून भेटा. मिळेल त्या वेळेला संदेशाद्वारे बोला निरोप देताना आनंदाने निरोप द्या. उद्या मी असेल नसेल पण चांगल्या आठवणी तुमच्या सोबत नेहमी असतील प्रेमात घालविलेल्या क्षणाच्या आठवणी नेहमीच लक्षात राहील.

आठवण स्पर्श नसला तरी आभास आहे. आठवण कडू गोड अनुभवाचा प्रवास आहे.

■

सौ. रुपा कि. ठाकरे
पीएच.डी. संशोधक
विद्यार्थीनी मराठी

डॉ. नारळीकरांची संमेलनाध्यक्षपदी निवड विज्ञान साहित्याचा यथोचित गौरव

डॉ. जयंत नारळीकरांचे वडील बनारस हिंदू विद्यापीठात गणिताचे प्राध्यापक होते. त्यामुळे घरातच अभ्यासीवृत्ती, त्यांचे वडील १९२८ साली केम्ब्रिजला जाऊन गणितातील स्टार रँग्लरची परीक्षा उत्तीर्ण झाले. यासर्व शैक्षणिक वातावरणाचा पगडा डॉ. नारळीकरांच्या मनावर होत होता. त्यामुळे डॉ. नारळीकरांनी सुद्धा १९५७ साली गणितातील रॅंग्लरची परीक्षा केम्ब्रिज विद्यापीठातून दिली आणि ते चांगल्या प्रकारे उत्तीर्ण झाले. खगोलशास्त्रामध्ये त्यांना विशेष रुची होती त्याकारणाने त्यात संशोधन करावे अशी त्यांची इच्छा झाली. १९६० साली खगोलशास्त्रात ते सर्वोत्तम ठरल्याने त्यांना 'टायसन मेडल' मिळाले. पीएच.डी. करीता त्यांनी 'फ्रेड हॉईल' यांचे मार्गदर्शन घेतले, त्यावेळी त्यांनी सापेक्षता सिद्धांत,खगोलशास्त्र यावरचे निबंध, व्याख्याने यांचा अभ्यास केला. त्यानंतर १९६४ मध्ये 'स्थिर स्थितीचा सिद्धांत' हॉईल नारळीकर सिद्धांत म्हणून जगप्रसिद्ध झाला.

१९७२ पर्यंत केम्ब्रिजमध्ये संशोधन करुन नंतर मुंबईत 'टाटा इस्ट्टियुट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च' मध्ये सैध्दांतिक भौतिकशास्त्राचे प्राध्यापक झाले. जॉर्ज सुदर्शन यांच्या बरोबर राहून त्यांनी प्रकाशवेगाची मर्यादा मागे टाकून त्याहून अधिक वेगाने धावणाऱ्या टॅकीऑन कणांचा अभ्यास केला.

कृष्णविवराची निर्मिती मोठ्या वस्तुमानाच्या ताऱ्यांच्या आकुंचनातून होते. या उलट श्वेतविवर म्हणजे स्फोटातून वाढत जाणाऱ्या आकाराच्या तारा कृष्णविवराचे आकर्षण प्रकाशाला खेचून घेते म्हणून ते काळेकुट्ट असते. हे संशोधन डॉ. नारळीकर व आयुकाचे संचालक डॉ. नरेश दधीच यांनी केले होते. या संशोधनामुळे श्वेतविवर अति प्रकाशमान असतात असे सिद्ध होत होते.

१९८८ साली त्यांनी 'आम्युका' या खगोलशास्त्रातील संशोधन संस्थेची स्थापना केली. १९८८ ते २००३ पर्यंत ते संचालक होते.

डॉ. नारळीकरांना अनेक पारितोषिके मिळाली २६ वर्षाचे असतानाच १९६५ साली त्यांना भारत सरकारचा पद्मभूषण पुरस्कार मिळाला. त्यानंतर २००४ मध्ये पद्मविभूषण पुरस्कार मिळाला त्याशिवाय २०१० मध्ये महाराष्ट्र शासनाचा 'महाराष्ट्र भूषण', पुण्याचा पुण्यभूषण' भटनागर पुरस्कार, एम. पी. बिरला पुरस्कार ही मिळाले

डॉ. नारळीकरांनी आपले वैज्ञानिकपण जोपासताना मराठी भाषेत विज्ञान विषयक लेखनाला चालना दिली. सर्वसामान्यांच्या भाषेत त्यांनी विज्ञान पोहचविले.

विज्ञशनकथा लिहण्यास मी का प्रवृत्त झालो? मला असे वाटते, मी खगोल शास्त्राचा विद्यार्थी असल्याचे सत्य काय आहे.? आणि कथा कादंबऱ्यामध्ये काय सांगितले जाते, याची मला जाणीव आहे. असे डॉ. नारळीकर म्हणतात.

विज्ञानकथा लिहिण्यासाठी कल्पनांची उणीव कधीच भासणार नाही. या कल्पना कथेच्या रुपात सादर कशा करायच्या हाच एक प्रश्न आहे. कथेमध्ये एक समतोल साधला जाणे आवश्यक आहे.

डॉ. नारळीकरांनी आपली पहिली विज्ञानकथा

'कृष्णविवर' ही नाविज या नावाने प्रसिद्ध केली होती. विज्ञानकथांना त्यांनी मराठीत चालना देण्याचे महत्त्वाचे काम केले. त्यांच्या 'यक्षाची देणगी' या पहिल्याच पुस्तकाला महाराष्ट्र शासनाचा पुरस्कार मिळाला. त्यानंतर त्यांची विज्ञानकथा पुस्तके म्हणजे 'वामन परत न आला', 'अंतराळातील भस्मासूर', कृष्णमेघ', 'प्रेषित', 'व्हायरस', 'अभयारण्य', टाईम मशीनची किमया', 'याला जीवन ऐसे नाव' तसेच 'आकाशाशी जडले नाते', विज्ञानाची गरुडझेप, गणितातील गमतीजमती, विश्वाची रचना विज्ञानेच रचियते, नभात हसरे तारे, इत्यादी.

वैज्ञानिक विषयात साहित्यिक लिखाण करुन विज्ञानाचा प्रसार करण्यासाठीही त्यांना १९९६ साली युनेस्कोने कलिंग पारितोषिक देऊन त्यांचा सन्मान केला होता. विज्ञानकथा लिहिण्यामागचा हेतू त्यांचा उदात्त होता. त्याबाबत 'यक्षाची देणगी' ह्या प्रथम संग्रहात त्यांनी स्पष्ट केले आहे. या कथासंग्रामध्ये त्यांनी पृथ्वीपलीकडे जीवनसृष्टी असेल का? ह्या प्रश्नाचा वैज्ञानिक अभ्यास केला. पृथ्वीवरील मानवजातीपेक्षा अतीप्रगत अवस्थेत काही जीवनसृष्टी आपल्या आकाशगंगेत नांदत असाव्यात असा तर्क त्यांनी काढला.

वैज्ञानिक दृष्टीकोन व विज्ञानाची माहिती यांचा प्रसार करण्यासाठी डॉ. नारळीकरांनी कथा लिहिल्यात त्यांच्याकडे विज्ञानकथेला नवीन रुप प्राप्त झाले व विज्ञानकथेचे दालन खुले झाला. त्यामुळे विज्ञानकथेला वाङ्मयानं मान्यता तर मिळालीच शिवाय नारळीकरांपासून खऱ्या अर्थाने विज्ञान लेखकांनाही 'साहित्यिक' पद प्राप्त झाले.

डॉ. नारळीकरांचा दुसरा कथासंग्रह 'अंतराळातील भस्मासूर यात काही कथा अंतराळात घडतांना दिसतात. त्यात त्यांच्या शोधक प्रवृत्तीतून वैज्ञानिक दृष्टीकोन रुजविण्याचा प्रयत्न केलेला दिसतो.

त्यांचातिसरा कथासंग्रह 'टाईम मशीनची किमया' यामध्ये त्यांनी 'गड आला पण सिंह गेला' या ऐतिहासिक गोष्टींचा आधार घेवून 'तानाजी मालूसरे' यांना जिवंत दाखविले आहे. टाईम मशीनने भूतकाळात जाऊन अनेक संकटांना सामोरे जावे लागेल याची कल्पना बाजीरावांच्या स्वप्नांद्वारे मांडली आहे.

डॉ. नारळीकर म्हणतात, मी विज्ञानकथा का लिहितो तर दररोजच्या संशोधनाच्या कामातून विरंगुळा मिळावा म्हणून तसेच सामान्य वाचकाला वैज्ञानिक विश्वातील एखादा थरारक अनुभव द्यावा व विज्ञानाचे महत्त्व आणि वैज्ञानिक दृष्टीकोन समाजाला मिळावा यासाठी.

१९७० नंतर विज्ञानकथेची परिस्थिती पूर्ण बदलली डॉ. जयंत नारळीकर सोबतच डॉ. बाळ फोंडके, निरंजन घाटे, लक्ष्मण लोंढे यांनी विज्ञानकथेला शिखरावर नेण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला आहे. आज विज्ञानकथेचा प्रवाह मराठी साहित्यात स्थिर झाला असून तिचा इतिहास मांडला जात आहे.

मराठी विज्ञानाकथेचे जनक म्हणून ज्यांना गौरविले जाते त्या डॉ. जयंत नारळीकरांची निवड अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाध्यक्ष म्हणून होणे ही शास्त्र, साहित्य व समाज प्रबोधन ह्या तीनही क्षेत्रासाठी गौरवास्पद बाब आहे. १९७५ साली साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षा दुर्गा भागवत यांनी विज्ञानकथा साहित्यातील उद्योन्मुख आश्वासक लेखक म्हणून त्यांचा उल्लेख केला होता, तो त्यांच्या दुरदृष्टीचे द्योतक म्हणावे लागेल कारण त्याच डॉ. जयंत नारळीकरांच्या निवडीने विज्ञान साहित्याचाच नव्हे तर मराठी साहित्य विश्वाचा गौरव वाढविला आहे. सोबतच संमेलनाध्यपदाला एक वेगळी गरीमा प्राप्त करुन दिली आहे. एका शास्त्रज्ञ लेखकाची निवड संमेलनाध्यक्ष पदी होणे ही बाब मराठी विज्ञान ललित साहित्याच्या वाटचालीतील प्रगतीतील ऐतिहासिक टप्पा आहे. मराठी साहित्य क्षेत्राचे विज्ञान कथा-कादंबरी ह्या साहित्याची ही घेतलेली दखलच नव्हे तर त्याचा केलेला बहुमानही आहे. एका अर्थाने मराठी विज्ञान साहित्याच्या विश्वाला ज्यांनी संपन्न व समृद्ध केले त्या सर्वच विज्ञान लेखकांचा हा सन्मान आहे. डॉ. निरंजन घाटे, सुबोध जावडेकर, डॉ. बाळ फोंडके, लक्ष्मण लोंढे ह्या पिढीने घालून दिलेला वारसा समर्थपणे पुढे चालविणारे आजच्या पिढीतील विज्ञान लेखक,लेखिका डॉ. माधुरी शानभाग, मेघश्री दळवी, शुभदा गोगटे, अरुण साधू, अरुण मांडे, अरुण हेबळेकर ह्या सर्व सारस्वत पुत्रांचा हा सन्मान आहे.

समाज प्रबोधन हे ललित साहित्याचे मनोरंजन प्रधानते एवढेच महत्त्वाचे अंग आहे. त्यादृष्टीने डॉ. जयंत नारळीकरांच्या निवडीने समाज प्रबोधनाची दिशा अधिक व्यापक व सर्वसमायोजक होण्यासाठी नवे प्रयोग येणाऱ्या काळात होतील, असे म्हणण्यास हरकत नाही......

■

लॉकडाऊन संपले, कोरोना नाही........!

वैष्णवी म. भटकर
एम. एस्सी. भाग-१

कोरोनामुळे मला काय होणार ? माझी तर रोगप्रतिकारशक्ती चांगली आहे. मी का घाबरू या आजाराला ? झालाच तर काय १५ दिवस दवाखान्यात काढावे लागतील. तसही कोरोनाचा बाजार करुन ठेवलाय. कोरोना कोणता गंभीर आजार आहे का? आता तर सरकारी यंत्रणेकडून पैसा उकळण्यासाठी कुठलाही दुसरा आजार असलेल्यांनासुद्धा विनाकारण कोरोना पॉझिटिव्ह दाखवले जाते. सध्याच्या परिस्थितीत असे विचार लोकांमध्ये फोफावत आहे आणि यामुळेच या आजाराकडे गंभीरतेने बघण्याऐवजी दुर्लक्षित केले जात आहे. सार्वजनिक ठिकाणी लोकांच्या हलगर्जीपणा दिसून येत आहे. कोरोनापासून संसर्ग टाळण्यासाठी सावधगिरी बाळगायची सोडून लोक निश्चिंत बाहेर पडतात. बऱ्याच लोकांनी तर आता या आजाराची भीतीसुद्धा वाटत नाही. भीतीचे वातावरण निर्माण व्हावे हा उद्देश नाही; पण सावधगिरी बाळगण्या इतपत गंभीरता असणे आवश्यक आहे. खरं सांगायचे झाल्यास हा आजार एवढाही साधा धोकारहित नाही. महत्त्वाचे म्हणजे रोगाबद्दल अजूनही पूर्णपणे संशोधन झालेली नाही. औषधोपचारावर तर नक्कीच नाही. रोज नवनवीन संशोधन समोर येत आहेत. नुकत्याच एका संशोधनानंतर तर हे दिसून येते की कोरोना झालेल्या व्यक्तींच्या फुफ्फुसांना तेवढीच हानी होते जेवढी की २५ वर्षापासून धुम्रपान करणाऱ्या व्यक्तीचा फुफ्फुसांना! रोज नवनवीन कारणांनी लोक मृत्यूमुखी पडत आहेत. पण नंतर कोरोना होता हे निदर्शनात येत आहे. कोरोनामुळे शरीरात विविध गुंतागुंती होतात आणि त्याबद्दल संशोधकांना डॉक्टरांना पूर्णपणे माहिती अद्याप स्पष्ट नाही. कदाचित हा आजार एवढाही सहज होण्यासारखा नाही. हा विचार लॉकडाऊननंतर पसरण्याची गरज पडली आहे. कोरोना अजिबातही कमी होताना दिसला नाही. आणि वैश्विक पातळीच्या तुलनेत भारतात याचा कहर चालू आहे. याचा विसर पडता कामा नये. महाराष्ट्रात तर परिस्थिती त्याहूनही अधिक भयंकर आहे. दररोज जगातील ५-६ हजार मृत्यूमागे भारतातील अंदाजे १ हजार लोक बळक्ष पडत आहेत. भारतात कोरोनाचा मृत्यूदर आजपर्यंत (२.७%) कमी असला तरीही आजारामुळे होणाऱ्या एकूण म्यृत्यूची संख्या कमी नाही हे लक्षात घ्यावे.

महाराष्ट्रातील हा दर ३% आहे. कोरोनाचा प्रसार झपाट्याने वाढत चालला आहह. ही नक्कीच धोक्याची घंटा आहे. कोरोनाची साखळी तोडण्यासाठी लोकांना सरकारी यंत्रणेने बरोबरच आणखी प्रयत्न करणे आवश्यक झाले आहे. आणि त्यासाठी आपण आपली स्वत:ची जरी काळजी घेतली तरीही महत्त्वाचा वाटा सिद्ध होऊ शकतो. आवश्यक त्या सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करुन आपण कुणाचातरी मृत्यू रोखू शकतो या संवेदनशील वेळेतही आपण प्रयत्न केले नाहीत तर आजाराला बळी पडण्याची वेळ आपल्यावरही येऊ शकते.

आपण का म्हणून सूचनांचे पालन करु नये? सोशलडिस्टन्सिग तसेच स्वच्छता याबद्दल का म्हणून गंभीरता नसावी ? क्षुल्लक कारणांसाठी घराबाहेर पडणे, बिनधास्त वावरणे, सार्वजनिक ठिकाणी मास्कचा वापर करण्यात हलगर्जीपणा करणे, सार्वजनिक ठिकाणी सर्रास फिरणे यावरुन

आपल्याला सिद्ध तरी काय करायचे आहे ! फक्त आपल्या म्हणण्याणेच आपली रोगप्रतिकारशक्ती बळकट होणारच नाही ना मग आपल्या बरोबरच आपल्या परिवारावर कठीण प्रसंग स्वत:हून आणण्यात आपल्याला कसले स्वारस्य ! एखाद्या जवळच्या व्यक्तींच्या जीवावर बेतेल तेव्हाच आपले डोळे उघडतील का?

उदरनिर्वाहासाठीच्या कामासाठी तर जावेच लागेल कदाचित, पण आपण महत्त्वहीन गोष्टी टाळच शकतो ना. लॉकडाऊन संपले आहे पण कोरोना नाही ! अजुनही थोड्या महिन्यांचा काळ आपल्याला असाच काढायचा आहे तर यात आपण आपल्या गरजा मर्यादित ठेवूच शकतो ना ! लॉकडाऊन संपल्यापासून कोरोनाचा जणू उद्रेकच झाल्याचे चित्र आपल्याला का जाग येऊ नये ? भाज्या कुठे मिळतात ? मांस मच्छी कुठे मिलते ? फळे बघा आहेत का ? धक्के देत गर्दी करत बाजारपेठा गजबलेल्या असतात. सार्वजनिक कार्यक्रम, लग्न, करियर, पैसा कमावण्याची घाई, प्रशस्त घर, कार खरेदीची घाई असे चालतच राहिले तर कोरोना आपल्या मानगुटीवर बसणारच ना ! ही घाईची परंपरा थोडी तपासून पहा. अख्खी पिढी भरकटल्याचा प्रत्यय येईल ! या घाईपोटीच नकळत आपण संकट मोठे करत आहोत. थोडे घराबाहेरील मनोरंजनावर गदा आली तर काय झाले ! अगदी जीवनावश्यक गरजा सोडून बाकींवर थोड्या काळासाठी अंकुश ठेवण्याची वेळ आली तर आपण एवढेही करु शकत नाही का? आपण वाचक वर्ग सुशिक्षित समजला जातो. ज्ञानी समजला जातो कोरोनाचा फैलाव, संसर्ग, कसा होतो याची जाणीव आपल्याला चांगल्या प्रकारे आहे. तरीही आपण असे गलथान का म्हणून वागावे ? स्वत: थोडे बदला. थोडे दिवस घराबाहेर कमी गेलात तर कोणते मोठे कष्ट लागणार आहेत, कोरोनाचा फैलाव वाढतो आहे हे माहिती असताना सुद्धा स्वत: सोबत इतरांचा जीव का धोक्यात घालतात, आपल्याला मरण्याची तर घाई नसावी ना ? मित्रांनो २०२० हे पैसे कमावण्याची, मोकळीकतेचे वर्ष नाही थोडे मर्यादित जगण्याचा हा काळ आहे. सर्व गोष्टीपेक्षा स्वत: जिवंत राहणे एवढेच आपले ध्येय असावे. जिवापेक्षा मोठे काहीच असू शकते का ? जो जिवंत राहिला तीच त्याची खरी संपत्ती म्हणून घाई करु नका. घराबाहेर जास्त पडू नका हे अनमोल जीवन घाईघाईने हलगर्जीपणामुळे खर्ची पाडू नका !! ■

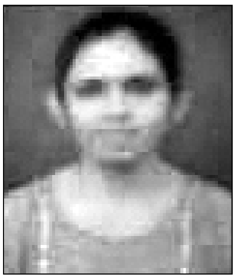

‘माझ्या कष्टकरी बापाची व्यथा!’

शारदा ज्ञा. घंगाळ
एम.एस्सी. भाग-२

माझे बाबा एक परंपरागत शेतकरी
मी एक सामान्य शेतकऱ्याची मुलगी शेतकरी बापाच्या व्यथा जवळून बघायला मिळाल्या ‘शेतकरी’ जगाचा पोशिंदा भारत देश हा कृषी प्रधान.
प्रधान म्हणजे मुख्य शेतकरी देशाचा पाया एका दाण्याचे हजार दाणे करणारा किमयागार जगाचा पोशिंदा, अन्नदाता.
तोच दु:खात दिवस काढतो बाबा नेहमी सांगातात – शेतात राबताना, पिकांची मशागत करताना रक्ताचं करावं पाणी लागतं. इवल्याश्या रोपट्याला, लेकराप्रमाणं जपावं लागतं तेव्हा कुठं ते उगवतं, फुलतं, बहरतं आणि मोठं होतं अपार कष्टाशियाय शेतकरी बनता येत नाही जाणिवेशिवाय शेतकरीपण पेलता येत नाही.

■

ज्ञानदेवांचे काव्यात्म स्वरुप

स्नेहल पां. शेळके
बी.एस्सी. भाग-३

ज्ञानदेव हे जसे पंडित होते; थोर आत्मानुभवी होते तसे ते अभिजात कवी ही होते. मात्र, त्यांनी आपली काव्यस्फूर्ती विश्वात्मक देवाने वर्णन करून धर्म किर्तन करण्यात खर्च केली. सामान्यत: रूक्ष म्हणून गणला जाणारा वेदात्त त्यांनी सरल काव्य स्वरूपात मांडला त्यांच्या भाषेत सांगावयाचे म्हणजे 'माझा मराठीची बोलू कौतुके परि अमृतात पेजा जिंके। ऐसी अक्षरे रसिके। मेळवीना ।।' आणि 'एका रसाळ पणाचिया लोभा। की श्रवणीची होती जिभा। बोले इंद्रिय लागे कळंभा। एकमेळा ।।' ही प्रतिज्ञा त्यांनी खरी करून दाखविली 'ज्ञानेश्वरीत कर्म आहे पण कर्माची कटकट नाही. ज्ञान आहे पण ज्ञानाचा रूक्षपणा नाही. भक्ती आहे ती भोळ्या अज्ञानाची नाही. त्यांनी तत्त्वज्ञानाला प्रेमाची माधुरी आणली व भक्तीला ज्ञानाचा डोळा दिला. त्यांच्या दृष्टान्तांतही कौटुंबिकाविषयी पशुपक्ष्यांविषयी व चराचर सृष्टी विषयी अतुल प्रेम पदोपदी वोसंडत आहे. त्यांच्या वैराग्यांत रखरक्षीपणा नाही व ज्ञानांत रूक्षपणा नाही. जगात कोणालाही न मिळालेली 'माऊली' ही पदवी त्यांना सर्वांनी एकमताने दिली.

('ज्ञानेश्वर माऊली हे दोनच शब्द। हा महाराष्ट्राचामहामंत्र झाला)

या विश्वप्रेमामुळे त्यांच्याकाळात माधुर्य निर्माण झाले. भावनांची कोमलता कल्पनाशक्तीची उदारता, मृदुमधुर शब्दांची समृद्धी, रचनेची सहजता आणि सरलता हे सर्व प्रथम श्रेणीच्या काव्यांतले गुण विशेष ज्ञानेश्वरी सामवले आहे. 'जगाच्या वाङ्मयांतील अच्युत्त्य श्रेणीतील कोणत्याही काव्याची बरोबरी करू शकेल; इतकी या ज्ञानेश्वरांच्या भावार्थ दिपीकेची थोरवी आहे

'वाक्य रसात्मक काव्यम्' ही विश्वनाथाची काव्याची व्याख्या सर्वमान्य आहे.

'वाचे बरवे कवित्व। कवित्वी बरवे रसिकत्व।
रसिकत्वी परतव्य। स्पर्श जैसा ।।' सत्काव्व हे जसे ।।

रसात्मक असले पाहिजे तसे परतत्वस्पर्श करणारे अथवा जीवनाचे रहस्य उकलून दाखविणारे असले पाहिजे, हे उघड आहे.

काव्य प्रभावशाली होण्यास, माधुर्य इत्यादी गुणांची आवश्यकता आहे. निर्मळ व शांत जलाशयात पोहणाऱ्यास आपले प्रतिबिंब स्पष्ट उमटलेले दिसते. त्याचप्रमाणे प्रासादिक ग्रंथात प्रतिबिंबित झालेले प्रमेय वाचकांच्या स्पष्ट अनुभवास येते. गहन विषय सहज सुंदर भाषेत सांगणे, हे कार्य कठीण आहे. त्यांतून प्रसादगुणास नादमाध्युर्याची जोड मिळाल्यास पाहावयासच नको. असे उभयगुणयुक्त काव्य म्हणजे ज्ञानदेवाचाच दृष्टांन्त द्यावयाचा तर.

'सहजे मलयानिलू मदु सुगंध । तया अमृताचा होय स्वादू। आणि तेथेचि जोड नादू'

'जरि देवगत्या ।। तरी स्पर्शे सर्वांग निववी।
स्वादे जिव्हेते नाचवी। तेवीचि कानाकरवी म्हणवी बापु माझा ।।' ज्ञानदेवांना असे प्रसन्नमधुर काव्य निर्मावयाचे होते.
जरी दैवगत्या। तरी स्पर्शे, सर्वांग निववी

ज्ञानदेवांच्या वाङ्मयांत शांतरस हा प्रामुख्याने दिसून येतो. निर्वेद अथवा राम, हा शांत रसाचा स्थायी भाव होय. ज्ञानदेवांची तर अशी प्रतिज्ञा आहे की आपल्या व्याख्यानातील शांतरस शृंगारासहि जिंकील 'खेचराचिया मना। सात्त्विकाचा पान्हा आणील व सुमनास तर श्रवणासवे समाधी लावील. ■

अनाथ मुलांची माई - सिंधुताई सपकाळ

अश्विनी मो. मंगळे
एम. ए. भाग-१

समाजसुधारक सिंधुताईचा जन्म १४ नोव्हेंबर १९४८ रोजी महाराष्ट्रातील वर्धा जिल्ह्यात गुरेढोरे पाळणाऱ्या गरीब कुटुंबात झाला. एका गरीब कुटुंबात जन्मल्यामुळे त्यांना चिंदीचे कपडे घालावे लागत होते. सिंधुताईच्या वडिलांचे नाव अभिमानजी साठे होते. त्यांचे वडील सिंधुताईचे शिक्षण घेण्यास उत्सुक होते. त्यांचे वडील त्यांना गुरे चारण्याच्या निमित्ताने बाहेर शाळेत पाठवत असत. आईच्या विरोधामुळे आणि घराच्या आर्थिक परिस्थितीमुळे सिंधुताई यांच्या शिक्षणाला खीळ बसली. आर्थिक परिस्थिती, लहान वयात घरातल्या जबाबदाऱ्या आणि बालविवाहामुळे त्यांना चौथीपर्यंत शिकता आले आणि नंतर त्यांना शाळा सोडावी लागली.

सिंधुताई सपकाळ यांचा विवाह वयाच्या अवघ्या नवव्या वर्षी वयाने २६ वर्षांनी मोठे असलेल्या श्रीहरी सपकाळ यांच्याशी वर्धा जिल्ह्यात झाला. लग्नानंतर त्यांना खूप कठीण जीवनाचा सामना करावा लागला परंतु त्यांनी अशा गमावली नाही. त्यांच्या माहेरी त्यांनी महिलांच्या शोषणाविरुद्ध लढा दिला जे वन विभाग आणि जमीनदारांसाठी शेण गोळा करण्यासाठी वापरत होते. यामुळे त्यांचे जीवन अजून कठीण झाले.

या लढाईनंतर त्यांचे आयुष्य अधिक कठीण होईल हे त्यांना माहित नव्हते. वयाच्या २०व्या वर्षी जेव्हा त्या गरोदर राहिल्या, तेव्हा एका चिडलेल्या जमीनदाराने कपट मनाने घृणास्पद अवा पसरविली की हे मूल दुसऱ्याचे आहे. त्यामुळे नवऱ्याच्या मनात त्यांच्या चारित्र्याबद्दल संशय निर्माण झाला, त्यामुळे नवऱ्याने हाकलल्यानंतर गावकऱ्यांनीही त्यांना गावाबाहेर काढले. त्याच रात्री सिंधुताईला अतिशय निराशा जनक आणि मोठा धक्का बसला होता. त्यांनी एका गाईच्या गोठ्यामध्ये मुलीला जन्म दिला. एकीकडे त्यांनी आपल्या वडिलोपार्जित घरी जाण्यासाठी त्यांनी घडपड केली, परंतु त्यांच्या आईनेही त्यांना नकार दिला. सिंधुताईनी आपल्या गरजा भागवण्यासाठी रस्त्यावर आणि रेल्वे स्थानकावर भीक मागितली. त्यांचे अतिशय संघर्षमय जीवन हे स्वत:चे आणि मुलीचे अस्तित्व टिकवून ठेवण्यासाठी होते. त्यानंतर सिंधुताई आपल्या मुलीसोबत रेल्वे स्थानकावर राहू लागल्या. पोट भरण्यासाठी भीक मागणे आणि स्वत:ला आणि मुलीला रात्री सुरक्षित ठेवण्यासाठी स्मशानभूमीत राहत असे.

आपल्या या संघर्षमय काळात त्यांना समजले की देशात अशी अनेक अनाथ मुले आहेत. ज्यांना आईची गरज आहे. तेव्हापासून त्यांनी ठरवले की जो कोणी अनाथ त्यांच्याकडे येईल त्यांची आई म्हणून सांभाळ करेन. त्यांनी स्वत:ची मुलगी 'श्री दगडूशेठ हलवाई, पुणे. महाराष्ट्र ट्रस्टला दत्तक दिली, कारण त्या सर्व अनाथ मुलांच्या आई बनू शकेल.

सिंधुताईने त्याचं पूर्ण जीवन अनाथ मुलांसाठी समर्पित केले आहे. आतापर्यंत त्यांनी १२०० मुलांना दत्तक घेतले आहे, जे प्रेमाणे त्यांना 'माई' म्हणून संबोधतात. त्यापैकी बरेच लोक आता प्रतिष्ठित ठिकाणी डॉक्टर आणि वकील म्हणून काम करत आहेत. सिंधुताई सपकाळ यांनी आपल्या जीवनाचे धडे घेत त्यांनी महाराष्ट्र अनाथांसाठी सहा अनाथाश्रम बनवले, त्यांना अन्न, शिक्षण आणि निवारा उपलब्ध करुन दिला.

सिंधुताईना सुमारे ७५० राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले आहेत. त्यामध्ये महाराष्ट्र शासनाचा 'अहिल्याबाई होळकर पुरस्कार (२०१०) मध्ये मिळाला आहे.

अनंत महादेवनचा २०१० मधील मराठी चित्रपट 'मी सिंधुताई सपकाळ' हा सिंधुताई सपकाळ यांच्या खऱ्या कथेने प्रेरित एक बायोपिक आहे. १४व्या लंडन चित्रपट महोत्सवात या चित्रपटाची वर्ल्ड प्रिमियरसाठी निवड करण्यात आली होती. आणि सिंधुताई यांचे पती ८० वर्षाचे होते तेव्हा सिंधुताई जवळ राहायला आले होते. तेव्हा सिंधुताईने त्यांच्या पतीला मुलगा म्हणून स्विकार केले आणि सिंधुताई म्हणत मी फक्त आता एक आई आहे. आज त्या खुप अभिमानाने सांगतात की, (त्यांचे पती) त्यांचा सर्वात मोठा मुलगा आहे. सिंधुताई यांचे अनाथ आश्रम पुणे, वर्धा, सासवड (महाराष्ट्र) मध्ये आहेत. आणि सन्मती बाल निकेतन, भेल्हेकर वस्ति, हडपसर पुणे, ममता बाल सदन, कुम्हारवालन, सासवड, माई आश्र, चिखलदरा. जि. अमरावती आणि अभिमान बाल भवन, वर्धा येथे सप्तसिंधु महिला आधार, बालसंगोपन व शिक्षण संस्था, पुणे इत्यादी.

सिंधुताई कविता पण लिहतात आणि त्यांच्या जीवनावर स्पष्ट करतात आणि कवितांमध्ये त्या त्यांच्या आईचा आभार व्यक्त करतात कि त्या म्हणतात की, त्यावेळी त्यांच्या आईने त्यांना पती ने घरा बाहेर काढल्यानंतर घरात आधार दिला असता तर त्या आज एवढ्या मुलांची आई नसत्या बनल्या.

अशाप्रकारे सिंधुताई सपकाळ यांच्या बद्दल माहिती स्पष्ट केली आहे.

■

व्हायरस !!

एखादा व्हायरस यावा जन्माला
मस्तकाला राहावं चिटकून
तोंडाला मडकं अन पाठीला झाडू बांधणाऱ्या हातांना करावं त्याने बधीर
अपशब्द काढणाऱ्या जिभेला करावं तोडगं त्याने
जातीच्या भिंती उभ्या करणाऱ्या विचारांना मारावा रोजचं डंख त्याने
तुझं काय कोरोना तू सामान्य आहेस रे
तुझ्यावर काढतील ही लस एखादी
पण एखादा व्हायरस घाल जन्माला देवा
तुझा दोरा, अंगारा सारं काही फिकं पडत
ज्याची अँटिबॉडी निघूच नये
आणि लस ही
घाल जन्माला माणूस नावाचा व्हायरस
जो मारत राहील आमच्यातील भेदाभेदीचे विचार
तोडत राहील अनिष्ट प्रथा
फोडत राहील आमच्या पायातील बेड्या
जो वाढवत राहील , तपासात राहील
आमचीच प्रतिकार शक्ती माणुसकीच्या टॅबलेटवर ...

– गायत्री विठ्ठलराव देशमुख
बी.ए (भाग ३)

आजचा भारत

वैष्णवी दा. मानकर
बी. ए. भाग-१

काही निओलिबर तज्ज्ञांच्या मते भारताची आर्थिक वाढ आणि प्रगती जागतीकीकरणानंतर म्हणजे १९९१ सालापासून सुरु झाली. तर आपला इतिहास १९९१ सालापासून सुरु झाला. त्या अगोदरची वर्ष वाया गेली नेहरुंनी आपल्या देशाचा वाटोळा केला असे काही लोक म्हणतात. हे खरं नाहीये जर १९४७ च्या वर्षात अर्थव्यवस्थेचा आणि शिक्षणाचा आणि अनेक मूलभूत गोष्टींचा पाया घातला गेला नसता तर १९९१ नंतरची प्रगती झाली नसती. हे लोक समजून घेत नाहीत. आता आपण बघु की आजच्या भारतात काय काय होत आहे. १९६० साली सर्वात श्रीमंत २० राष्ट्र होती. हे २० राष्ट्र सर्वात गरीब २० राष्ट्रांच्या ८ पट जास्त श्रीमंत होती. पण १९९७ साली तीच ६७ पट जास्त श्रीमंत झाली. आता तर हा दर खुप वाढला.

ही विषमता स्त्री-पुरुष आणि उच्च-कनिष्ठ अशा अनेक प्रकारे व्यक्त होते. उदाहरणार्थ वरच्या जातीच्या लोकांना ज्या कामाकरता जे वेतन मिळते त्याच कामाकरता अनुसूचित जातीमधील (एसस्सी) लोकांना त्यांच्या ५३% अनुसूचित जमातीच्या लोकांना(एसटी) ५५% आणि ओबीसी गटातल्या लोकंना ७२% मिळतात. तसच २०११-१२ च्या अकाडेवारीप्रमाणे स्त्रियांना पुरुषांपेक्षा ३४% कमी वेतन मिळते. आरोग्याबाबतही ही विषमता दिसते. आदीवासी मुलापैकी ४२% मुलं कमी वजनाची असतात, तर इतर मुलांमध्ये ते प्रमाण २८-३०% आहे. पहिल्या वाढदिवसा अगोदरच मृत्यूमुखी पडण्याची शक्यता गरीब कुटुंबात श्रीमंत कुटुंबापेक्षा तिप्पट असते. वरच्या जातीच्या स्त्री पेक्षा दलित स्त्री सरासरी १४.६ वर्ष कमी जगते.

शिक्षणाचं पण तसंच आहे. केरळ आणि मिझोराम अशा ठिकाणी ९०% च्या वर साक्षरता आहे तर बिहारमध्ये ती जेमतेम ६०-६१% आहे. ५ ते २९ वयोगटातल्या खेड्यातल्या ज्यांनी शाळेचं तोंडही बघितलं नाहीये अशांची टक्केवारी शहराच्या तशाच टक्केवारीपेक्षा दुप्पट आहे. भारतातल्या सर्वात श्रीमंत २०% कुटुंबातल्या मुलींना सरासरी ९ वर्षे शिक्षण मिळते व सर्वात गरीब २०% कुटुंबातल्या मुलींना ते अजिबातच मिळत नाही. नॅशनल फॅमिली हेल्थ सर्व्हे (एनएफएचसी) मधली ही आकडेवारी आहे.

सरकारसुद्धा शाळाशाळांमध्ये फरक करते नवोदयाच्या दर विद्यार्थ्यांवर सरकार दरवर्षी ८५०००/- रु. खर्च करते तर केंद्रिय विद्यालयामधील विद्यार्थ्यांवर दरवर्षी २७०००/- रु. खर्च करते. आणि इतर साधारण सरकारी शाळांमध्ये मात्र हीच रक्कम दरवर्षी फक्त ३०००/- रु. आहे. सरकार खर्चच करत नाही म्हटल्यावर कित्येकजण कर्ज काढून खाजगी शाळेत प्रवेश मिळवतात. २०१०-११ ते २०१५-१६ च्या दरम्यान २० राज्यांतल्या सरकारी शाळांमधील विद्यार्थी १.३ कोटी संख्येने कमी झाले आणि तेव्हाच खाजगी शाळेतले १.७५ कोटीनं वाढले.

२६ सप्टेंबर २०१८ च्या मिट मध्ये अझीझ प्रेमजी विद्यापीठानं केलेल्या सर्वेक्षणाची आणि संशोधनाची आकडेवारी प्रकाशित झाली होती. त्याचप्रमाणे भारतातल्या ५७% पर्मनंट कर्मचाऱ्यांचं उत्पन्न दरमहा १०,००० रु. पेक्षा

कमी आहे. तर ५९ % हंगामी कर्मचाऱ्यांचं उत्पन्न दरमहा ५००० रु. पेक्षा कमी होत. पर्मनंट कर्मचाऱ्यांच्या पगाराची सरासरी दरमहा १३५६२/- होती तर हंगामी कर्मचाऱ्यांची ५८५३/- रु. होती. सप्टेंबर २५, २०१८ च्या इकॉनॉमिक टाईम्समध्ये आलेल्या बातमीनुसार ९२% स्त्रियां तर ८२% पुरुष कामगार दरमहा १००००/- रु. मिळवत होते. आणि आपलं किमान वेतन कायद्यानं दरमहा १८००० रु. असताना हे सगळं होत होतं. या शिवाय यात सगळ्या तऱ्हेची मिळकत धरली आहे. इतक्या अपुऱ्या उत्पन्नात त्यांना ५ माणसाचं कुटुंब चालवायचं असते. त्यात घर, अन्न, पाणी, कपडे, प्रवास, आरोग्य, शिक्षण, सण, लग्नकार्य, वीज आणि करमणुक असे अनेक खर्च भागवायचे असतात. याचा अर्थ या सगळ्या कुटुंबामध्ये एक जरी मोठा आजार आला तरी ते कुटुंब कर्जबाजारी होते. आणि पुढल्या अनेक पिढ्या ते कर्ज फेडत बसतात. भारतात ५% लोक अतिगरीब आहेत. हे जरी असलं तरी शिक्षण आरोग्य अशा इतर गोष्टी विचारात घेऊन मल्टीडायमेन्शनल पॉव्हर्टी इंडेक्स लक्षात घेतला तर भारतातले जवळपास २७.५% लोक गरीब आहेत. वर दिलेल्या आकडेवारीवरुन लक्षशत येईल की भारतातले कमीतकमी ५०-६०% लोक हे कसबसं असुरक्षित आणि गरीबीच्या काठावर आयुष्य जगतात. याशिवाय दारिद्र्यरेषेचा मोजमाप करायची पद्धतच कशी चुकीची आहे. आणि नॅशनल सॅम्पल सर्व्हेचीच आकडेवारी वापरुन किती लोकांना शहरात रोज २१०० कॅलरिज आणि खेड्यात २४०० कॅलरीज मिळतात याचं प्रमाण काढून खऱ्या अर्थानं दारिद्र्यरेषेखाली असणारे भारतात कसे ७५-७७% लोक आहेत. हे प्रो. उत्सा पटनाईक यांनी दाखवून दिलंय. या आकडेवारी विषयी मतभेद जरी असले तरी भारतात किमान ५०-६०% लोक अत्यंत हलाखीचं आणि असुरक्षित आयुष्य जगत आहेत. यात काही शंकाच नाही आणि स्वातंत्र्यानंतर ७२ वर्षांनी आणि जागतिकीकरणानंतर २८ वर्षांनी ही स्थिती असावी ही नामुश्कीच आहे.

२०१८ साली भारतातले १४.५% लोक म्हणजे १९.०७ कोटी लोक भुकेलेले होते. एवढंच नाही तर भारतात दररोज भुकेपोटी ३००० मुलं मरण पावतात. जगातल्या भुकेलेल्या लोकांपैकी २५% लोक भारतात आहेत. ग्लोबल हगंर इंडेक्स (जीएचआय) मध्ये ११९ देशांमध्ये भारताचा नंबर १०३ वा आहे. आपल्या खाली पाकिस्तान काही आफ्रिकेतले देश असे फक्त १६ देश आहेत. भारतात सर्वात खालच्या ३०% जनतेकडे फारच थोडी संपत्ती आहे. थोडक्यात ते जवळपास सफल्लक आहेत. तर कित्येक जण कर्जबाजारीच आहेत. त्याचबरोबर भारतातल्या सर्वात खालच्या ९०% लोकांकडे भारतातली फक्त १९.३% संपत्ती आहे. म्हणजे भारतात सर्वात श्रीमंत १% लोकांकडे जी भारतातली ५८.४% संपत्ती आहे. ती सर्वात खालच्या ९०% लोकांकडे असलेल्या संपत्तीच्या म्हणजेच १९.३% च्या तिप्पट आहे. येणाऱ्या काळात आजच्या भारताची परिस्थिती बदलणार अशी आशा आहे.

■

आयुष्य

निर्णय चुकतात आयुष्यातले
अन् आयुष्य चुकत जाते
प्रश्न कधी-कधी कळत नाहीत
अन् उत्तरच चुकत जाते
सोडवताना वाटते सुटत गेला गुंता
पण, प्रत्येक वेळी नवीन गाठ
बनत जाते दाखवणाऱ्याला वाट
माहीत नसते चालणाऱ्याचे पाय
ध्येय हरवून जाते, अनुभव
म्हणजे काय तेव्हाच कळते.

-किरण अ. तायडे
एम. एस्सी. भाग-१

वैशाली दि. पातोंडे
एम. ए. भाग-२

बौद्ध समाज

विद्यमान बौद्ध हे नागवंशीय असून ते या भूमीचे मूळ रहिवासी व राज्यकर्ते होते. आर्यपूर्व काळात नागलोकांची संस्कृती येथे अस्तित्वात होती. नागलोक म्हणजेच आजचे बौद्ध वा महार लोक होत. नागवंश हा भारतातील एक प्राचीन वंश आहे. प्राचीन काळात भारतात नागवंशाची राज्ये होती. ऋग्वेदात नागांचा उल्लेख वारंवार करण्यात आला आहे. देव, दानव, दैत्य, असूर व नाग ही कश्यपाची संतती असल्यामुळे ते परस्परांचे बंधू ठरतात. ऋग्वेदात उल्लेखलेला दास या शब्दाचा अर्थ आता गुलाम झाला आहे, परंतु या शब्दाचा मूळ अर्थ दाता, उदार असा होतो.

पुराणातील उल्लेखानुसार नागराजांनी विदिशा, मथुरा, क्रांतीपुरी व पद्मावती या ठिकाणी राज्य केले. महाराष्ट्र ही तर नागांची मायभूमीच होती. दक्षिण भारतात नागांची अनेक लहान-लहान राज्ये होती. महाराष्ट्रातील नागराजे 'महारठी' ही पदवी धारण करीत.

सातवाहन काळात 'कळलाय' हा नागराजा कर्नाटक, तेलंगण व महाराष्ट्र या प्रदेशावर राज्य करीत होता. त्याने आपली कन्या नागनिका हिचा विवाह सातकाहन राजा सिमुक सातकर्णीबरोबर केला जातो. नागनिका ही सिमुक राजाची पट्टराणी होती. तिने यज्ञयागदी दानकर्मे केली. त्यासंबंधीचे कोरीव लेख नाणेघाटातील लयनगृहातील भिंतीवर पहावयास मिळतात.

प्राचिन काळातील नागलोकांचे वंशज आजचे बौद्ध (महार) आहेत, असे राजाराम शास्त्री भागवत यांनी म्हटले आहे. इतिहासचार्य वि .का. राजवाडे, प्र.न.देशपांडे, ह. श्री. शेणोलीकर, एच. एल. कोसारे, डॉ. एन. जी भाकरे, डॉ. भीमराव बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा ज्योतीबा फुले यांनीसुद्धा वरील मतास पुष्टी दिली आहे. महारांच्या परंपरेनुसार महारांचा पहिला राजा नाग हा होता. नागलोक व नागराजे आपल्या नावात 'नाग' व 'निवा' या शब्दांचा वापर करीत असत. चंद्रगुप्त दुसरा (विक्रमादित्य) याच्या राणीचे नाव कुबेरनागा होते. कळलाय राजाच्या मुलीचे नाव 'नागलिका' होते, पद्ज्ञावतीला 'भवनाग', भीमनाग, बृहस्पतीनाग, देवनाग, गणपतीनाग, प्रभाकर नाग व स्कंदनाग या नावाचे राजे होऊन गेले. यावरुन बौद्ध तथा महार लोकांचे प्राचीनत्व लक्षात येते. महारांच्या नावावरून या देशाला महाराष्ट्र असे नाव पडले आहे. जॉन विल्सन यांनी महारांचे राष्ट्र ते महाराष्ट्र अशी उत्पत्ती दिली आहे. महारराष्ट्र, महाराष्ट्र असे होते. या उत्पत्तीला अलेक्झांडर रॉबर्टसन, महात्मा ज्योतिबा फुले, डॉ. एन. जी. भवरे, डॉ. दत्तात्रय पुरुषोत्तम खानापुरकर यांनीही या मताला दुजोरा दिला आहे.

कोकण हा प्रांत मुळात महार,मांग, भिल्ल, कोळी, ठाकूर व वोंग या लोकांचा होता. परंतु कदंबानी महारांचा, चालूक्यांनी मांगाच व मौर्यानी कोळ्यांचा पराभव करुन त्यांची राज्ये जिंकून घेतली. त्यामुळे या भूमीचे भूमिपुत्र बेवारस झाले. आठव्या शतकापासून जातीचर बंधने घट्ट होऊ लागली. जेते लोकांनी जीत लोकांना गुलामासारखी वागणूक द्यावयास सुरुवात केली. नागवंशीय महार हे राज्यकर्ते होते. पण राजकीय पराभवातून ते हतबल निष्कांचनक हीन अवस्थेला पोहोचले. याचा परिणाम एकमेकांच्या सहकार्याने चालत आलेल्या पंचायत राज वा गावगाड्यांवरही झाला. शिवकाळात व विशेषत: पेशवेकाळातील बहुतांश निवाडे हे अस्पृश्य व दलित

समाजाविरुद्ध एकतर्फीच झाल्याचे दिसून येते. पेशवेकाळात माणुसकीला काळीमा फासणार ? या अनिष्ट प्रथांना काही धरबंधच राहिला नाही, हा इतिहास आहे महात्मा ज्योतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आदींनी पंचायत समिती स्थापन करुन प्रबोधन कार्यास चालना दिली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या अनुयायांसह बौद्ध धर्म स्वीकारल्यामुळे भारतात बौद्ध धर्माच्या प्रचारासाठी चालना मिळाली. ठाण्यासह महाराष्ट्रातही सर्वच भागात बौद्ध लोक आहेत. १४ ऑक्टोबर १९५६ पूर्वी हा समाज सगळीकडे महार समाज म्हणून ओळखला जात होता. त्यावेळी हा समाज अत्यंत अवमानित व निकृष्ट जीवन जगत होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी अस्पृश्यांच्या उद्धारासाठी महान प्रयत्न करुन प्रबोधन कार्यास गती दिली. त्यांच्याच प्रेरणेनुसार व याच दलितांनी धर्मांतर करुन बौद्ध धर्माचा अंगीकार केला. महाड येथे १९ व २० मार्च १९२७ आणि २५ व २६ डिसेंबर १९२७ अशा दोनवेळा चवदार तळे सत्याग्रह करुन आंबेडकरांनी नव्या प्रेरणांची रुजवात केली. या ऐतिहासिक घटनेचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. बौद्ध धर्माची दीक्षा घेतल्यानंतर थोड्याच दिवसांनी म्हणजे ६ डिसेंबर १९५६ रोजी आंबेडकरांचे महापरिनिर्वाण झाले.

धर्मांतरामुळे बौद्धलोकांचा जीवन बदलले त्यांनी पारंपरिक गावकीची कामे करावयाचे सोडून दिले. धर्मांतरामुळे हिंदू रीतीरिवाज, सण व चालीरीतीही बंद केल्या. त्यांचे आता बौद्धधर्मीय सांस्कृतिक जीवन सुरु झाले. कांबळे, जाधव, मोरे, खैरे, साळवे, हाटे, भातणकरल शिंदे, चव्हाण, सावंत, दुधे, सकादकर, पटिककर, तांबे, खांबे, धुत्रे, निकम, गप्रे, कासारे, मोहिते, शेलार, गायकवाड, नागावकर, काशीकर, तळकटकर इत्यादी त्यांची आडनावे मात्र तीच राहिली. कोकणात निव्वळ शेतीवर उपजिविका होत नाही. शेतमजूर म्हणून काम करतात. मुंबई जवळ असल्यामुळे बरेच लोक मुंबईत उद्योगधंदा तसेच शासकीय व निमशासकीय नोकरी, पेशा करताना आढळतात. परंतु कोकणातील बरेचशे लोक सैन्यात भरती होतात. भारतीय सैन्यात महार रेजिमेंटच्या सैनिकांनी खूप मोठा पराक्रम गाजविला आहे. ब्रिटीशांनी महार बटालियन स्थापन केली होती.

१४ एप्रिल व ६ डिसेंबर अनुक्रमे डॉ. आंबेडकरांचा जन्म दिन व महापरिनिर्वाण दिन म्हणून पाळतात. दसरा हा धम्मचक्र परिवर्तन दिन व वैशाखी पौर्णिमा बुद्धजयंती म्हणून मोठ्या उत्साहाने साजरे करतात. या दिवशी मिरवणुका व त्यास जोडून जाहीर सभा घेतल्या जातात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुतळ्यासमोर बौद्ध समाज प्रचंड संख्येने मानवंदना देण्यासाठी जमतात. आंबेडकर रोडवरील दोन्ही दिवशी मोठे कार्यक्रम होतात.

धर्मांतर केल्यामुळे या लोकांच्या संस्कारात व चालीरीतीत बदल झाला. ते अधिक सोपे व साधेपणाने करण्यात येऊ लागले. जन्म नामकरण, विधी, विद्यारंभ, दीक्षा, लग्न आणि मृत्यूनंतर जलदान हे विधी साजरे करण्याबद्दल बौद्ध संस्कार विधीमध्ये सविस्तर माहिती दिली आहे. त्याप्रमाणे कृतीनुसार हे विधी पार पडतात. असे असले तरी स्थानिकरीत्या संस्कारात व विधीत बराच फरक आढळतो. तसेच त्यावर धर्मांतरापूर्वीच्या चालीरितींचाही प्रभाव दिसतो. गर्भमंगल. नामकरण, अन्नप्राशन, केशकर्तन, कान टोचणे, विद्यारंभ, विवाह व अत्यंसंस्कारापैकी नामकरण, विवाह व अत्यंविधी प्रामुख्याने करतात.मुलांच्या जन्मानंतर पाचव्या, सातव्या किंवा बाराव्या दिवशी नामकरणविधी करतात. बहुतेक तो बाराव्या दिवशीच करण्याचा प्रघात आहे. त्यावेळी अर्भक तसेच आईवडिलांनी पांढरे कपडे परिधान करायचे असतात. भगवान बुद्ध व डॉ. आंबेडकर यांच्या तसबिरींनी पांढरी फुले व हार घालतात. समोर उदबत्त्या व पाचपदरी पांढरा धागा बांधतात. भन्ते किंवा बौद्धाचार्य त्रिसरण व पंचशील म्हणतो. धाग्याचे एक टोक आपल्या हातात धरतो व बाकीचा धागा नवजात मूल, त्याचे आईवडील व उपस्थितांच्या हातात देतो. यानंतर तो बुद्ध, धम्म व संघवंदा तसेच रतन सुत्त, वरणीयमेत सुत्त, महामंगल गाथा इत्यादी म्हणतो व पूजापाठ झाल्यावर तो मुलाचे नाव जाहीर करतो. त्याचवेळी धागा मुलाच्या व आईवडिलांच्या, आप्तेष्ट व इतरांच्या हातात बांधतो. धाग्यास फार पवित्र मानतात. सर्वसाधारण अशा तऱ्हेचा कुंभाचा विधी सर्व धार्मिक विधीच्या वेळी तसेच परित्राण पाठ करतेवेळी करतात.कुंभातील पाणी तीर्थ म्हणून घेतात. प्राचीन काळापासून ठाण्याच्या ग्रामव्यवस्थेचा भाग असलेला, विद्यमान बौद्ध समाज ठाणे परिसरात सर्वत्र मिसळून गेला आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारधारेने प्रभावित या समाजाने शिक्षण घेऊन शिक्षक, शासकीय सेवा, सेनादल आणि विविध उद्योग क्षेत्रांत प्रगती करुन राजकीय, सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिकदृष्ट्या सबल होत आधुनिक झेपावणार या ठाण्याच्या वाटचालीत त्यांचीही पावले उमटली आहे.

■

वेदांती र. हागे
बी. कॉम. भाग-२

कोरोना काळातील बाप

बाबांच्या विषयी काय बोलाव, आतापर्यंत सर्वांनी आईचे महत्त्व सांगितले आहे. पण या कोरोना काळात बाप तेव्हापासून बाबा या शब्दाचे महत्त्व काही वेगळेच समजले. माननीय पंतप्रधान नरेंद्रजी मोदी यांनी २३ मार्च, २०२० रोजी लॉकडाऊन जाहिर केला, त्या वेळेस माझ्या बाबाच्या चेहऱ्यावरचे हावभाव बघून सर्वांनाच समजले की, आता काहीतरी वेगळे जीवन अनुभवयाला मिळेल. मला आनंद होत होता. माझं कॉलेज बंद होण्याचा माझ्या बाबाला काळजी होती, ते रोजच्या खाण्याची कारण घरची परिस्थिती होती जेमतेमच रोज कमावने आणि खाणे, त्यात आईने उचलेले बचतगटाचे कर्ज. लॉकडाऊन नंतर किमान १ ते १.३० महिना चालून होते. घरी असलेली जी पूंजी जमा होती ती बचतगटाचे कर्ज फेडण्यातच जात होती. हे माझ्या बाबाच्या लक्षात आलं होतं, आता कसं रहावं, कसं जगावं, हे त्यांच्या चेहेऱ्यावर दिसून येत होतं. या लॉकडाऊन काळात बरेच नेते, सामाजिक कार्यकर्ते मदतीला धावून आले. ५ किलो गहू देऊन त्यांची आशा फक्त फोटो काढण्यातच गेली व प्रचार करण्यात गेली. रोज सकाळी ११ वाजता बाहेर पडून दुसऱ्यांच्या शेतातील कामे मजुरी बघत फिरत होते. वाटेल ते आणि मिळेल ते काम करण्यासाठी तयार होते. आणि उपाशी पोटी कोणी झोपू नये म्हणून, माझा बाप काळजी करताना दिसून येत होता.

रोजचा घरचा १०० रु. येणारा खर्च त्याला दिसून येत होता. म्हणून कुठेही कसीही मजुरी करुन रोजचे १०० रु. मिळावे या फिकरीत होता. लॉकडाऊनच्या तारखा वाढतच होत्या, माझ्या बाबाची काळजी वाढतच होती. अशा परिस्थितीत घर चालवणे, बाहेर मजुरी करुन घरचे वातावरण आनंदी ठेवणे, व आम्हाला लागणाऱ्या सर्व वस्तु पुरवणे. कितीही अडचण असली तरी चेहऱ्यावर आनंद ठेवून ते लपवून ठेवून असा आता पर्यंत मी न अनुभवलेला माझा बाप माझ्या लक्षात आला या कोरोनानी माझ्या आयुष्यातील सर्वांत महत्त्वाचा व्यक्ती दाखवून दिला.

■

नकारात्मक भावना

प्रगतीसाठी नकारात्मक भावनांना आवर घालणे आवश्यक असते. ते तसे फारसे कठीण नसते. पण आवर घातला नाही तर त्या आपल्या व्यक्तिमत्त्वावर अधिकार गाजवतात.

राग येणे ही एक नकारात्मक भावना आहे. रागामुळे आपला तोटाच होता. ज्याच्यावर आपण रागावतो तोही अकारण दुखावला जातो. या भावनेवर आपण ताबा मिळवायला हवा.

काही वेळा आपल्या स्पर्धकांना मात्र फारसे प्रयत्न न करता भरपूर यश मिळते, त्यातुनच मत्सर जागृत होतो. मत्सर ही आणखी एक नकारात्मक भावना.

एखादी कृती आपण आपल्या मतलबासाठी केली तर तो स्वार्थ होय. आपल्याला सर्वांना सांघिक रितीने पुढे घेऊन जाता आले पाहिजे.

संताप, मत्सर, स्वार्थ या नकारात्मक भावना मनातून संपूर्ण काढून टाकता येणार नाहीत, पण त्यावर नियंत्रण ठेवता आले तरी प्रगती होऊ शकते.

-किरण अ. तायडे
एम. एस्सी. भाग-१

एन. एस. एस. मधून व्यक्तिमत्त्व विकास

सचिन अ. काळे
बी. कॉम. भाग-२

एन. एस. एस. म्हणजे राष्ट्रीय सेवा योजना ज्या महापुरुषांनी संतानी या राष्ट्रासाठी काम केले त्याच्याच पाऊलावर पाऊल ठेवून सुरु केलेली राष्ट्रीय सेवा योजना राष्ट्रीय सेवा ब्रिद वाक्याच Not me but you माझ्यासाठी नव्हे तर दुसऱ्यासाठी NSS हे विद्यार्थी घडविण्याकरिता तयार केलेले व्यासपीठ आहे. आणि याच व्यासपिठावरुन विचारांनी तसेच कृतींनी मोठे झालेले अनेक वैचारिक व्यक्तिमत्त्व आहे. खऱ्या अर्थाने राष्ट्रीय सेवा योजनेद्वारे अनेक उपक्रम राबवले जातात. या उपक्रमामध्ये १० कि.मी. आज येईल ते गाव दत्तक घेऊन सात दिवस त्या ठिकाणी स्वच्छता मोहिम, हागणदारी मुक्त गाव अंधश्रद्धा, जुन्या चालीरीती, वाईट परंपरा, अनिष्ठ चालीरीती अशा प्रथांना आळा घालण्यासाठी गावातील लोकांचे विचार बदल्यासाठी हे उपक्रम राबवले जातात.

सध्या ग्रामीण भागातील लोकांच्या मनातील भीती आणि अंधश्रद्धा काढण्यासाठी वैज्ञानिक विचारांची जाणीव करुन देण्यासाठी अनेक उपक्रम राबविले जातात याच्या मधुन सामाजिक बदल घडवून आणणारे विशेषत: अंधश्रद्धा दूरकरण्यासाठी आपल्याच श्री. शिवाजी महाविद्यालयातून प्रा. संजय तिडके सर हे आंधळ्या जनेतपर्यंत जाऊन आपले विचार मांडतात व तसेच लोकांना संदेश देतात.

संत तुकारामांनी आपल्या गाथेमध्ये सांगितलेले आहे. सत्य असत्याशी मन केले ग्वाही मानियिले नाही बहूमत त्याचप्रमाणे एन.एस.एस. च्या उपक्रमामध्ये आजच्या तरुण आणि व्यसनाधिनतेपासून दूर करण्यासाठीसुद्धा एन. एस.एस.मध्ये अनेक कार्यक्रम राबविले जातात. निश्चित मला असे वाटते समान गाव, तालुका जिल्हा, राज्य अशा प्रकारे देशामध्ये बदल घडून येईल आणि भारताचे जागतिक महासत्तेचे स्वप्न साकार होणार.

याकरीता संत तुकाराम महाराज, संत ज्ञानेश्वर महाराज, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज आणि एन. एस. एस. चे दैवत निष्काम कर्मयोगी संत गाडगेबाबा यांनी आपले आयुष्य, 'देह कष्टविती परोपकारे' या प्रकारे समाज सुधारकाचा वसा हाती घेतला आणि तोच वसा हाती घेऊन आपण सुद्धा समाजासाठी अखंड कार्य करत राहू.

■

राष्ट्रीय आपत्ती म्हणजे काय ?

भिमराव वि. भोजने
एम. ए. भाग-१

कोरोना अर्थात 'कोविड-१९' या विषाणूच्या साथीला केंद्र सरकारने आज राष्ट्रीय आपत्ती म्हणऊन घोषीत केले . मोठ्या प्रमाणावर प्राणहाणीस कारणीभूत ठरणारे महापूर, वादळ, देशावरील परकीय आक्रमण किंवा कोणत्याही भयंकर दुर्घटनेच्या वेळी राष्ट्रीय आपत्ती घोषित केली जाते. 'आपत्ती' हा शब्द मुख्यत: नैसर्गिक संकटाबरोबर जोडलेले असले तरी साऱ्या देशाला विळखा घालणाऱ्या संकटावेळीही राष्ट्रीय आपत्तीची घोषणा करण्यात येते. आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम २००५ नुसार नैसर्गिक संकटाबरोबर आण्विक, जैविक किंवा रासायनिक या मानवरहीत संकटाच्या वेळीही राष्ट्रीय आपत्तीची घोषणा होते.

ही परिस्थिती कोणत्या वेळी घोषीत करावी याची ठराविक निकष नसतात.मात्र संकटाचे स्वरुप देशव्यापी व उग्र असेल तर केन्द्राला तसे अधिकार मिळाले आहेत. याच काळामध्ये सरकारने सरकारी धान्यसाठा साठवून ठेवलेला असतो. या दरम्यान हा 'कोविड-१९' विषाणू आपल्या राष्ट्रामधून खूप काळ गेला नसता तर आपल्या राष्ट्रावर हानीची, ऱ्हासाची राष्ट्राला त्रास भोगावा लागला असता. सरकारला माहिती नसतांनाही सरकार आपले गोडाऊन धान्याने भरलेले ठेवतात यामध्ये कोरोनासारखे राष्ट्रावर अनेक संकट येतात याची राष्ट्राला हानी होऊ नये यासाठी ते धान्याचा साठा कमी पडू देत नाही. राष्ट्रामध्ये अनेक वेळी कोरोनासारखे विविध संकट येतात त्यामध्ये त्सुनामी, भूकंप, अतिवृष्टी अशा अनेक समस्यांना राष्ट्राला तोंड द्यावे लागते. राष्ट्रावर खूप वेळा संकट येतात, त्या संकटामध्ये आपल्या भारत देशात कोरोनाचे जास्तीत जास्तरुग्ण सापडले त्याच काळात राष्ट्राने संकटवेळी रुग्णांना बेड, त्या मशनिरी त्याच वेळी उपलब्ध करुन दिल्या राष्ट्राला पण मदत हवी असते, अशा कठीण वेळी आपल्या राष्ट्राचे ठराविक खेळाडू, मोठ मोठे उद्योगधंदे करणारे खूप लोकांनी राष्ट्राला मदत दिल्याने आपण कोरोनाला आज रोजी मात दिली. अशाच लोकांनी राष्ट्रावर आपत्तीच्या वेळी हातभार लावने हीच सगळ्यात मोठी त्यांची जबाबदारी त्यांनी चांगल्या रीत्या पार पाडली. राष्ट्रामध्ये फोर्सने सुद्धा या कोरोनाच्या काळात घर परीवाराचे स्वत:ची पर्वा न करता स्वत:ची काळजी न घेता रात्र आणि दिवस झुंज दिली. त्यामध्ये खुप पोलीसांनी आपले बलीदान दिले. त्यांनी रेल्वे स्थानक, बस स्थानक अशा विविध ठिकाणी उपाशी पोटी राहून राष्ट्राची मदत केली अशा वीर जवानांना कोटी-कोटी धन्यवाद. त्यांनी राष्ट्राच्या हितासाठीच सर्व काही केले. आणि सर्वात मोठी जबाबदारी डॉक्टर, नर्स यांनी सुद्धा आपल्या जीवाची काळजी (प्राणांची) काळजी न घेता कोरोना पेशंटला दुरुस्त केले, त्यांच्या अवतीभोवती सर्व परीसर स्वच्छ ठेवणारे कामगारसुद्धा राष्ट्राच्या आपत्तीमध्ये एवढेच शूरवीर आहेत. त्यांनी राष्ट्राच्या आपत्तीवर लक्ष्य देऊनच ही जबाबदारी चांगल्या रीतीने पार पाडली. यामध्ये राष्ट्रामधील नगरपालिकेचेसुद्धा तेवढेच योगदान आहे. त्यांनी राष्ट्रामधले संपूर्ण परीसर सॅनिटायझर केले. सर्व रोडवर त्यांनी त्यांच्या फवाऱ्याने पूर्ण सॅनिटायझर करुन कोरोनाला पूर्णपणे आटोक्यात आणले. राष्ट्र आज आपत्तीच्या बाहेर आहे. ते फक्त सरकारने काळजी केल्यामुळे, यामध्ये आपले सुद्धा तेवढेच सरकारला मान्यता दिलेली बरी त्यांचे सर्व कायदे मान्य करायला पाहीजे. राष्ट्रीय आपत्तीच्या वेळी गृहमंत्रालयाच्या अखत्यारीतील राष्ट्रीय आपत्ती कोषाच्या माध्यमातून राज्यांना विशेष आर्थिक साहाय्य तात्काळ पाठविले जाते. खर्चात केंद्राचा ७५ टक्के तर राज्याचा २५ टक्के वाटा असतो ही मदत एखाद्या राज्यापूर्ती पुरी आहे, असे जाणवले तर सरकार १०० टक्के अर्थसहाय्य देते.

■

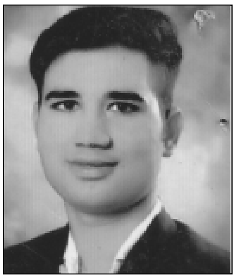

'गाडगे बाबा आणि वैज्ञानिक दृष्टीकोन'

रोहन प. बुंदेले
एम. कॉम. भाग-२

एक हाती विज्ञान निष्ठेची आणि दुसऱ्या हाती बुद्धवादाची पताका घेऊन निघालेल्या ह्या मराठी मुलखातील एकमेव संत म्हणजे लोकशिक्षक गाडगेबाबा आजच्या कितीतरी साक्षर सुधारकांना झपाटून टाकणारा तो निरंक्षर झंझावत होता. अशा या समाज परिवर्तना झपाटलेल्या वादळाचा जन्म २३ फेब्रुवारी १८७६ रोजी शेंडगाव ता. अंजनगांव सुर्जी, जि. अमरावती या गावी झाला. पिता झिंगराजी, माता सखुबाई यांच्या संसारवेलीवर आलेले हे परिवर्तनवादी विचारांचे सुंदर फुल त्यांचे पूर्ण नाव डेबु झिंगराजी जानोरकर पुढे पेहरावावरुन चिंधे, खराटे, गोंधळे असे नावात बदल होऊन गाडगे बाबा हे नाव कायम झाले.

झिंगराजीचा देह दारुने संपवला शेंडगाव सोडून डेबु आईसोबत दापुऱ्याला मामाकडे स्थायीक झाला. डेबूचे वय शाळेत जाऊन शिकण्याचे झाले. भलतेच हातातील शिक्षणाची पाटी जाऊन शेणाची पाटी आली. डेबू गुराखी झाला. बीन भिंतीच्या शाळेत शिकू लागला. आई हे डेबुचे पहिले विद्यापीठ सत्य, अहिंसा, प्रेम, स्वावलंबन, स्वाभिमान आणि सदाचाराचे धडे डेबुला मिळाले श्रमप्रतिष्ठा धडेही त्याने येथेच गिरविले. त्यानंतर डेबू पंधरा-सोळा वर्षाचा झाला. या काळा शेती करणाऱ्या कष्टाळू,बलदंड डेबूचे लग्न कमालपुरा कोठा येथील धनाजी खल्लाकर (परीट) यांच्या मुलीशी झाले. संसार सुखात सुरु असताना ग्रहण लागले. चंद्रभान मामाच्या गळ्याभोवती सावकारी पाश लागले मामाची जमीन कर्जात गेली ती सोडवण्यासाठी डेबूला राग आला. सावकाराचे कर्ज फेडू लागला. जमीन देण्यास सावकाराने नकार दिला आणि येथेच डेबूचा जीवन प्रवास परावृत्त झाला. कष्टाळू डेबू विद्रोही झाला. तो सावकाराच्या विरोधात लढला आणि विजय झाला.

१ फेब्रुवारी १९०५ पासून १९१७ पर्यंत तब्बल एक तप डेबू महाराष्ट्रात भ्रमंती करीत होते. या बारा वर्षाच्या साधनेत डेबुने जनमनाचे, समाजाचे सुक्ष्म निरीक्षण केले समाजाच्या अधोगतीचा सगळी कारणे शोधली या भीषण दु:खाचे मुळ त्याला माणसाच्या अज्ञानात दिसले आणि हा समाज बदलविण्यासाठी डेबुचा मग गाडगेबाबा झाले असा हा प्रवास गाडगे बाबांनी विषमतेने भरलेली साज वहीवाट मोडून क्षमतेची नवी वाट कशी निर्माण करता येईल अज्ञानी लोकांच्या अंगणात ज्ञानाची गंगा कशी आणता येईल, स्वालंबन, स्वाभीमान कसा पेरता येईल, लोकगंगा आणि श्रमगंगा यांच्या संगमावर सुखमय लोकजीवनाचे तिर्थक्षेत्र कसे निर्माण करता येईल याचा ध्यास घेतला.

गाडगे बाबांनी त्याकाळात समाजातील अंधश्रद्धा दुर करण्याचा प्रयत्न केला व समाजात वैज्ञानिक दृष्टीकोन निर्माण करण्याचा मोठ्या प्रमाणावर कार्य सुरु केले होते.

गाडगे बाबांची देवविषयक संकल्पना मोठी अद्‌भूत होती बाबा ऐकेश्वरवादी होते. ते अंतिम सत्य एकच मानित होते. देव-देवळात नाही तर मानसात माणसाची सेवा करा 'जनी जनार्दन संत बोलती वचन हा त्यांच्या करार होता. नरामध्ये नारायण पाहून त्यांची सेवा हीच खरी सेवा हे त्यांच्या चिंतनाचे फलीत बाबानी खरा देव जगासमोर आणला.

समाजातील अंधश्रद्धेवर गाडगे बाबांनी कडाडून प्रहार केला. माणसाच्या मनावर हजारो वर्षापासून बसलेले हे अंधश्रद्धेचे भूत त्यांना उठवायचे होते. त्यासाठी बाबांनी सत्यनारायणाच्या कथेचा हिंमतीने उपहास केला. भोंदूबाबानी रेवडी उडवली धर्माधंदा, ढोंग धुपारे गंडे, धागे दोरे, अंगात येणे, करणी कवटाळ, जंतर-मंतर ह्या सगळ्या गोष्टी झुट मानल्या देवा पुढील मुक्या प्राण्यांच्या बळींचा विरोध केला बोकुड कापल्याने दगडाचा देव प्रसन्न होतो ही खुळी अंधश्रद्धा घालवून लावली आणि बळी हा प्रकार बंद केला. दगडाचा देव पाण्याचे तीर्थ केवळ पैसा कमविण्याचे साधन म्हणून 'तिथी घोंडा पाणी देव रोकडा सज्जनी' अशा खऱ्या देवाचे आश्रयस्थान दाखविले. बाबांनी समाजाला कर्मकांड, अंधश्रद्धा, व्यसनधिनता, देवधर्म, सोवळष-ओवळे, समाधी, साक्षात्कार, लोभ-मोह या सगळ्यांमधून मुक्त होण्याचा मुलमंत्र कीर्तनातून दिला.

गाडगे बाबांनी आपल्या कीर्तनातून समाजाला वैज्ञानिक दृष्टीकोन, अंधश्रद्धा, स्वच्छता इत्यादी विषयावर लोकांना जागरुक करण्याचा प्रयत्न केला. असा या कर्मयोगी लोक संत गाडगे बाबा यांचा २० डिसेंबर १९५६ रोजी वलगाव जवळ पेढी नदीच्या पुलावर गाडगे बाबाची प्राणज्योत मालवली.

'गोपाला गोपाला देवकीनंदन गोपाला'

■

आयुष्य

आयुष्यभर सोबत असून
जवळ कधी बसत नाही
हृदयाचे पाऊल कधी
हृदयाकडे वळत नाही.

आयुष्यात मिळते सत्ता
सौदर्य, संपत्ती आणि मान
पण असू द्या त्यात समाधान

माणसानं मक्याच्या
दाण्यासारखं असावं
चटके लागले तरी
फुलता फुलता हसावं

आयुष्यात अजूनही ही वेळ आहे
थोडं तरी जगून घ्या
सुंदर अशा जगण्याला
डोळे भरून बघून घ्या.

- सौ. रुपा किशोरराव ठाकरे
अकोला.

ईशा सुनिल मेसरे

छत्रपती शिवाजी महाराज

विजापूरच्या आदिलशाहीविरुद्ध आणि मोगल साम्राज्याविरुद्ध संघर्ष करुन मराठा स्वराज्य स्थापन करणारे छत्रपती शिवाजीराजे भोसले होते. पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर शहरानजीकच वसलेल्या शिवनेरी या डोंगरी किल्ल्यावर इ.स. १९ फेब्रुवारी १६३० मध्ये छत्रपती शिवाजी महाराजांचा जन्म झाला. एका अख्यायीकेनुसार शिवनेरी गडावरील शिपाई देवीला आपला बलवान पुत्र व्हावा अशी प्रार्थना राजमाता जिजाऊंनी केली होती म्हणून जिजाबाईंनी आपल्या मुलाचे नाव 'शिवाजी' ठेवले. खरं तर इतिहासाच्या अभ्यासकांमध्ये 'छत्रपती शिवाजी महाराज' यांची नेमकी जन्म तारीख एकेकाळी मतभेदाचा विषय होता. तो वाद नंतर मिटला. महाराष्ट्र राज्य शासनाने फाल्गुन वैद्य तृतीया शके १५५१ (शुक्रवार १९ फेब्रुवारी १६३०) ही शिवरायांची जन्म तारीख २००१ साली स्विकारली. इतर संभाव्य तारखांमध्ये वैशाख शुद्ध तृतीया (६ एप्रिल १६२७) ही एक जन्म तारीख मानली जात होती.

महाराजांच्या जन्माच्या वेळी दख्खनमधील राजसत्ता विजापूर, अहमदनगर आणि गोवळकोंडा या तीन मुसलमानी सलतनींमध्ये विभागलेली होती. शिवाजी महाराजांचे वडील शहाजीराजे यांनी आपली निष्ठा वेळोवेळी अहमदनगरची निजामशाही, विजापूरची आदिलशाही आणि मुघल यांच्या दरम्यान बदलली; पण त्यांनी पुणे ही नेहमीच आपली जहागिरी ठेवली आणि स्वत:ची एक लहान अशी फौज पदरी बाळगली.

युद्धाभ्यास आणि रणनिती तसेच राजकारण यासंबंधी प्राथमिक मार्गदर्शक शहाजीराजांकडून दप्तर व्यवस्था व न्यायव्यवस्थेचे शिक्षण दादोजी कोंडदेव मालठणकर यांचे कडून तर परकिय सत्तेविरुद्ध लढा करण्याकरीता आवश्यक असलेल्या शिस्तीचे शिक्षण, स्त्री-सन्मान व इतर गोष्टी राजमाता जिजाबाईंकडून शिवाजी महाराजांना वेळोवेळी मिळाले. जिजाबाई यांनी बाल शिवाजीच्या शिक्षणाची जबाबदारी घेऊन त्यांस युद्धकला व राजनितीशास्त्राचे शिक्षण दाखवित स्वराज्याचे स्वप्न सजवले.

इ.स. १६४७ मध्ये वयाच्या सतराव्या वर्षी शिवाजी महाराजांनी आदिलशहाच्या ताब्यातला तोरणगड जिंकला आणि स्वराज्याची मुहूर्तमेढ रोवली. तोरणगड हे स्वराज्याचे तोरणच ठरले. त्याच साली शिवाजी महाराजांनी कोंढाणा (सिंहगड) आणि पुरंदर हे किल्ले आदिलशहाकडून जिंकून पुणे प्रांतावर पुर्ण नियंत्रण मिळविले. या नंतर अनेक किल्ले जिंकून शिवाजी महाराजांनी स्वराज्य स्थापन केले. स्वराज्याच्या या लढ्यात जावळी प्रकरण, शहाजीराजांना अटक, पश्चिम घाटावर नियंत्रण, अफजलखान प्रकरण, प्रतापगड व कोल्हापूरची लढाई, सिद्दी जौहर वर आक्रमण, पावनखिंडीतील लढाई, पुरंदरचा तह, मोगल साम्राज्याशी सपर्क, शशहिस्तेखान प्रकरण, सुरतेची पहिली लूट, मिर्झाराजे जयसिंग प्रकरण, आगऱ्याहून सुटका, सर्वत्र विजयी घोडदौड, राज्याभिषेक, दुसरा राज्याभिषेक, दक्षिण दिग्विजय अश्या असंख्य घटना घडल्या. या प्रवासात शिवाजी महाराजांना अनेक विश्वास शिलेदार, सुभेदार, सरदार, किल्लेदार व अनेक सहकारी लाभले, जे वेळ आल्यास स्वराज्यासाठी प्राण देण्यास देखील तयार होते.

इ.स. १६७४ साली शिवाजी महाराजांचा राज्याभिषेक झाला. स्वराज्याची राजधानी रायगड होती. स्वराज्यव्याप्ती ही पश्चिम महाराष्ट्र, कोकण, सह्यादी डोंगरांपासून नागपूर पर्यंत आणि उत्तर महाराष्ट्र, खान्देशापासून दक्षिण भारतात तंजावर पर्यंत होती.

छत्रपती शिवाजी राजे जेव्हा पुण्याचा कारभार पाहू लागले, तेव्हा त्यांनी स्वत:ची स्वतंत्र्य राजमुद्रा तयार केला. ही राजमुद्रा संस्कृत भाषेत होती.

राजब्रीदवाक्य :-

'प्रतिपच्चंद्रलेखेव वर्धिष्णूर्विववंदिता शाहसुनो :
शिवस्यैषा मुद्रा भद्राय राजते'

याचा अर्थ ज्याप्रमाणे प्रतिपदेचा चंद्र वाढत जातो आणि साऱ्या विश्वात वंदनिय होतो. तशीच शहाजींचा पुत्र शिवाजी यांची ही मुद्रा व तिचा लौकिक वाढत जाईल. होन (सुवर्ण होन व रुप्य होन) आणि शिवराई हे शिवकालीन चलन होते.

छत्रपती शिवाजी महाराज यांची कुटुंब देखील फार मोठे होते. ८ पत्नी, ६ मुली, २ मुले, ६ सुना, ३ नातवंडे तर २ पतवंडे मिळून महाराजांचे कुटुंब होते. महाराष्ट्रात छत्रपती शिवाजी महाराज हे शिवबा, शिवाजी राजे, शिवबा राजे, शिवराय अशा अनेक नावांनी ओळखले जातात.

स्वराज्याच्या या भव्य लढ्यात अखेर ३ एप्रिल १६८० रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा मृत्यू रायगड किल्ल्यावर झाला. महाराज अत्यंत धैर्यशील आणि उत्कृष्ट नेतृत्वगुण असणारे नेते होते. वयाचे नुसती ५० वर्षे जगुन सुद्धा आज अवघ्या शेकडो वर्षाच्या कालावधीनंतर सुद्धा महाराष्ट्रातील प्रत्येकाच्या मनावर छत्रपती शिवाजी महाराज यांचे राज्य आहे. नुसते नाव घेताच प्रत्येकाच्या मनात महाराजांबद्दल आदर निर्माण होतो. 'आम्ही महाराजांचे मावळे आहोत' हे सांगताना गर्वाने मान उंचावते व महाराजांच्या स्वराज्यात जन्मल्याचा प्रत्येकाला अभिमान वाटतो.

सर्वसाधारणपणे शिवाजी महाराजांचा जन्म (१६३०) ते औरंगजेबाचा मृत्यू (१७०७) या ७७ वर्षाच्या काळास इतिहासकार 'शिवकाल' असे म्हणतात. शिवाजी महाराजांचा जन्म दिवस हा महाराष्ट्रात 'शिवजयंती' म्हणून साजरा होतो. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या जन्मदिनाबद्दल वाद असल्यामुळे शिवजयंती महाराष्ट्रात वर्षभरात दोनदा साजरी होते. त्या दिवशी दिवसभर ढोल-ताशे वाजवीत मिरवणूक निघतात आणि शिवाजी महाराजांच्या पुतळ्याला हार घालण्याचा कार्यक्रम होतो. परंतु सर्वांची शिवभक्ती ही शिवजयंती येताच का जागृत होते ? खरं तर शिवजयंती हा उत्सव सोहळा इतका मोठा आहे की तो एक दिवसात साजरा होणार नाही. नुसते सोशल मिडीयावर महाराजांचे स्टेटस ठेवून, गाड्यांवर महाराजों नाव वा फोटो काढून शिवभक्ती दाखवता नाही येत. स्त्री-जातीला आपल्या आई-बहिणी समान मानने. आदर व सन्मान करणे ही महाराजांची शिकवण आचरणात आणली तर वर्षाचे ३६५ दिवसही शिवजयंती साजरी होऊ शकते.

एक महाराज जो रयतेसाठी जगला.
एक योद्धा जो अन्यायाविरुद्ध लढला:
एक नेता तो लोकहितासाठी झटला,

एक असामान्य माणूस ज्याने गुलामी नाकारुन स्वराज्याला जन्म दिला.

'सह्याद्रीच्या कुशीत एक हिरा चमकला,
भगवा टिळा चंदनाचा शिवनेरीवर प्रकटला;
हातात घेऊन तलवार शत्रुंवर गरजला,
महाराष्ट्रात असा एकच वाघ दहाडला.

।। जय जिजाऊ । जय शिवराय ।।

■

आत्मपरीक्षण (Self Analysis)

कोमल वि. रंगो
बी. कॉम. भाग-१

स्पर्धा परीक्षेच्या विद्यार्थ्यांना आत्मपरीक्षणाची फारच गरज आहे. प्रत्येक व्यक्ती हा एकमेकांद्वितीय असतो. प्रत्येकामध्ये वेगळेपण आहे. आकलनामध्ये दिसण्या, वागण्यामध्ये, विचार करण्यामध्ये विविधता आहे. ही गोष्ट आपण आवर्जून लक्षात ठेवली पाहिजे. आपण इतरांसारखे दिसण्याचे वागण्याचे प्रयत्न करतो आणि अनेक वेळा तोंडघशी पडतो. आपण इतरांपेक्षा वेगळे आहोत. आपले स्वत्व अस्तित्त्व वेगळे आहे. ते वेगळेपण निश्चितपणे अधिक उजागर करता येते. आपल्या क्षमता, ताकद, बुद्ध्यांक हा वेगळा आहे. तर ते वेगळेपण आपली स्वयंभू Indentity असते. त्यामुळे आपल्यामध्ये असणारे वेगळेपण शोधण्यासाठी Stenth, weak strenth शोधण्यासाठी आत्मपरिक्षणाशिवाय पर्याय नाही. आत्मपरीक्षण Self analysis ही अत्यंत जटील आणि तितकीच सहज प्रक्रिया आहे. स्वत:चे स्वत:च मुल्यमापन करुन योग्य त्या बदलांना सामोरे जाण्याची ताकद आपल्यामध्ये आहे. तूच तुझ्या जीवनाचा शिल्पकार आहेत असे आपण नेहमी ऐकतो. वाचतो. 'अत्त दिप भव' २५०० वर्षापूर्वी भगवान गौतम बुद्धांनी हा संदेश दिलेला आहे. तसेच 'स्वयप्रकाशित व्हा' असे डॉ. आंबेडकर सांगतात. आत्मपरिक्षण हे व्यक्तीला दोषमुक्त, द्वेषमुक्त आणि परिपूर्ण बनविण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. व्यक्ती कोणतीही असो. त्याची जीवनप्रणाली कशीही असो, त्याचे वर्तमानकाळाचे भान आणि भविष्याचे आकलन आपणाला करता येते. आपण कोठे होतो ? आपला प्रवास आपण कसा केला ? आपल्या सोबत कोणकोण होते? आज आपण कोठे आहोत? कसे आहोत? आपणाला भविष्यात कोणती झेप घ्यावयाची आहे? त्यासाठीचे Planning कसे केलेले आहे.? Action Plan कसा नियोजित केला आहे? त्याचे Out Put कसे मिळणार? याविषयीची सजगता आपणाकडे यावी यासाठी आत्मपरिक्षणाची गरज आहे. अनेक वेळा आपण इतरांच्यातील उणीवांवर प्रखरतेने बोट ठेवतो. पण आपल्यामध्येही काही कमतरता असतील, दोष असतील किंवा इतरांपेक्षा काही चांगले गुण असतील याचा आपण विचारच करत नाही. तो केला पाहिजे म्हणजे आपणाला कमीत कमी वेळामध्ये, श्रमामध्ये इच्छित स्थळी पोहोचता येते.

आपण काय आहोत, कसे आहोत आपणाकडे कोणते Strong point आहेत, आपली Strength काय आहे. आपला Weaker section कोणते आहेत. आत्मपरिक्षण केले तर आवर्जून काही निष्कर्ष नोंदविता येतात आणि योग्य तो अपेक्षित बदल स्वत:मध्ये घडवता येतो.

स्पर्धा परिक्षेचा अभ्यास करणारा विद्यार्थी आणि एक जबाबदार माणूस म्हणून स्वत:कडे पाहतांना या दोन्ही पातळीवर आत्मपरिक्षण करता येऊ शकते. स्वत:चे तटस्थपणे आत्मपरिक्षण चिंतन पातळीवर जर आपण करुन घेतले तर मात्र नक्कीच सकारात्मक मानसिकता घेऊन योग्य तो बदल आपल्यामध्ये करुन आपले व्यक्तीत्व अधिक सृजनशील, संवेदनशील, समाजशील बनवता येते.

विद्यार्थी मित्रहो, आपण परीक्षार्थी आहोत तर या पातळीवर आपले कोणते प्रश्न चुकले यावरून आत्मपरिक्षणाचा कसा

आणि कोणत्या कारणासाठी वापर करणार ते निश्चित करावे लागेल. प्रश्न पत्रिकेचे analysis झाल्यानंतर त्यामध्ये काय आले कोणते आले नाही, आपणाला ते का आले नाही हे आपल्यामध्ये त्याचे काही कारणे शोधावी लागतील. आपल्या क्षमता आणि मर्यादा यांची चिकित्सा करावी. परीक्षेचे Prepration- करतानां आपली वाचन क्षमताल आकलन क्षमता, स्मरणशक्ती तणावमुक्त (Depression) शारीरिक हालचाली (हावभाव) भाषा या पातळीवर स्वत:चे मूल्यमापन केले गेले पाहिजे आणि स्वत:च्या व्यक्तिमत्त्वामध्ये योग्य तो बदलही आपणच घडवून आणला पाहिजे.

■

हरवलेले क्षण

‘करिता करावे सार जगी
जगता आहे वेदी
पाहावे पाहतसे क्षण
नवीन या वाटी’ ।।

हरवलेले क्षण या
कोरोना विषाणूनी वाटी।
पाहत तसे हे क्षण
परतूनी या वाटा ।।

शिक्षण देती या
पाऊली या शिवाजीच्या वाटा
हरवून दिशा नवी
शोधावी या पायी ।।

नाही प्रायश्चित उभयता
कुलभष्ट
बोलिल श्रेष्ठ पूर्वापार ।।

– स्नेहल पां. शेळके
बी.एस्सी.भाग-३.

वैष्णवी रं. आसेकर
बी. एस्सी. भाग-२

माणुसकीचा हात

विसरलेली माणुसकी आज पुन्हा पाहायला मिळत आहे. हरवलेला माणुसकीचा हात पुन्हा माणसात मिसळतोय. पुन्हा एकदा माणसा मधली माणुसकीसमोर येत आहे. गर्व, श्रीमंती, पैसा या वरही माणुसकी श्रेष्ठ आहे. हे पुन्हा एकदा आज अनुभवाला मिळत आहे. गर्वामध्ये आलेला माणूस, जो पैशाला सर्व काही मानायला लागला होता. पण आजचा खरा माणूस पाहायला मिळत आहे.

कोरोनाच्या काळात माणूस संपताना दिसला पण माणुसकी मात्र जागी झाली. जे लोक सर्व काही पैसा हे समजायचे ते आज प्रेम, मदत या गोष्टीचा अनुभव किती आनंदायक असु शकतो याचा अनुभव घेत आहेत. कोरोनाच्या काळात कितीतरी माणुसकीचे हात समोर येतांना दिसले. गरीब आणि श्रीमंत यांच्या मध्ये पैसा या गोष्टीचा विचार सोडून त्यांना माणूस म्हणून कशी मदत करता येईल याचांच विचार सर्व प्रथम व्हायला लागला. देव श्रेष्ठ आहे आणि देवाने बनवलेला माणूस हा सर्वश्रेष्ठ आहे आणि माणसामधली माणुसकी सर्व उत्कृष्ट आहे. आणि माणसामध्ये मदत करायची जिद्द पाहिजे अडचणीत आपले असो किंवा परके रक्तात माणुसकी पाहिजे. कोरोना काळात मंदिरा मधील देव बंद होते. आणि देवानी बनवलेला माणूस मात्र तत्पर होता. मदतीसाठी माणुसकीचा हात म्हणून डॉक्टर, पोलिस, स्वच्छता कर्मचारी, स्वयंसेवक मदतीचा हात म्हणून समोर आले. दुसऱ्याच्या सुखामध्ये पण किती आनंद मिळतो हे कोणाची मदत केल्यानंतरची अनुभुती आहे. कित्येक लोकांनी आपल्या घरातील अन्न, खाद्य वस्तु या गरजू लोकांना पुरवल्या माणुसकीची जागृती अत्यंत मोठ्या संख्येत या काळात पाहायला मिळाल्या. कोरोना काळात माणुसकी पुन्हा पाहायला मिळाली म्हणूनच म्हणतात माणुसकी ही फक्त बोलून दिसत नाही त्यासाठी प्रत्यक्ष कृती व प्रत्यक्ष निरीक्षण गरजेचे असते. हे कोरोनानी आपल्यामध्ये जागृती केली.

माणुसकी ही सर्व नात्यांना सांभाळून ठेवते. माणुसकी सुखाची चव वाढवते आणि दु:खाची अनुभुती कमी करायला लावते. माणसाची माणुसकी तेव्हाच नष्ट होते,जेव्हा तो दुसऱ्यांच्या दु:खावर हसत असतो. म्हणून माणसाने पैसा कमवावा पण तो इतकापण गोळा करुन ठेवू नये की, माणसातून माणुसकी कमी होऊन तो स्वार्थी बनेल, जी शिकवण आपल्याला थोरपुरुषांकडून मिळालेली प्रेरणा ती आपण माणुसकीची शिकवण म्हणून जोपासायला पाहिजे.

कितीही मोठं संकंट आले तरी माणसामधली माणुसकी संपली नाही पाहिजे.

'समाजातील जातपात हेवा दावा वर्णभेद वंशवाद संपणार तरी तेव्हा जगात 'मानवता हाच धर्म राहून माणूस म्हणून जगता येईल.'

■

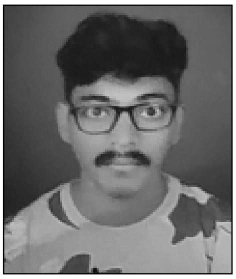

ऐकावे जनाचे करावे मनाचे

ज्ञानेश्वर बुंन्दे
बी. ए. भाग-१

दहावीचा निकाल लागला की प्रत्येक विद्यार्थ्यांसमोर भले मोठे प्रश्नार्थक चिन्ह डोळ्यासमोर उभे राहते की पुढे काय करायचं? येथे वेगवेगळ्या विचाराचे मुले असतात. काही मुलांचे गायक, वादक, डान्सर, कुणाचे लेखक बणण्याचे स्वप्न असते पण आपल्या भागात अशा कलांना किंवा क्षेत्रांना कमी दर्जाचे लेखले जाते व त्या कलेकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन कमी दर्जाचा असल्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये ह्या क्षेत्रांकडे वळताना एक सर्वात मोठा रोग दडलेला असतो जो रोग प्रत्येकाच्या भविष्यासाठी हानीकारक असतो.

लोक काय म्हणतील

या रोगामुळे दरवर्षी जवळजवळ ७०% विद्यार्थी स्वप्नांची शिडी चढता चढता लोक काय म्हणतील या विचारामुळे शिडीवरुन खाली घसरतात व त्यांच्या ध्येयापासून दुरावतात. पण ज्या मुलांना वतःच्या भवितव्याची काळजी असते ज्यांना लोकांच्या बोलण्यामुळे काहीही फरक पडत नाही मुले स्वतःच्या स्वप्नाला डोळ्यासमोर ठेवून योग्य दिशा निवडतात व आपले स्वप्न पूर्ण करतात. ज्या मुलांनी गायक, डान्सर, लेखक असे स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी कला शाखेमध्ये प्रवेश घेतला त्यांना वट्यावर बसलेले लोक त्याची खिल्ली उडवतात, त्यांची मजाक उडवतात त्यांची फिरकी घेतात, कला शाखेमध्ये काहीच नाही जीवनभर काय गाणे म्हणतं काय? पागल आहेस काय तू !

असे अनेक अपशब्द कला शाखेच्या विद्यार्थ्यांना ऐकून घ्यावे लागतात मित्रहो मी पण अशा समस्यांना अशा अपशब्दांना तोंड दिलय पण ध्येय नाही बदलले.

आपुली आपण करा सोडवण
संसार बंधन तोडा वेळी......

माऊलींनी सांगीतल्याप्रमाणे लोक फक्त सल्ला द्यायला येतात पण आपले भवितव्य आपले जीवन आपले स्वप्न हे आपल्यालाच पूर्ण करावे लागतात.

त्यानुसार स्वतः आपल्यामधील कला गुणांना व स्वतःची आवड ओळखून योग्य दिशा निवडावी व १० वी नंतर योग्य ती शाखा, क्षेत्र निवडावे व प्रगती करावी.

आज रोजी आपल्या समाजामध्ये किंवा बऱ्याच लोकांमध्ये कला शाखेबाबत फार मोठा गैरसमज आहे की ज्यांना कमी गुण मिळतात ज्यांना इंग्रजी जमत नाही. ज्यांना वाणीज्य, विज्ञान झेपत नाही तेच विद्यार्थी कला शाखेमध्ये प्रवेश घेतात. माझ्या मते हा त्यांचा सर्वात मोठा गैरसमज आहे. हा लेख वाचणाऱ्या प्रत्येक मित्र मैत्रीनींना सांगू इच्छितो की दरवर्षी ज्या मुला-मुलींचे ८० % हून अधिक कुणाचे ९०% हून अधिक गुण असूनही ते कला शाखेमध्ये प्रवेशीत असतात. कुणी गायक बनण्यासाठी कुणी वादक बनण्यासाठी कुणी लेखक बनण्यासाठी कुणी कवी बनण्यासाठी हजारो लोकांच्या विरोधात घरच्यांच्या विरोधात जाऊन मुले या शाखेमध्ये प्रवेश घेतात. ज्यांना अ श्रेणीचे गुण असतात ते विद्यार्थी आर्टमध्ये स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी आले. आता तुम्ही त्यांना म्हणाल का ? की यांना गुण कमी आहेत यांना विज्ञान झेपत नाही म्हणाल का ? जरा दृष्टीकोन बदलायला हवा कारण तुम्ही जेव्हा तणावाच्या स्थितीत असताना तेव्हा तुम्ही कानामध्ये इअरफोन लावून गाणी ऐकता ती गाणीसुद्धा एका कलाकाराने म्हटली आहेत. ज्या शाखेला तुम्ही लोअर फिल्ड असा दर्जा देत होते. त्याच शाखेचा

हा गायक आहे.

अपेक्षा करतो एक दिवस कला शाखेकडे बघण्याचा दृष्टीकोन बदलेल कला शाखेत प्रवेश घेतला याचा अर्थ असा नाही की, बि.एस्सी, इंजिनिअरला प्रवेश मिळाला नव्हता किंवा झेपत नसत पण ज्या गोष्टीमध्ये आवड नाही, ती गोष्ट करण्यामध्ये काय मजा?

म्हणजेच ज्या मुलींवर प्रेमच नाही तिच्या बरोबर लग्न करुन रोज शिव्या खाल्ल्यापेक्षा प्रेम असलेल्या मुलीबरोबर लग्न करुन तिच्याहातचे गुलाब जामून खाणं कधीही बरं इतरांनी विहिरीत उडी मारली म्हणून आपणही मरायची ते काही शोभा देत नाही. आणि तसं केलं तर लोक म्हणतील आमचं पाहून शिकलं गध्याले पाहून मुकलं तसं व्हायला नको. म्हणून स्वत: मध्ये असलेल्या कला गुणांचा विचार करुन स्वत:च्या मते योग्य ते क्षेत्र निवडले आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी करायला पाहिजे.

एवढंच नव्हे तर एक अजून गैरसमज समाजामध्ये किंवा आपल्या आजूबाजूच्या लोकांमध्ये आढळतो. तो म्हणजे, ज्या विद्यार्थ्यांना दहावीच्या परीक्षेमध्ये चांगले गुण मिळतात त्यांनीच विज्ञान शाखेमध्ये प्रवेश घ्यावा. भलेही त्याला सायन्सचा अर्थ मराठीत ना कळेल सायन्स म्हणजे नेमके काय हे माहीत नसेना पण त्यांना सायन्स घ्यावे जर कुणाचे % जर राज्यशास्त्रामुळे चांगले आले असतील आणि जर त्याला भावी नेता बनायचं असेल तरीही त्यांनी सायन्स घ्यावे आणि ज्यांना गुण कमी असतील त्यांनी त्यांनी कला शाखेमध्ये जावे म्हणजे समोरच्या विद्यार्थ्याला कशाची आवड आहे, भविष्यात काय करायचं त्यांचे स्वप्न काय आहे. याबाबत अज्ञात असतानाही त्यांना उपदेश करायचा उपदेश कोणी करावा यावर श्री संत तुकाराम महाराज म्हणतात.....

अधिकार तैसा करु उपदेश
साह्य असे त्यास तैसे देऊ

उपदेश करणारा व्यक्ती हा अधिकार संपन्न असावा जर कोणी आपल्याबद्दल एखाद्या क्षेत्राबद्दल उपदेश करत असेल तर १) त्या व्यक्तीला त्या शाखेबद्दल अथांग ज्ञान असावे. २) त्या शाखेचा क्षेत्राबद्दल अनुभव असावा ३) त्या क्षेत्रात तो व्यक्ती परीपक्व असावा. तरच त्यांनी उपदेश करावा, तरच त्यांना अधिकार आहे. नाहीतर दिवसभर रिकमे फिरणारे १० वी तीन वेळा नापास झालेले लोकसुद्धा उपदेश द्यायला लागतात. की भाऊ तू सायन्स घे. सायन्स खुप चांगलं.

लोका सांगे ब्रह्मज्ञान
स्वत: कोरडे पाषान

१० वी मध्ये चांगले गुण असले म्हणजे सायन्स घ्यावे तेथे सर्वात महत्त्वाचा मुद्दा असतो की, सर्वात जास्त गुण कोणत्या विषयामध्ये आहेत ते न बघता फक्त चांगले गुण आले हे बघूनच आपल्या आजूबाजूचे लोक ठरवतात सल्ला देतात सायन्सचा. खरं तर हे विद्यार्थी अशा सल्ल्यांना बळी पडतात व लोकांच्या म्हणण्यानुसार सायन्समध्ये प्रवेश घेतात.

म्हणजे ज्या घोड्याला शर्यतीत धावायच त्याला लगनत नाचवलं जातं अशी त्याची गत झाली असते. मग काय? फिजिक्स, केमेस्ट्री, बायोलॉजी या विषयांची आवड नसतानाही त्यांच्याबरोबर टॉम ॲण्ड जेरीसारखे पकडम पकडम खेळावं लागतं. परीक्षा जवळ आली की आपण त्यांच्या मागे लागा आणि परीक्षा संपली की ते आपल्या मागे लागतात.

त्या विषयांचे व आपले काही वर्षभर मॅच द पेअर होत नाही. मग परीक्षा तोंडावर येते. परीक्षेमध्ये पास तर होतात परंतु टक्केवारी मात्र १० वी पेक्षा कमी असतात. याला कारणीभूत आपण स्वत: ठरतो. कारण दुसऱ्याचे ऐकून जर स्वत:ची दिशा ठरवली किंवा बदलली असेल तर त्याचे दूष्परीणाम भविष्यात घातक ठरतात.

मी प्रत्येक १० वी १२ वीच्या विद्यार्थ्यांना सांगू इच्छितो की प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी आपल्यासाठी कोणते क्षेत्र लाभदायी ठरेल हे आपण आपल्यातील कला गुणांचे निरीक्षण करुनच ठरवायला पाहिजे. लोकांनी कितीही सांगीतले ना तरीही स्वत:च्या आवडीनिवडीनुसारच समोर पाऊल टाका. ऐकावे जणाचे करावे मनाचे हा लेख वाचल्यानंतर नक्कीच कला शाखेबाबत व शाखेची निवड करण्याबाबत जे गैरसमज होते ते नक्की दूर झाले असतील असे गृहीत धरतो.

ज्या मुलांमध्ये खरोखर गुण, कौशल्य वेगवेगळ्या कला असतील त्यांनी बिंधास्तपणे त्या शाखेमध्ये प्रवेश घ्यायला हवा. कारण देव प्रत्येकाला कला देत नाही काही निवडक लोकांनाच ती अवगत होते.

ज्यांना कमी गुण मिळतात त्यांच्यासाठी दोन शब्द
जिनीयस वो नही जो स्कूल मे टॉप करते है
जिनियस वो होते है जो असल जिंदगी मे टॉप करते है

(जे काही चुकलं असेल तो माझ्या बुद्धीचा दोष जे काय बरोबर असेल ते माझ्या गुरुवर्यांची कृपा.)

■

विदर्भाच्या माळरानावरचा वसंतरुपी आधारवड : वसंतराव धोत्रे

प्रा. संजय पोहरे
मराठी विभाग
शिवाजी महाविद्यालय, अकोला.

पश्चिम विदर्भाच्या भूमीतील महान सुपुत्रांच्या नावातील एक नाव वसंतराव धोत्रे हे होते. विदर्भाची भूमी कधीकाळी 'वऱ्हाड आणि सोन्याची कऱ्हाड' असे म्हटल्या जाणारी भूमी कमी पावसाची, माळरानासारखी ओसाळ कोरडवाहू, निसर्गाच्या लहरीपणावर अवलंबून असलेली अनेक संकटात सापडलेला शेतकरी-शेतमजूर अशा विपरीत समाजपरिस्थितीमध्ये सकारात्मकतेची हिरवळ वाटावी असा माणूस म्हणजे धोत्रे साहेब, करारी व्यक्तिमत्वाचा वैदर्भीय शैलीचा खमक्या माणूस, सामान्यांच्या जाणिवेपोटी कोणाची भीड, मूर्वत न ठेवणारा रोखठोक, बाणेदार अस्सल पाटील, 'पाटील हे नामाभिधान जातीवाचक अपेक्षित नसून खऱ्या अर्थाने ज्या पाटील या नावाचा गावाला आधार वाटायचा, वडिलकीच्या, माणुसकीच्या गावगाडयातील सर्वसामान्यांसाठी वेळप्रसंगी घरातील धान्य पुरवणारा गावाचा पोशिंदा शेतकरी राजा म्हणजे पाटील होय. याच अर्थाशी नातं सांगणारे धोत्रे साहेब. अकोला जिल्हा आणि पश्चिम विदर्भासाठी एखाद्या आख्यायिकेला जन्म देणारा कतृत्ववान व्यक्ती होते. जो व्यक्ती भेटेल त्या व्यक्तीच्या जीवनात त्यांच्या सहवासाने काहीना काही बदल घडला. अनेकांची आयुष्य उभी राहली. अनेकांच्या ओसाड जीवनासाठी ते माळरानावरील आधारवड ठरले. अनेक पदांचा आणि पदव्यांचा मान वाढविणारा बाप माणूस, राजकारण, समाजकारण, शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक कारण अशा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी उभारलेल्या शिवसंस्कृतीचा खरा उपासक, सहकारातील मैलाचा दगड अशी उंची मिळविणारा चिरोदात्त पितामह अशा एक ना अनेक प्रतिमांतून धोत्रे साहेबांचे व्यक्तिमत्त्व मांडता येईल. असे विचार अनेकांच्या मनात त्यांच्या जाण्यामुळे रुंजी घालत असतील. मोठमोठ्या व्यक्तींची मोठमोठी मनोगते व्यक्त होतील. परंतु सर्वसामान्यांच्या मनातील मनोगत प्रातिनिधीक स्वरूपात मांडावे म्हणून मला आलेले त्यांचे अनुभव येथे मांडतो आहे.

समाजामध्ये आदर्श व्यक्तींचा जो आदर सामान्यांच्या मनात असतो. तोच आदर्श माझ्या मनात आहे. आणि त्या आदर्शाच्या संदर्भात बोलण्यासाठी आपल्याकडे कोणतेही जाहीर माध्यम उपलब्ध नसते. ज्या प्रसंगी उमरीच्या स्मशान भूमीकडे धोत्रे साहेबांची अंत्ययात्रा जात होती. तेव्हा उमरी परिसरातील प्रत्येक गल्ली बोळीतील सामान्य जनता आपल्या नेत्यांच्या अंत्यदर्शनासाठी उभी होती. हे दुर्मिळ चित्र या निमित्ताने पाहायला मिळाले आणि त्यांच्या जाण्याचे दुःख त्या डोळ्यामध्ये दिसले.

मी २००३ ला जुलै महिण्यात तासिका तत्वावर शिक्षक म्हणून श्री शिवाजी महाविद्यालय, अकोला येथे रूजू झालो. लगेच तीन महिण्याने पूर्णवेळ प्राध्यापकाची जागा निघाली. मा. धोत्रे साहेब त्यावेळी श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष होते. विदर्भातील सर्वात मोठी आणि नावारूपाला आलेल्या संस्थेचे ते अध्यक्ष आणि त्यांच्याकडे आपण आपल्या नोकरीच्या मुलाखती आधी भेटण्यासाठी जावे अशा अनेक मित्र हितचिंतकांनी सांगितले त्याप्रमाणे मी त्यांच्या घरी भेटण्यासाठी म्हणून गेलो. त्यांच्या समोर उभा राहिलो आणि

आपल्याला नोकरीची किती आवश्यकता आहे हे सांगण्यासाठी म्हणालो– 'साहेब मी फार गरीब परिस्थितीतून पेंटींगचे काम करीत करीत शिक्षण घेतले आहे. लोकांच्या घरांचे पेटींगचे काम करतो. मला नोकरीची खुप गरज आहे.' असे एका श्वासात सांगून टाकले आणि साहेबांकडे पाहायला लागलो. त्यांनी एका क्षणाचाही विलंब न लावता मला विचारले 'तुला पेंटींगची नोकरी पाहिजेत का प्राध्यापकाची पेटींगचे काम करतो, पेटींगचे काम करतो हेच सांगू राहला' हे ऐकून मला काहीच सूचत नव्हते काय म्हणावे. आणि काय नको, मी कचरतच म्हटले प्राध्यापकाची. 'मग असं सरळ सांग ना, बरं तुझं नेट, सेट म्हणतात ते झालं आहे काय?'मी हो म्हटले' जा मग कर इन्टरव्हुवची तयारी, जो इन्टरव्हुवमध्ये पास होईल त्यालाच घेउ आम्ही' बस् तेथून निघालो. काहीच कळले नाही. फक्त आपण अध्यक्ष साहेबांना भेटल्याचा आनंद होता. पुढे काही माहित नव्हते. झालं मुलाखतीचा दिवस उजाडला, चाळीस ते पंचेचाळीस उमेदवारांची यादी लागली होती. जवळ जवळ सर्वच उमेदवार पात्र होती. अनेकांची आचार्य पदवी, एक ते दोन पुस्तके प्रकाशित होती. शिकविण्याचा अनुभव होता. मला ही शिकविण्याचा अनुभव होता परंतु तो तीन महिण्याचा आणि त्याच महाविद्यालयाची ही जागा. बऱ्याच जनांना हे वाटत होते, की माझी नियुक्ती होईल. कारणही तसेच होते. काम कारणाऱ्या चांगल्या माणसाची जाण ठेवणारी संस्था म्हणून. परंतु ती एक आशा होती मात्र प्रत्येक्षात या जागेसाठी अनेक आमदार-खासदार, नेते पुढारी अशा बड्या लोकांचे फोन येत होते. पैशांची चर्चा कानावर येत होती. आपली तर भाडयाची सोय नाही. तेथे डोनेशन वगैरेचा मुद्याच येतो कोठून, अशाच विचारात अमरावतीच्या सायंन्स कॉलेजमध्ये मुलाखती झाल्या. त्यावेळी मुलाखतीच्याच दिवशी नियुक्ती झालेल्या उमेदवाराचे नाव कळायचे. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. विठ्ठल वाघ, मराठी साहित्यातील मोठं नाव, माझ्या समोर आले आणि माझ्या डोक्यावर टपली मारून मला म्हणाले 'पोहरे, चल... झाला तू विठ्ठल वाघ' या सूचकलेतून माझी नियुक्ती झाल्याचे सर्वांना कळले. माझा आनंद गगनात मावेनासा झाला. मग मी त्यांच्या गाडीतूनच अकोल्याला आलो. तेव्हा गाडीत वाघ सरांनी विचारांना ढाण्या वाघ असणाऱ्या धोत्रे साहेबांचे नियुक्तीच्या वेळेचे मनोगत सांगितले. निवडीच्यावेळी प्रश्न निर्माण झाला होता. मी दुसऱ्या नंबरवर होतो. पहिल्या नंबरवर चिमूरचा उमेदवार होता. पण धोत्रे साहेब म्हणाले दुसऱ्या नंबरचा मुलगा कुठला आहे. वाघ सरांनी माहिती दिली आपल्या महाविद्यालयात काम करणारा मुलगा आहे. आणि तो आपल्या पातूरचा आहे. आपल्याच संस्थेमध्ये शिकलेला आहे. धोत्रे साहेबांनी क्षणाचाही विलंब न करता माझ्या नावासमोर सही केली आणि म्हटले. हा चिमूर चा आपल्याला काय करायचं चिमूर आणि फिमूरचं हा आपल्या पातूरचा आपल्याला भागातला याला घ्या. वर त्याने आपल्या महाविद्यालयात काम केले आहे. बरेचदा श्रेयासाठी लोकं मीच सर्वकाही केले असे सांगतात. परंतु येथे दोन्ही लोकांनी कधीच हा शब्द मला म्हटला नाही. वा त्यासंदर्भात कधी चर्चा केली. हाच का असतो मनाचा वा व्यक्तीमत्वाचा मोठेपणा किंवा हाच का असतो आदर्श माणसाचा स्वभाव हा मला नेहमी प्रश्न पडतो आणि त्याचे उत्तर श्रेयवादी लोकांच्या बोलण्यातून येते.

दुसरा प्रसंग माझ्या मनावर बिंबल्या गेलेला. आमच्या महाविद्यालयात अ.भा.अंधश्रध्दा निर्मूलन समितीचा कार्यक्रम त्याला अनिसं चे श्याम मानव उपस्थित मोठ्या दिमाखदार वातावरणात कार्यक्रम सुरू झाला, अंधश्रध्देचे प्रतिक म्हणून कार्यक्रमाच्या सुरुवातीलाच दोऱ्यात ओवलेल्या लिंबू आणि मिरच्याची पायाने तुडविण्यात आली. त्यामध्ये आमच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्यही समोरच होते. तो कार्यक्रमाचा एक भाग म्हणून. परंतु धोत्रे साहेबांनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणामध्ये या कृत्याचा विरोध केला. आणि म्हटले 'लिंबू आणि मिरच्या' हा शेतकऱ्याचा माल आहे. आणि याला असे पायदळी तुडवणे बरे नाही. त्यापेक्षा तुम्ही दुसरं एखादं प्रतिक त्या ठिकाणी घ्या. हा आमचा शेतकऱ्याचा माल आहे. हा विचार हाडाच्या शेतकऱ्यांच्याच डोक्यात येउ शकतो. तेव्हा त्यांच्या तीक्ष्ण बुध्दीमत्तेचा परिचय झाला. आणि त्यांची तर्कावरीली मतांची बाजू समजायला लागली. अशी अनेक त्यांची स्वताची मते ते आपल्या भाषणात मांडायची. असेच शेतकऱ्याची आत्महत्येसंबंधी त्यांचे चिंतन मोलाचे आणि महत्त्वाचे होते असे मला वाटते. अनेक विदवानांनी शेतकऱ्याच्या आत्महत्येची विविध कारणे सांगितली. ती कारणे योग्य अशीही आहेत. परंतु तर्कावर शंभर नंबरी ठरावी असे कारण धोत्रे साहेबांनी दिले ते म्हणतता– 'शेतकरी आत्महत्या

का करतो. साधा रोडवरचा भिकारी आत्महत्या करायला तयार होत नाही. मग आमचा शेतकरीच आत्महत्या का करतो तर तो स्वाभिमानी असल्यामुळे आत्महत्या करतो. हे कारण फारच वेगळे वाटले. आता पर्यंत अनेक कारणे ऐकली पण हे त्यापेक्षा फारच निराळे होते. कसे काय ? त्याचा विचार स्वतः करत असताना असा लागला. शिक्षक असल्यामुळे कदाचित विद्यार्थ्यांशी निगडीत त्याचे उत्तर सापडले. आत्महत्या तोच विद्यार्थी करतो जो विद्यार्थी अतीसंवेदनशील असतो. मेरिटचा विद्यार्थीच असे करताना आतापर्यंत आढळून आले. कारण आमचा नापास होणारा विद्यार्थी अनेक टोमण्यातून पुढे आलेला असतो. म्हणून त्याला लोकांच्या टोमण्याचा फार फरक पडत नाही. त्याचप्रमाणे शेतकऱ्याला सततच्या तगाद्यामुळे त्याच्या स्वाभिमान डिवचल्या गेल्यानेच तो आत्महत्येला सामोरे जातो. असे उत्तर मला मिळाले आणि धोत्रे साहेबांच्या वाक्याचा अर्थ कळला.

शेती संबंधीचे अचुक ज्ञान त्यांना होते. रासायणीक खते, फवारणीचे औषधे ही आम्हाला तुमच्या तज्ज्ञांनीच सांगितली आणि आता तुम्हीच म्हणता यानं शेती खराब झाली. सांगा आता आम्ही कुणाचं ऐकावं. अशा शब्दात शेती तज्ज्ञांना स्तिमित करणारे त्यांचे निरिक्षण होते. विदर्भाच्या शेतीची समस्या त्यांना माहिती होती. कापूस उत्पादक शेतकरी हा कोरडवाहू आहे. आणि सिंचनावर आम्ही अनुदान देतो. म्हणजे त्या शेतकऱ्याची उपेक्षाच करतो अशा शब्दात आपलं परखड मतं मांडली. काही वर्तमानपत्रांनी कोणाचीही आत्महत्या शेतकऱ्याचीच आत्महत्या सांगितली जाते. असं म्हणतात यावरही धोत्रे साहेबांनी उत्तर दिलेले होते. या देशातील मुख्य व्यवसाय शेती असेल तर त्याचा संबंध शेतीशी नाही असे तुम्ही कसे म्हणता, तो तत्कालिन कारण कोणतेही असेल परंतु तो मुळ शेतकरी आहे. हे शेतीचे व्यापक तत्वज्ञान त्यांच्या विचार पक्वतेचे दर्शन घडवते.

आमच्या एका अपंग भगिनीची बदली साखरखेर्डा येथून आत असलेल्या एका गावात बदली झाली. तेथे राहायला खोली मिळायची व्यवस्था नाही. प्रांतविधीला मोकळ्या जागेशिवाय पर्याय नाही अशा ठिकाणी बदली करणे शक्य नाही हे सांगण्यासाठी रात्री नऊ वाजता धोत्रे साहेबांच्या घरी ही मंडळी जाते. आणि आपली अडचण सांगते. तेव्हा मी का शिवाजी संस्थेचा बाबू आहे. अर्ध्यारात्री मला भेटायला आले. अशा खड्या बोलात त्यांना सुनावतात पण दुसऱ्याच दिवशी त्य भगिनीची बदली इच्छित ठिकाणी केल्या जाते. सर्वसामान्यांच्या त्रासाची कल्पना असणारा माणूस आख्यायिकेला जन्म देणारा होतो. आणि व्यक्तिपरत्वे त्यांच्या अनुभवाची कारंजी स्फुरायला लागतात. हाच विदर्भाच्या माळरानावर फुललेला वसंतरूपी आधारवड आहे.

■

‘मनातील दुःखावर फुंकर घालूया’

प्रा. संतोष पस्तापुरे
सहा. प्राध्यापक (समुपदेशक)
मानसशास्त्र विभाग
श्री शिवाजी महाविद्यालय, अकोला

‘मानसशास्त्रज्ञ आधुनिक काळाची गरज असून आजच्या धकाधकीच्या जीवनामुळे सामाजिक, सांस्कृतिक, कौटुंबिक, धार्मिक, राजकीय, आर्थिक, शैक्षणिक, समस्यांचा सामना आपण करत असतो. ह्या गोष्टींचा कळत-नकळत परिणाम आपल्या मनावर मेंदूवर होत असतो. ही एक नैसर्गिक बाब आहे परंतु त्याच्या अति ताणामुळे अति चिंतेमुळे व्यक्तीला मानसिक आजाराची जडण होत असते परंतु त्या गोष्टीपासून आपण अनभिज्ञ असतो कारण त्याबद्दल आपल्याला पुरेशी माहिती नसल्यामुळे आपण त्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करत असतो. या दुर्लक्षामुळे ह्याचे प्रमाण दीर्घकाल राहिल्यास आपण मानसिक रुग्ण बनण्यास वेळ लागत नाही. चला तर जाणून घेऊया एक भन्नाट अवयव ‘मन’ (Mind) याविषयी ज्यामुळे आपल्या दैनंदिन जीवनावर, वैयक्तिक, जीवनावर, सामाजिक जीवनावर, व्यक्तिमत्त्वावर अभिरुचीवर अभिवृत्ति वर काय परिणाम होतो आणि त्या परिणामांपासून आपल्याला सुटका करण्यासाठी समुपदेशकाची सायकॉलॉजीस्टची

गरज :

मानसशास्त्र सायकॉलॉजी हे मन व वर्तणूक याचा अभ्यास करणारे विज्ञान आहे, हा शब्द जर्मन तत्त्वज्ञाने सोळाव्या शतकात तयार केला. (psyche) म्हणजे ‘आत्मा’ (logos) म्हणजे शास्त्र अशा दोन शब्दांनी सायकॉलॉजी हा शब्द तयार झाला आहे. या ग्रीक शब्दाचा अर्थ आत्म्याचे शास्त्र असा आहे. मानसशास्त्राचा अभ्यास अधिक सुलभ तत्त्वज्ञानावर आधारित आहे त्यामुळे सायकोलॉजी एक कलागुणांना आव्हान देणारे तितकेच अवघड करिअर क्षेत्र आहे कारण ते सर्वव्यापी आहे संरक्षण क्षेत्राशी संबंधित प्रत्येकच संस्थेत मानसशास्त्र अभ्यासकांचे अत्यंत महत्त्वाचे योगदान आहे सायकॉलॉजिस्ट लोकांच्या समस्येवर कौन्सिलिंग व थेरपी यांच्या मदतीने उपाय सांगतात व ती समस्या गंभीर होण्याच्या आत निवाराणास मदत करतात.

शरीर व मन यांचा परस्परांशी संबंध आहे आले मन विश्व मनाचा एक अंश आहे एका भरकटलेल्या व्यक्तीला योग्य दिशा समुपदेशक एकच करू शकतो कौन्सलिंग ही आता काळाची गरज बनली आहे समुपदेशन हे उपचाराचे अशी पद्धती आहे की ज्यामध्ये तणावग्रस्त व्यक्तीला समजून घेऊ तसेच आजूबाजूच्या व्यक्तीची परिस्थिती समजून घेऊन त्या व्यक्तीला स्वतःच्या वैचारिक भावनिक प्रक्रियांमध्ये बदल घडण्यास प्रवृत्त करून जीवनातील विविध समस्यांना तोंड देण्याची त्या व्यक्तीची क्षमता वाढविली जाते त्या व्यक्तीला सक्षम केले जाते. सम + उप आदेश (आदेश-अत + ईश) अशा प्राकृत मराठी संधीतून समुपदेशन हा शब्द तयार होतो याचा अर्थ एखाद्याला उत्तम सल्ला देणे ज्याद्वारे समस्येला पर्याय निवडून सर्वांनाच लाभ होईल.

प्रत्येक व्यक्तीचा संबंध त्याची वाढ आणि विकास कुटुंब शिक्षण सामाजिक घटक धार्मिक घटक आर्थिक घटक सांस्कृतिक घटक राजकीय घटक याच माध्यमातून होत असते प्रत्येक व्यक्ती परस्परावलंबी असतो. आणि या सर्व घटकांचा व्यक्तीच्या जीवनावर कळत-नकळत परिणाम होत असतो

त्यातून लहान मुलांच्या समस्या आर्थिक समस्या कौटुंबिक समस्या पती-पत्नी मधील समस्या वृद्ध व्यक्तींच्या समस्या शारीरिक व मानसिक आजारपणाच्या समस्या मृत्यूची भीती अपंग मूल विस्कळीत संबंध अशाच सगळ्या प्रश्नांवर एकच उत्तर म्हणजे समुपदेशन. समुपदेशन हा तुमच्या आयुष्याच्या प्रवासात मला तुमचा सहप्रवासी असतो मन बनवणे अनुभूती असणे गोपनीयता असते कारण प्रत्येकाचे स्वभाव वेगळे असतात.

फक्त कमजोर मनाच्या लोकांनाच समुपदेशनाची गरज असते असा गैरसमज आहे समुपदेशनामुळे व्यक्तीच्या आत्मविश्वास वाढतो अगदी एखाद्या व्यक्तीला जीवनाबाबत सर्व स्तरावर अपयश आले ती एकटी पडली की तिला आत्महत्या करावीशी वाटते तेव्हा सगळ्या वाटा बंद होतात तेव्हाच व्यक्ती आत्महत्येसारखी टोकाची भूमिका घेते.

अशा वेळेस तिला समुपदेशकांची गरज असते त्या व्यक्तीच्या मनात वर्षानुवर्ष साचलेली दुःखी वादळी सांगण्याकरिता एखाद्या आग आधाराची गरज असते आणि जर अशा व्यक्तींना ' समुपदेशक मिळाला तर ती व्यक्ती सकारात्मक होऊन वाचू शकते समुपदेशन कार्यक्रम हे समाजात राहिले पाहिजेत.

उदाहरणार्थ:-शैक्षणिक समुपदेशन कार्यशाळा, व्यवसायिक समुपदेशन कार्यशाळा, व्यक्तिमत्व विकास पालकत्व, कुमार अवस्थेतील मुलांच्या समस्या, डिप्रेशनमध्ये जाणवणारा एकटेपणा, रजोनिवृत्तीच्या काळात स्त्रियांमध्ये येणारे नैराश्य व अस्वस्थता, वृद्धावस्थेतील एकटेपण हेच प्रमुख महत्त्वाचे घटक आहेत.

समुपदेशनाची गरज काय असा बुरसटलेल्या समाज विचार करत असतो वैवाहिक समुपदेशन यामध्ये प्रामुख्याने दोन गोष्टींचा समावेश होतो विवाहपूर्व समुपदेशन आणि विवाहानंतर समुपदेशन आजकाल समुपदेशन सर्व स्तरावर आवश्यक झाले आहे. चांगल्या समुपदेशनामुळे जोडीदारासोबत बरोबरचे नातेसंबंध सुधारतात दारूची भांडणे कमी होतात लैंगिक समस्या दूर होतात पुष्कळ जनांना भीती उभी असतो त्या वरील माफ करता येते समुपदेशनात लोकांना बोलते केले जाते त्यांच्या मनात प्रदीर्घ काळात असलेल्या कडू आठवणी अपमान मनावर झालेला आघात अप्रिय घटना सर्व लोक व्यक्त करतात आणि मग आजाराचे निदान होते. त्यांच्यावर त्यामुळे झालेले परिणाम समुपदेशकाला लगेच ओळखता येतात (psychiatrist) व समुपदेशक यांच्यात फरक आहे. (psychiatrist) मूळ शिक्षण वैद्यकीय क्षेत्रातले असते. मानसिक आजार वैचारिक बदल वातावरणाशी, परिस्थितीशी मिळतेजुळते न घेता येणे या सर्व गोष्टींचा संबंध आपल्या मेंदूशी व मेंदूच्या कार्याशी येत असतो मेंदूतील बिघाड मेंदूची कार्यक्षमता म्हणजेच मानसिक आजार होय असे आपणास म्हणता येईल मानसिक आजारांचे प्रकार है वेगवेगळ्या पद्धतीचे असून त्याचे स्वरूपही वेगळेवेगळे आहे. उदाहरणार्थ:

१. Depression:

झोप न येणे कामाची इच्छा न होणे उदास वाटून मन निराश होणे, सकाळी उठल्यानंतर ताजेतवाने न वाटणे, एकांतात बसून राहणे, कोणाशी न बोलणे व विचार मग्न राहणे, बारीक-सारीक ताण सहन न होणे चिडचिड करणे, चिंता वाटून एकाग्रता नाहीशी होणे, हाता पायाला गोळे येऊन शरीर अशक्त वाटणे, मरणाची भीती वाटणे, मनात नकारार्थी व वाईट विचार येऊन जीवन नकोसे वाटने, आत्महत्येचा विचार येणे, मनाची व शरीराची कार्यक्षमता कमी होणे, आत्मविश्वास कमी होऊन जीवन नकोसे वाटने, स्मरणशक्ती कमी होणे, आत्मविश्वास कमी होणे, इत्यादी.

२. Histeria:

डोके सतत दुखत राहणे, मानेच्या नसा दुखणे, डोक्यात मुंग्या येणे, हात पाय व शरीरात मुंग्या येणे व हात पाय थरथर कापणे, छाती जळजळ करणे, घाम येणे, जीव घाबरणे, श्वास दाटून येणे, चक्कर आल्यासारखे वाटणे, विनाकारण काळजी व चिंता करत राहणे, श्वास भरून येऊन बेशुद्ध सारखे झटके येणे, दात दाटून येणे दातखिळी बसणे हातपाय वाकडे होणे व हात पायाला थरथरी सुटणे, अचानक आवाज व वाचा बंद होणे अंगात देवी देवता येणे.

३. OCD

आपण करतो ती प्रत्येक कृती चुकीची आहे असे वाटून एकाग्रता कमी होणे, मनात वारंवार एकच विचारांचा किंवा कृतीचा ध्यास घेणे, एखादी गोष्ट सतत करीत राहणे (उदाहरणार्थ हात धुणे अति स्वच्छता ठेवणे, वारंवार तपासून बघणे), मनात भव्यदिव्य व अचाट कल्पना येणे, देवदेवता विषयी वाईट विचार

येणे, विनाकारण तर्क-वितर्क लावत बसणे, स्मरणशक्ती व बुद्धीवर परिणाम होणे, सतत एकच कृती करत राहणे इ.

४. Psychosis:

एकांतात बसून राहणे व एकटक बघत राहा आणि भ्रमिष्टपणा स्वतःशी बोलणे उटणे किंवा हसत रहा काम न करणे विनाकारण भीती वाटणे कोणीतरी आपल्याला मारील आपल्याविषयी गोष्टी करत आहे किंवा चर्चा करीत आहे असा भास व गैरसमज होणे इतर लोक आपल्या विरुद्ध कट-कारस्थान करणी भानामती भूत लावणे किंवा बाहेरचे वारे लागली अशी भावना मनात निर्माण करणे कानात आवाज ऐकू येणे, चित्र विचित्र भास होणे, झोप न येणे, विनाकारण रागाने बेभान होऊन वस्तूंची तोडफोड करणे, शिव्या देणे, अंगावरची कपडे फाडले, घरातून पळून जाण्याचा प्रयत्न करणे, कामाची इच्छा वाळत निर्माण होणे, दुसऱ्यावर उगाच संशय घेणे, पती किंवा पत्नीच्या चारित्र्यावर उगाच संशय घेऊन त्यावर सतत पाळत ठेवणे चौकशी व विचारपूस करीत राहणे.

५. Addiction and alcoholism:

दारू गांजा अफू ब्राऊन शुगर भांग सिगारेट बिडी तंबाखू व इतर मादक पदार्थांचे सतत सेवन करणे व्यसनांचे शारीरिक आर्थिक कौटुंबिक सामाजिक दुष्परिणाम माहित असून सुद्धा सतत सेवन करून व्यसनाधीन होणे मनाची इच्छा असून सुद्धा वेसन सोडता न येणे काही दिवस रात्र दारू पिणे मानसिक ताण तणाव चिंता टेन्शन आल्यावर दारूच्या आहारी जाणे निद्रानाश होणे हातापायाला थरथरी सुटणे भ्रमिष्टपणा वाटणे दारू पिण्याची वारंवार इच्छा होणे.

६. Post partum disorder:

बाळतपणा नंतर विचारांमध्ये वर्तणुकीमध्ये अचानक बदल होणे, बाळाची काळजी न घेणे, विनाकारण चिंता करीत राहणे, प्रतिष्ठा सारखे वागणे, विनाकारण रागाने चिडचिड करणे, कामात लक्ष न देण, आत्मविश्वास कमी होणे.

७. Hypomania:

मनाची उत्तेजित होऊन मोठ्या मोठ्या गप्पा व बढाया मारणे दिवसभर उत्साहित राहणे अनोळखी लोकांशी बोलणे व गप्पा मारणे स्वतःला मोठा व्यक्ती उगाच समजणे प्रमाणाबाहेर पैसा खर्च करणे देवधर्माच्या व सामाजिक कार्याबद्दल जास्ती गोष्टी करणे सकाळी लवकर उठून जास्तीची कामे करणे व दिवसभर कामे करून सुद्धा थकवा येणे विनाकारण चिडचिड भांडणे करणे प्रमाणाबाहेर खुश हो उत्साहित राहणे हर्षवायू निर्माण होणे.

८. Sexual problem:

सेक्सची इच्छा कमी होणे लिंगातील ताटावर कडकपणा कमी किंवा नाहीसा होणे, शिघ्र वीर्यपतन होणे, सेक्स केल्यानंतर मन समाधानी न होणे, लघवी वाटे वीर्य जाणे, स्वप्नदोष होणे, नपुसकत्व लिंग छोटे व वाकडे वाटणे, शरीर व मन अशक्त वाटणे. १. Dementia: बुद्धी ब्रांच होणे, स्मरणशक्ती कमी होऊन आठवणी विसरणे, कपडे घालण्याची व जेवणाची इच्छा न होणे, विसराळूपणा वाढणे, एकदम चक्कर येऊन खाली पडणे, डोळे पांढरे करणे, तोंडातून फेस येणे, हाता पायाला झटके येणे व बेशुद्ध पडणे एकदम भान हरपणे एकटक बघणे चेहऱ्यावर विचित्र हावभाव करणे स्वतःवरचा ताबा सुटणे.

अशाप्रकारे मानसिक आजार आपल्या समाजामध्ये अनेक व्यक्तींना झालेले दिसून येतात परंतु त्याची आपल्याला जाणीव नसते या आजाराने पीडित असलेल्या रुग्णांचे पुनर्वसन करून त्यांना सामान्य जीवन जगण्यास मदत करण्याचे काम psychiatrist च्या माध्यमातून आज जागतिक स्तरावर मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. psychiatrist या विषयात मुख्यत्वे मेंदूचे कार्य कसे चालते मेंदूत विचार भावना व वर्तन यांचे होणारे परिणाम व औषधे यांचा विचार अधिक खोलवर होतो. औषध मेंदूपर्यंत पोहोचून आजार बरा करणे खूप आवश्यक असते मेंदूतील रसायने यांचे नियंत्रण याचा अभ्यास करून पेशंटला योग्य उपचार दिले जातात. मेंदू आणि त्यांची जीवशास्त्र (Biological basis of behavior) हा भाग (psychiatrist) आहे आणि या विषयासंबंधातले सामाजिक परिणाम हा भाग सायकोलॉजी मध्ये येतो.

'तुम्ही किती जगलात यापेक्षा कसं जगलात हे जास्त महत्त्वाचे असते'

समुपदेशनाचा अवलंब करायला लागणे म्हणजे स्वतःच्या बुद्धिमत्तेची आत्मविश्वासाची स्वत्वाची कौटुंबिक एकजुटीची हार आहे असे बऱ्याच लोकांना वाटते शरीरावर खरचटले तर जखम तीव्र होऊ नये म्हणून त्वरित मलमपट्टी करतात पण भावनिक दुखापत झाल्यास भावनिक प्रथमोपचार आणि वैचारिक मलमपट्टी करणे हे गरजेचे मानले जात नाही ही

एक गंभीर बाब आहे. विसंगतीचा अभ्यास करून समुपदेशक समुपदेशनाची प्रक्रिया जबाबदारीने पार पाडता समुपदेशकांच्या विश्वास पूर्ण नाते जोडणे यावर भर असतो. समुपदेशन घ्यायची वेळ आपल्या घरातल्या कुणावर आली तर पायाखालची जमीन सरकली यासारखी वाटते. आपल्या मुलाला किंवा मुलीला समुपदेशनाची आवश्यकता आहे हा आपला अपराध आहे असेही भावनाशील पालकांना वाटते. एखादं होकायंत्र दिशा दाखवतो तसेच समुपदेशक सर्व गरजू लोकांना मदत करतात आधुनिक विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या युगात मोबाईल संगणक इंटरनेट इत्यादी दृक्श्राव्य साधनांद्वारे नको ते विषय विद्यार्थ्यांच्या दृष्टिक्षेपात येतात त्यामुळे ते बाहेर यांना बळी पडतात कधीकधी गैर मार्गाकडे आकृष्ट होतात सततच्या परीक्षा खाजगी वर्ग खेळण्यावर मर्यादा मित्र-मैत्रिणी होणारी तुलना पालकांचे दुर्लक्ष इत्यादी कारणांमुळे ही विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व वैयक्तिक जीवनात समस्या निर्माण होतात. त्यांना समुपदेशनाची नितांत आवश्यकता असते. प्रसिद्ध मानवशास्त्रज्ञ सर एडवर्ड टायलर यांच्यामधील स्वतःचे व्यक्तिमत्व व स्वतःमधील गुणांचा उपयोग प्रतीक प्रगतिशील अडथळे दूर करण्यासाठी कसा करता येईल याचा शोध घेण्यासाठी व्यक्तीस मदत करणे हे समुपदेशकाचे काम होय.

मार्गदर्शन व सहकार्य करण्याची आवड, आत्मविश्वास, सोनू शीलता इत्यादी गुणांमुळे समुपदेशकाचे व्यक्तिमत्व प्रत्ययास येते. त्यामुळे अगदी मोठ्या मोठ्या कंपन्यांमध्ये ही कामगार व मालक यांच्यात ही समुपदेशनाची आवश्यकता वाढली आहे. मुख्य म्हणजे समुपदेशन करणारी व्यक्तीहीधीर आधार मनातील भावनांचे नियंत्रण एखाद्या प्रश्नाकडे त्रयस्थपणे बघण्याची दृष्टी यासारखे बरेच छोटे-छोटे मुद्दे त्या व्यक्तीला समजावून सांगतील. त्यामुळे व्यक्तीची गोंधळी मनस्थिती शांत होते. जीवनाकडे बघण्याचा आशावादी दृष्टिकोन लोकांच्या मनात निर्माण होतो. सध्या पूर्वी सारख्या जिव्हाळा प्रेम आपुलकी माया खूप कमी झाला आहे. नातेसंबंध नको जबाबदारी नको फक्त स्वतःपुरता विचार करण्याची वृत्ती वाढली आहे. इतकी स्पर्धा वाढली आहे. की संवाद आवश्यक असतो तोच नसतो. सध्याची परिस्थिती ही त्याला कारणीभूत आहे. टेन्शन दबाव कधी शारीरिक व्याधी यामुळे मन स्वास्थ्य हरवले आहे. बोलायला कोणी नाही ऐकायला कोणी नाही. याचा मनावर जास्त परिणाम होतो. कधी वाढत्या अपेक्षा कधी पूर्ण न झालेल्या साध्यापेक्षा चंदनासारखे झिजून वाट्याला आलेली उपेक्षा विश्वास घात जवळच्या व्यक्तीचा मृत्यू अपघात अशी असंख्य कारणे असतात. हळूहळू त्याचा परिणाम शरीरावर होऊ लागतो शारीरिक व्याधी जडतात नैराश्याच्या गर्तेत खोलवर व्यक्ती जखमी होऊन पडते अशा वेळेस त्यांना हात देऊन परत मनाची उभारी समुपदेशक करतो आयुष्याचं साधं सरळ गणित असतं जगा आणि जगू द्या परंतु खूप लोकांना ते कळत नाही कळत तरी ओळख नाही प्रश्न आहेत पण उत्तरही आहेत खरतर स्वभावात थोडा बदलही समोरच्याला आनंद देऊ शकतो कुस्तीत बोलणं सदोदित दुसऱ्याला कमी लेखणे अपमान करून दुसऱ्यांना दुखावला सतत निंदा दुसऱ्यांचे पाय खाली खेचणे हे दोष कमी करता येतात आसुरी आनंद मिळवण्याचा जे स्वतःला धन्य समजतात त्यांना खरी समुपदेशनाची जास्त गरज आहे समाजाला न घाबरता समुपदेशकाची मदत घ्या. समाज फक्त बघ्याची भूमिका करतो. मन मोकळं करा भावनिक गुंतागुंत सोडविण्यासाठी ते तुम्हाला मदत करतात आणि करियरसाठी ही सायकॉलॉजी अत्यंत उपयोगी आहे सायकॉलॉजी संदर्भात बोलत असताना सायकॉलॉजी च्या व्यक्ती जीवनाशी संबंधित निगडित असलेल्या अनेक शाखा आहेत. १. चाईल्ड सायकॉलॉजी २. सोशल सायकॉलॉजी ३. एज्युकेशनल सायकॉलॉजी ४. क्लीनिकल सायकॉलॉजी ५ पॉझिटिव्ह सायकॉलॉजी ६ अबनॉर्मल सायकॉलॉजी ७. personality सायकॉलॉजी ८. कौन्सिलिंग सायकॉलॉजी ९. हेल्थ सायकॉलॉजी १० वुमन सायकॉलॉजी ११. इंडस्ट्रियल सायकोलॉजी १२. पर्सनॅलिटी सायकोलॉजी १३. फॉरेन्सिक सायकोलॉजी १४. बायो सायकॉलॉजी अशा अनेक प्रकारच्या मानसशास्त्राच्या शाखा वेगवेगळ्या स्तरावर व्यक्तिशी निगडीत असलेल्या सर्वांगीन घटकांचा अभ्यास करत असतात तुम्ही तुमचे व्यक्तिमत्व ते शिकत चौफेर फुलवू शकता आणि दुसऱ्यांच्या चेहऱ्यावरचा गेलेला आनंद एक सायकॉलॉजिस्ट, समुपदेशक होऊन परत आणू शकता काळाची गरज आहे समुपदेशन सर्व स्तरात मूलभूत गरज बनणार आहे सायकॉलॉजीस्ट मार्गदर्शन करून एकच सिद्ध करतो समस्या असतील तरी प्रश्न कितीही जटिल असला तरी त्याला आपल्याकडे उत्तर आहे समुपदेशन काळाची गरज आहे.

■

।। विठ्ठल ।।

त्याने तेव्हाही कंबरेवरचे हात काढले नव्हते
तो आजही कंबरेवरचे हात काढणार नाही आहे
पन हात जोडणाऱ्यांनाची गर्दी मात्र वाढतच आहे

तो कालही शांत होता
तो आजही मौनच आहे
पन भोळ्या भाबळ्या मनाच्या
न संपनाऱ्या हाका मात्र चालूच आहेत

तो कालही विटेवर उभा होता
तो आजही विटेवरुन उतरत नाहीये
पन त्याच्या भेटीला येणारे माळकरी मात्र
रात्र न दिवस चालतच आहेत.

तो तेव्हाही भक्तांना बोलावत नव्हता
तो आजही कोणाला बोलावत नाहीये
पन भक्तांचे माहेरघर मात्र,
चंद्रभागेपर्यंत गजबजलेलच आहे

तो कालही सांगत होता
तो आजही सांगत आहे
माणसा, माणुसकी जप
मी तुझ्या जवळच आहे

तो कालही तुझ्यात होता
तो आजही तुझ्यात आहे
पाषाणातला विठ्ठल शेवटी
माणसा-माणसातच आहे

- मयुरी अ. लोखंडकार
एम.एस्सी.भाग-२

माझे बाबा

बाबा आहेत मनस्मरणाने खास
तेच तर आहेत माझा विश्वास
काही मला हवं असलं तर ते नाही म्हणतील
पण दुसऱ्यादिवशी मात्र आईकडे पैस देऊन जातील

माझे बाबा माझे प्राण
तेच तर आहेत माझा अभिमान
दिवसभर शेतात राबराब कष्ट करतील
तरीही घरी आल्यावर मला लाडा कौतुकाने
जोपासतील ।।२।।

आपल्या मुलाला सर्वकाही मिळावं अशी
अपेक्षा करतील
रोज जिवाचे रान करुन इकडे-तिकडे
घडपडत राहतील ।।३।।
बाप हा स्वत: एकही दिवस सुट्टी घेणार नाही
तरीही आपल्या मुलाला सहलीसाठी जाण्यास
नाही म्हणणार नाही ।।४।।

न सांगता न रडता जो प्रेम करतो ना ?
तो बाप असतो.
आणि आयुष्यभर आपल्या डोक्यावर
नेहमी त्याचाच आशीर्वाद असतो ।।५।।

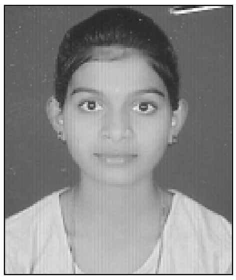

- निकीता अ. गावंडे
बी.ए. भाग-१

दंगल कोरोनाची

जग घेत होतं भरारी
बिगर महामारी......
मधातच सोडली चायनानं,
कोरोनाची स्वारी .....

प्रत्येक बंद डोळ्यांखाली,
एकच स्वप्न उरलयं.......
सरेल ना हे संकट ....?
ज्यांनी विश्वाला घेरलयं.....

शतकोपरी उद्भवते
कशी ही महामारी....
एवढा आतंक तिचा,
अवघ्या जगाला विनाशकारी.....

अनेक अबोल ओठांवर,
कित्येक प्रश्न उवलेत.....
मनं देखिल जिव्हाळ्याची,
वाट पाहून थकलेतं.....

संकट हे भयंकर
ठरलयं विश्वव्यापी
संपनार नं ? ... लवकरच,
ही दंगल कोरोनाची.......

शेवटी मातीतच तर जायचयं

अतिविशाल हे पूर्ण विश्व
नक्कीच मला पहायचयं
स्पर्श करता येईल स्वप्नांना
येवढं उंच मला उडायचयं....

भावनांचा तिरस्कार आता
सगळेच तर करतात
लालसेपोटी बरेच जण
जन्मदात्यां देखील विसरतात.....

इच्छा-आकाक्षांचे पंख नेहमी
मोठेच का असतात .....?
ज्यांच्यामुळे खूप जवळील
माणसंसुद्धा दुरावतात......

धावपळीच्या या जीवनात नेहमी
मलाच का अव्वल यायचयं.....
तरी पण...... स्वप्नपूर्ती साठीच,
मला क्षणाक्षणी धडपडाचयं.....

असंख्य इच्छा या आयुष्याच्या
जणू...., मला एकटेच उरायचयं.....
कुठे साठवू जगण्याचा स्वार्थ
शेवटी मातीतच तर जायचयं.......

– राजश्री सु. इंगळे
बी.एस्सी.भाग-२

बाबा गेले ते दिवस

खूप आठवतात बाबा ते दिवस
जेव्हा मी खेळभांडे खेळायची
अन् तुम्ही विचारायचं बाई आज
स्वयंपाक काय केला, मी मदत करु
अन् मी म्हणायची बाबा तुम्ही बसा
मी ताट वाढते
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।१।।

मी केलेल्या त्या गंमतीच्या जेवणात
तुमचं पोट भरुन जायचं
मला रडतानी पाहताच, तुमच्या डोळ्यात
अश्रु यायचं
अन् तुम्ही मला विचारायचं काय झालं
माझ्या पोरीला
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।२।।

आईने मारलं की तुमच्या मागे येऊन लपायचं,
आईबद्दल खूप काही तुमच्या जवळ
सांगायचं
अन् तुम्ही म्हणायचं माझ्या पोरीला मारलं
थांब बघतो मी तिला
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।३।।

ते शाळेतले दिवस तुम्ही मला रोज
शाळेत सोडायला यायचं
संपता संपता ते शाळेतले दिवस
कालेच आलयं
अन् तुम्ही दोघे मला म्हणालय पोरी
आता तुला एक नवीन जग बघायचं आहे
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।४।।

हळू हळू ते दिवस कसे गेले
कधी कळलं नाही आई बाबा
आई आणि तुम्ही माझं जग होते
तुम्ही जेव्हा म्हटलं आता तुला हे जग
सोडून नवीन जगात जावं लागेल
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।५।।

आता तुम्हाला सोडून जायची वेळ आली
अश्रुनांही माझी दया आली नाही आहे.
तर थांबून गेले
परंतु मन भरुन-भरुन येत आहे
तुम्हाला सोडून देतो आहे.
तुम्हाला सोडून जावं लागेल ठाऊक आहे मला
खूप आठवतात बाबा ते दिवस ।।६।।

- **नेहा क. ठाकुर**
एम. कॉम. भाग-१

निसर्ग माझा

धरती वर जन्मला तू निसर्ग माझा
पाऊस फुलांचा सुगंध तू निसर्ग माझा

मानव झाडे पक्षी प्राण्यांना वारा देतोस निसर्ग माझा
फळ फुलांचा सुगंध तू निसर्ग माझा

अन्न, वस्त्र, निवारा तू निसर्ग माझा
मातीचा सुगंध तू निसर्ग माझा

उन्हाळा, हिवाळा, पावसाळा तू निसर्ग माझा
वातावणाचा सुगंध तू निसर्ग माझा

कोवळी ऊन देतोस तू निसर्ग माझा
आनंदाचा सुगंध तू निसर्ग माझा

मातीतील अन्न पिकवतोत तू निसर्ग माझा
शेतकऱ्यांचा सुगंध तू निसर्ग माझा

देवाने स्वर्ग पेक्षा ही सुंदर बनवला तू निसर्ग माझा
देवाचा सुगंध तू निसर्ग माझा ....

- **उज्वल भा. इसाळ**
बी.ए.भाग-२

स्वार्थ

का ह्या एकतर्फा वाटा
माझ्यापासून जातात दूर
का ? येतो माझ्या जीवनात
पुन्हा निराशेचा पूर......

का संकटाची उठती वादळं
मनावाटे हुरहुर.......
सागराचा जलमय आवाज
येतो मला सूर ....

का उदास झाली झाडे
का पक्षांनाही पडली भूल
का निराश आहे धरती,
का उदास आहे एक मूल

कारण आज प्रत्येकाच्या मनात
जळत आहे स्वार्थाची चूल
याच गोष्टीमुळे आपलीच मानसे
आपल्या पासून जात आहेत दूर-दूर.........

– आकाश दा. बोबडे
बी.ए.भाग-३

आई

मायेचा ती सागर
प्रेमाचा ती आगर
वात्सल्याची ती सावली
अशी आहे माझी माऊली ।।१।।

घरासाठी ती झटते फार
कष्ट करते वारंवार
कुठलिही नसे तक्रार
प्रेम करते अपरंपार ।।२।।

ती आहे कारुण्याची मूर्ति
आमच्या करते इच्छापूर्ति
आभाळा एव्हढी तिची माया
संस्काराची प्रेमळ छाया ।।३।।

कुटुंबाचा सांभाळते भार
घराचा आहे ती आधार
कुणी म्हणतात तिला माई
अशी आहे माझी प्रेमळ आई ।।४।।

– रेणुका भि. साठे
एम. एस्सी. भाग-३

कोरोनाची करणी

धावपळीचे जीवन
माणूस धावतो पैशासाठी
आज कळले आम्हाला
माणूसच आहे माणसासाठी

मंदीरात गेलो, मशीदीत गेलो
गेलो देव शोधण्यासाठी
शोधता शोधता आज कळले
माणूसच आहे माणसासाठी

विसरलो होतो कुटुंबाला
विसरलो होतो गावाला
विसरलो होतो संस्कृती, फक्त पैशासाठी
माणूसच आहे माणसासाठी

आपली संस्कृती, आपले राष्ट्र
आपल्याच हितासाठी
विसरुया जात, धर्म, पंथ
कोरोनाच्या लढाईसाठी ■

तू थोडं जगून बघ

संधी मिळेल तुलाही
फक्त तू पारखून बघ
आयुष्य खुप सुंदर आहे
तू थोडं जगून तर बघ......

तुला जीव लावणारे कितीतरी लोक आहेत
तुला साथ देणारे खूप हात आहेत
त्या आपल्या लोकांसाठी
तू हसून तर बघ.....
आयुष्य खूप सूंदर आहे
तू थोडं जगून तर बघ......

उठ आणि डोळे उघड
बघ जरा जगाकडे
प्रत्येकाच्या आयुष्यात
असतेच की काहीतरी थोडे.....
स्वत:ला जरा आजमावून तर बघ
आयुष्य खुप सुंदर आहे
तू थोडं जगून तर बघ......

सामर्थ्य आहे तुझ्यात
स्वप्न तू रंगवत चल
परिस्थितीशी भिडवून छाती
दोन हात करत चल
विजय तुझाच असेल
तू वाटेवर चालून तर बघ
आयुष्य खूप सुंदर आहे
तू थोडं जगून तर बघ......

राजे

तुझ्या हृदयी ज्याचा ठसा
कुणीतरी मला विचारलं
तुझा शिवबा आहे तरी कसा ?
माझा शिवबा.... माझा शिवबा.....
नभीचा तेजस्वी सूर्य जसा
अंधाऱ्या रात्री लखलखणारा चंद्र जसा
जगविख्यात ज्याचा मेळावा
तो तर एका थोर वाघिणीचा छावा
मराठी मुलखाला दिला ज्याने आकार
स्वराज्याचे स्वप्न केले त्याने साकार
प्रश्नाला ज्याचे उत्तर मिळाले
ऐकूण शिवगाण शब्द त्याचे बोलले
हृदयी माझ्या ज्याच ठसा
हृदयी माझ्या ज्याच ठसा
तो तर मराठ्यांचा देव जसा......

■

– मयुरी शां. साबळे
एम.एस्सी. भाग–२

१) अजून थोडा वेळ आहे

शिक्षण सगळीकडे पसरलेला
आज हा काळ आहे
पण माऊस सुशिक्षित व्हायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

निवडणूकीच्या प्रचारासाठी
प्रत्येक नेता उभा आहे
पण खुर्चीसाठी लायक व्हायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

सत्तेसाठी भांडायला
सर्वच जण तयार आहे
पण देशप्रेम जागृत व्हायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

सगळे हक्क लोकशाहीतील
जनता उपभोगायला तयार आहे
पण सत्ता हाती यायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

अजानी जनता अन्यायाविरुद्ध
लढायला तयार आहे
पण समाज जागृती व्हायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

आतंकवाद सर्वत्र पसरलेला
असा हा देश आहे
गांधीचा शांती संदेश पोहोचायला
अजून थोडा वेळ आहे.....

२) उंची कमी झाली

आपल्या काळात इमारतीची उंची वाढली
पण माणुसकीची कमी झाली
रस्ते रुंद झाले पण दृष्टी अरुंद झाली
खर्च वाढला व शिल्लक कमी झाली

घरे मोठी पण कुटुंबे छोटी
सुखसोयी पुष्कळ पण वेळ दुर्मिळ
पदव्या स्वस्त पण शहाणपण महाग
माहितीचे डोंगर जमले, पण नेमकेपणाचे
झरे आटले

तन वाढले व समस्याही वाढल्या
औषधे भरपूर पण आरोग्य कमी झाले
मालकीची भाषा वाढली, कृत्यांची कमी झाली
आपण बोलतो फार प्रेम क्वचित करतो
आणि तिरस्कार सहज करतो

राहणीमान उंचावलं पण दळभद्री झालं
आपल्या जगण्यात वर्षाची भर पडते
परंतु आपल्या वर्षामध्ये जगण्याची नाही
आपण भले चंद्रावर गेलो आहो
पण शेजारच्या नव्या माणसाला पारखं झालो

आपली आवक वाढली परंतु नियती कमी झाली
संख्या वाढली पण, गुणवत्ता घसरली
माणसाने स्वत:चे स्वार्थीपण जागी केले
आणि माणसाने स्वत: मधले माणुसपण हरवले

– शिल्पा अ. अंभोरे
बी.ए.भाग–१

१) मैत्री आणि प्रेम

मैत्री आणि प्रेम अगदी अचानक होते
अनोळखीशी मैत्री मनात घर करुन जाते.

सहवास तो अगदी हवाहवासा वाटतो
जणू चंद्र-ताऱ्यांबरोबर गप्पा करु लागतो

दिवस-रात्र सुरु असतो गप्पांचा तो प्रवास
आठवण जर कधी काढली नाही, तर खूप होतो त्रास

मैत्रीच्या या नात्यामध्ये अचानक आपलेपण वाढते
सतत आपले मन मैत्रीची आठवण काढत असते

रागावणा, रुसणे, अधिकार गाजवणे असते त्यात खूप
पण त्याच रागात प्रेमही असते भरपूर

चिडवून, रागावून काळजी घेते, तिला म्हणतात मैत्री
आयुष्यभर साथ देशील, हिच माझी खात्री

– राखी उ. कोल्हे
बी.एस्सी.भाग-२

२) मित्र हवाय मला

ज्याच्याशी थोडं बोलून
खूप साऱ्या गोष्टी करुन
माझं मन हलकं करु शकेल
असा मित्र हवाय मला..........

न सांगता माझा राग
समजून घेणारा
मला आपलसं करणारा
असा मित्र हवाय मला..........

जरासं तत्त्वज्ञान सांगणारा
कधी कधी रागावणारा
जरासं रडवणारा, पण
खूप सारं मनवणारा
असा मित्र हवाय मला..........

माझ्या मध्ये आत्मविश्वास
निर्माण करुन देणारा
वेळातून वेळ काढून
आयुष्यभर साथ देणारा
माझ्या प्रत्येक सुख, दु:खात
आपुलकिने जवळ येणारा
असा मित्र हवाय मला..........

१) ..... आणि सुंदर सृष्टीसाठी

काय रे माणसा काय रे माणसा
जंगल तु तोडलं
या सुंदर जीवन सृष्टीचं कंबरडच मोडलं,
आलेशान बंगल्यासाठी तू
जमीन साफ केली !

जंगलावर कुऱ्हाड चालवून तू
डोळे बंद करुन झोपला
तुझ्या या हव्यासापोटी बघ
आज निसर्गच कोपला

विविध प्रकारच्या उत्सवांनी तू
छान आठवणी साठवल्या
मात्र, आनंदाच्या भरात तू
जीवनदायिनी नद्याच आटवल्या

जागा हो माणसा पुढच्या
येणाऱ्या दृष्टीसाठी
तुझ्या उज्ज्वल भविष्यासाठी
आणि सुंदर सृष्टीसाठी

२) बाप माझा शेतकरी

जरासं पहा नां साहेब
शेतकरी मरण्याच्या दारात आहे
या महाराष्ट्राच्या मातीत
शेतकरी राज्या किती संकटात आहे

जरास पहा नां साहेब
लाखाची कोठ्याची गाडी
या राजकारणी पुढाऱ्यांना असते म्हणे
यांना काय माहीत शेतकऱ्यांची
व्यथा, थलमला किती संकटात आहे

पण साहेब दुष्काळाचा सूर
माझ्या बापाच्या छाताड्यावर बरलेला आहे
जरासं पाहाणं साहेब
पाणीच-पाणी शेतकऱ्यांच्या वावरात आहे

हिरोची आत्महत्या झाली की, खून
किती धडण झाली आहे
जरासं पाहानां साहेब

पावसामुळे माझ्या बापाची
संसाराची पडझळ चालीयं
जरासं पहानां साहेब
शेतकरी मरण्याचा दारात आहे
जरासं पहानां साहेब.........

- डिगांबर ह. सोळंके
बी.एस्सी.भाग-३

१) सैनिक धर्म

सियाचीनच्या उंच कडा
अन् गंगेच्या तिरावर
राहतो आम्ही सदैव
आमची नजर असते शत्रूवर

नाही धर्म, नाही भाषा
नाही कोणता भेदभाव
राहतो आम्ही सर्व सारखे
बाळगतो बंधुभाव

भारत मातेच्या सेवेसाठी
असतो सदैव तत्पर
आली वेळ तर देईल बलीदान
कारण आशीर्वाद शिवरायांचा
आहे आमच्यावर...........

२) शिक्षणाची महत्त्वाकांक्षा

बाबा मला शिकायचं आहे
माझं भवितव्य घडवायचं आहे
अनेक समस्यांना सामोरे जाऊन
बाबा मला शिकायचं आहे..........

खूप-खूप शिकून मोठा अधिकारी होऊन
समाजाची सेवा करायची आहे
बाबा मला शिकायचं आहे..........

फुले, कर्वे, आंबेडकर
यांचे लेखन वाचायचे आहे
यांच्या विचारांनी समाज जागृती करुन
देशाचा विकास करायचा आहे.
बाबा मला शिकायचं आहे..........

३) माझी प्रित

तुला पाहता क्षणी
विसर पडतो मला जगाचा
तुला आनंदी पाहून
दिवस जातो माझा सुखाचा........

तुला जवळून
मी कधी पाहिले नाही
अन् प्रेम कसे झाले
ते मला कळले नाही.....

तुझ्याप्रती माझ्या मनात
जागला अंश तो प्रेमाचा
तुला कसे सांगावे
ते मला कळत नाही.........

४) मी आहे शेतकरी

मी आहे शेतकरी
माझी जात कष्टकरी
सर्व जण सुखी
अन् आमची जात दुखी....

सर्वांना मिळते अन्न पोटभर
आमच्या मुलांना नाही मिळत कपडा अंगावर
शिक्षणाची तर फार दुरची गोष्ट
अन्नदाता असून खावे लागते उस्टपास्ट

उत्पादन आमचे सर्वजन खातात
कर्जमाफीच्या वेळेस हात वर करतात
अन् आमच्या आत्महत्येनंतर
घरोघरी चक्रा मारतात.....

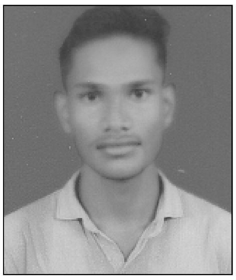

– सुरज बं. इंगळे
बी.ए.भाग-३

१

अश्विन शुद्ध पक्षी, स्मरा आई जिजाऊला।
घडविला हिंदुपती शूर, मारी म्लेंच्छ कुळाला।।

द्वितीयेचे दिवशी, झाशीच्या माणिकर्णीकेला।
लढली स्वराज्यासाठी, पाठीवर घेऊन युवराजाला।।

तृतीयेचे दिवशी, पतिव्रता सीतेला।
धर्मरक्षणासाठी, कारण ठरली लंकादहनाला ।।

चतुर्थीच्या दिवशी, होळकर अहिल्याबाईला।
जिर्णोद्धार मंदिरांचा, भावे जिच्या मनाला ।।

पंचमीचे दिवशी, राणी पद्मावतीला ।
पति साठी जी गेली, सती एकाच क्षणाला।।

षष्टीचे दिवशी, देवी नायकीला ।
भय कारण ठरली जी, मुहम्मद घोरीला।।

सप्तमीचे दिवशी, राणी कर्णावतीला।
कापूनी नाक शत्रूचे, मान धर्माचा वाढविला ।।

अष्टमीचे दिवशी, शूर क्रांतिवीरांगणींला ।
स्वप्नात फक्त जयांनी, अखंड भारत बघितला ।।

नवमीचे दिवशी, पूज्य भारतमातेला।
साक्ष होती जी नेहमी, शूरवीरांच्या हत्येला ।।
दशमीचे दिवशी, प्रण घेऊन सहकुटुंबाला।
घडवू इतिहास थोर, वाटे अभिमान आईला ।। ■

२

माझ्या मेंदूला
आणि
कागदाच्या या तुकड्याला,
जोडणारी ही लेखणी!
कधी विचार करत असेल का?
की,
किती रक्तस्त्राव होतोय मेंदूत,
भावनांच्या अपघातांनी...
आणि,
किती घाव होताहेत
या कागदावर,
त्या तिक्ष्णदार विचारांचे,
ज्यावर ही लेखणी
मीठ चोळतेय,
नेहमीच! ■

३

भयाण दुपार!
खिडकीतून जागा शोधत
वार करणारा अर्क!
मरणासन्न शरीरातील देखील
चयापचय क्रिया ऐकू येतील
एवढी शांतता!
कोमजलेल्या फुलांचा
द्रुपाणे अंगणात घातलेला सडा!
सुसुप्त मी
बालपणीच्या आठवणींनी
झोडून निघालेलो!
आणि रचनेकरिता संपलेले शब्द! ■

– **देवाशिष मि. गोतरकर**
बी.ए.भाग-२

स्वप्नाची गरूड झेप

सौरभ विनोद घाईत
बी. कॉम. भाग -३

सगळीच माणसं आपापल्या मार्गाने जगत असतात. आकाशात पक्षी झेप घेत असतात. माणूसही एकेका अनुभवातून शिकत जातात. नवी गोष्ट शिकणे आणि सराव करणे, ही एक साधना आहे. साधनेत सातत्य हवे सातत्याने सहनता येते आणि सहजतेतून अनुकंपा तयार होते. तेच जीवनातील मूख्य मूल्य बनत . ह्याचा ध्यास ठेवणे पाठपुरावा करणे, हीच आपल्या क्षेत्रातील साधना असते.

आयुष्य हा एक प्रवास आहे. या प्रवासाचे तत्त्व समजून घेण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्टा करावी लागते. ती पराकाष्टा म्हणजे आनंददायी जगणे साक्षात्कार म्हणजे प्रत्येक मनाची समाधानाची अवस्था आहे. त्याच्याजवळ जाण्याचा मार्ग म्हणजे प्रयत्न बहुतांशी माणसं पक्ष्यासारखी असतात. दोन वेळेस खाण्यासाठी धडपडत हा जगण्याच भाग असला तरी ते आपलं जगणं नाही. पंख असणारे सगळेच उडतात. पण, एखादा गरुड पक्षी आकाशात उंच भरारी घेतो. पंखातल्या आत्मबळाने आकाशातील उंच झेपेची स्वप्न त्याला पडू लागतात. उद्दिष्ट खुणावू लागत. छोट्या मोठ्या स्वार्थाच्या भराऱ्या आणि आपापसातील भांडण क्षुल्लक वाटू लागतात. सर्व लक्ष असत आकाशातील उंच ध्येयावर एकदा तुमच्या समोर हे लक्ष कल्पनेच्या पंखात शक्ती एकवट असते. मापादयाच्या सगळ्या माळा गळून पडतात प्रयत्नाची निरंतर कास अन पंखातल्या आत्मबळाची साथ मिळू लागते. वर्तमानाचा यशाचा तो क्षण दुसरं बिदरं काही नसतं. आवडीच्या कामात झोकून दिलेली ती उंच भरारीच असते. आणि आजूबाजूला अथांग आकाश आपल्या आवडीच्या कामातून या अथांग आकाशात झेप घेण्याची किमया वेगवेगळ्या क्षेत्रातील माणसं सहज झेप घेण्याची किमया वेगवेगळ्या क्षेत्रातील माणसं सहज करून जातात यावेळी या सर्वांनी अज्ञान अपयशाची भीती दूर सारून अखंड प्रत्ययाच्या यज्ञात घेतलेली उडीच अंतिम सत्याजवळ आपला देऊन जाते

प्रत्येकाला आपआपल्या क्षेत्रात गरूड पक्षी बनता येईल. त्यासाठी आपल्या पंखातील आत्मविश्वासाच्या सापास फुंकर घालण्याची गरज आहे. आपापल्या शक्तीचा शोध घेणे म्हणजे उद्दिष्टाजवळ पोहचण्याची किमया आहे. गरूड पक्षी ठरवितो मला उंच उडायचं आहे! तुम्हीही ठरवा, मला माझ्या क्षेत्रात अत्युच्च शिखरावर पोहोचायचं तुमची आतली शक्ती तुम्हाला इंधन पुरवील त्याकरता मात्र शंभर टक्के हातपाय हलवावे लागतील. ती असेल तुमची समाधी आहे.

प्रत्येकाने आपापल्या आवडीचं काम निवडावं त्यावर मनापासून प्रेम केलं की त्या कामात छान गोडी वाटू लागते. जे तुम्हाला आवडलं नाही त्याकडे दूर्लक्ष करा त्याबद्दल मनात अढी न बाळगता चांगल्या विचाराचा साठा जमू लागलाकी आपल्या कामात लक्ष लागते. जे तुम्हाला आवडत नाही. त्याकडे दुर्लक्ष करा. आवडीच्या कामातील सातत्य अन् सराव हेच उद्दिष्टाजवळ पोहोचवण्याचा मार्ग असतो. इतरांजवळ जे चांगले आहे. त्याचा शोध घेत त्याचं अनुकरण करणं ही शिकण्याची उत्तम प्रक्रिया आहे. यालाच काही जण प्रेम करणं म्हणतात. अशा जगण्याची एकदा गुरुकिल्ली सापडली की, मग सुरू होते ती निखळ आनंदयात्रा अपयश संकट आणि मानहानी भुतकाळावर स्वार होण्यासाठी आपल्या आवडीच्या कामात झोकून देणे हीच स्वप्नाची गरुड झेप आहे.

■

साक्षी किरण ठाकरे
बी. कॉम. भाग-१

शिवाजी राजे भोसले

छत्रपती शिवाजीराजे भोसले (१९ फेब्रुवारी, १६३० ते ३ एप्रिल १६८०) हे मराठा साम्राज्याचे संस्थापक होते. भोसले कुळातील या राजाने विजापूरच्या आदिलशाहीविरुद्ध आणि भोसले साम्राज्याविरुद्ध संघर्ष करून मराठा स्वराज्य स्थापन केले रायगड ही राजधानी असलेले स्वतंत्र मराठा राज्य शिवाजी राजानी उभे केले. आणि इ. स. १६७४ मध्ये छत्रपती म्हणून राज्याभिषेक करवून घेतला. शिस्तबद्ध लष्कर व सुसंघटित प्रशासकीय यंत्रणेच्या बळावर छत्रपती शिवाजी महाराजांनी एक सामर्थ्यशाली आणि प्रगातिक राज्य उभे केले. मुघल, आश्चर्यजनक वेगवान हालचाली आणि बलाढ्य शत्रूंचे मनोर्धैर्य खच्ची करणारे नेमके हल्ले यांचा वापरले. आपल्या वडिलांकडून मिळालेल्या २००० सैनिकाच्या छोट्या तुकडीपासून एक लाख सैनिकाचे लष्कर छत्रपती शिवाजी महाराजांनी उभे केले. किनारी आणि अंतर्गत प्रदेशातील किल्ल्यांची डागडुजी करण्यासोबतच अनेक किल्लेही त्यांनी उभारले राज्यकारभारात मराठी भाषेचा वापर करण्यास त्यांनी प्रोत्साहन दिले.

महाराष्ट्रात छत्रपती शिवाजीराजे महाराज हे शिवाजीराजा, शिवाजीराजे, शिवबा, शिवबाराजे, शिवराय अशा अनेक नावानी ओळखले जातात शिवाजी महाराजानी ज्या जन्मदिवस हा शिवजीजयंती (शिवजयंती) म्हणून साजरा केला जातो. छत्रपती शिवाजी महाराज आणि त्यांचे पुत्र छत्रपती संभाजीराजे महाराज यांच्या संयुक्त उल्लेख शिवशंभू असा होतो. सर्वसाधारणपणे शिवाजी महाराजाचा जन्म (१६२०) ते औरंगजेबाचा मृत्यू (१७०७) हा ७७ वर्षाच्या काळात इतिहासकार (शिवकाल) असे म्हणतात.

छत्रपती शिवाजी प्रतिहल्ला करणाऱ्या हिंदू राष्ट्रवादाचे प्रतीक होते. जुन्या इतिहासातील त्यांनी प्रेरणा मिलवली. महाराज अत्यंत धैर्यशील आणि उत्कृष्ट नेतृत्वगुण असणारे नेते होते. त्यांनी स्वराज्यासाठी चिवटपणे लढवणारा गट म्हणून मराठी जनांना एकत्र केले. आणि या गटास अशी चेतना दिली की या गटाशी धडकास घेत (मुघल) साम्राज्य अखेर मोडकीस झाले छत्रपती शिवाजी राजेचा मृत्यू १६८० मध्ये झाला तरी त्यांच्यानंतर संपूर्ण भारतावर प्रभुत्व प्रस्थापित होईपर्यंत मराठ्यांचा राज्यविस्तार होतच राहिला.

पापावर पुण्याची मात

आशुतोष न.इंदुरकर
बी. कॉम. भाग-१

एका गावात एक वाल्या नावाचा दरोडेखोर राहत होता तो रानातून ये-जा करणाऱ्या वाटसरुंना मारून त्यांची धनदौलत लुबाडत होता.

एकदा नारदमुनी याच वाटेने जात होते. तोच वाल्या कोळी त्यांना लुबाडण्यासाठी पुढे आला. नारदमुनींनी त्याला सांगितले की, त्याच्या या दृष्टकृत्यामुळे त्याचा पापाचा घडा पूर्ण भरला आहे. त्यावर वाल्या कोळी म्हणाला, 'हे पाप मी माझ्या बायकोचे, मुलाबाळांचे पोटभरण्यासाठी करतो. त्यावर नारदांनी त्यास विचारले, तू त्यांच्यासाठी सर्व करत असलास तरी ते तुझ्या पापातील वाटा उचलायला तयार आहेस का? जा घरी जाऊन त्यांना विचारुन ये'.

वाल्या कोळी बायको मुलांकडे गेला त्यांना पापात वाटेकरी होण्याबाबत विचारले. तर त्यांनी स्पष्ट नकार दिला. मणुष्य हत्या करण्यास आम्ही तुम्हाला सांगितले नाही, असे उत्तर त्यास मिळाले. हे ऐकताच वाल्या कोळ्यास कळून चुकले की, सुखाचे सर्वच वाटेकरी होतात पण पापाचे वाटेकरी कोणी नाही होत. त्याला आपल्या कुकर्माचा पश्चाताप झाला.

यावर उपाय म्हणून नारदांनी त्याला रामनाम जपण्यास सांगितले वाल्या कोळी तिथेच झाडाखाली बसून नामजप करु लागला. अनेक दिवस लोटली, महिने, वर्ष लोटली वाल्या कोळ्याभोवती मुंग्याचे वारूळही जमले, तरी त्याचा नामजप थांबला नाही. शेवटी देव त्याच्यावर प्रसन्न झाले व आजपासून तू वाल्या कोळी नव्हे तर 'वाल्मीकी ऋषी म्हणून ओळखला जाशील' असे वरदान त्यास दिले याच वाल्मीकीने पुढे रामायण लिहिले.

तात्पर्य : पापात कोणीही सहभागी होत नाही. त्यामुळे पुण्यकर्माने आयुष्य जगावे लागते.

****

महात्मा गांधी

गांधीग्राम हे गाव अकोला या शहरापासून १७ कि.मी. अंतरावर आहे. या आमच्या गावातील ऐतिहासिक वास्तू म्हणजे महात्मा गांधी विद्यालयामध्ये असलेले स्मारक आहे. हे स्मारक खूप वर्षापूर्वी बांधले गेले आहे. असे म्हणतात की, महात्मा गांधीजींच्या हत्येनंतर त्यांच्या अस्ती वेगवेगळ्या नद्यामध्ये व सागरांमध्ये विसर्जित करण्यात आल्या. त्यामध्ये गांधीग्राम येथील पूर्णा नदीसुद्धा आहे. म्हणून गांधीजींच्या अस्ती विसर्जनानंतर या वाघोली गावाचे नाव गांधीग्राम असे पडले आणि तेव्हा महात्मा गांधीजीचे स्मारक बांधण्यात आले.

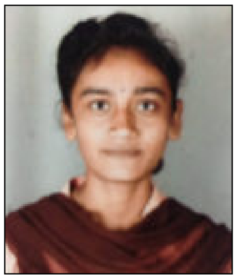

कांचन विलास मोहिते
बी.कॉम भाग-१

पहिला पाऊस

निकिता सि. डेरे
एम. एस्सी भाग-१

सकाळच्या प्रहरी सोनेरी किरणांना घेऊन सूर्य उगवतीला आला. त्याचा तपता लाल रंग आज सोनेरी होऊन गोलमटोल, बाळासारखा गुबगुबित दिसायला लागला. थंड वाऱ्याचा गारवा मनाला स्पर्श करुन जात होता. आणि हळूच पुन्हा येऊन माझ्या केसांना मंदमंद हवेसरशी उडवित होता तो गारवा अंगावरती शहारे आणत कधी त्याच्या सोबत पावसाला घेऊन आला, काही कळलच नाही.

आकाशातून अलगदचं हातावरती एक थेंब पडला पावसाचा वेग हळूहळू वाढत चाललेला... त्यात पक्षांचा किलबिलाट आणि वाढत्या वेगातील सरींचा टपटप आवाज मनाला मोहून टाकणारा होता. त्या पावसाकडे पाहून मन एकदम स्थिर झालं. कुठेच लक्ष नव्हतं फक्त आणि फक्त पावसाकडे त्याच्या पडणाऱ्या सरींकडे डोळे एकटक बघतच होते. पाहता पाहता त्या पावसात मन अतिशय मग्न होऊन गेलं. टिपटिप करणाऱ्या सरींचा आता रिमझिम आवाज यायला लागला.

कोरडलेल्या मातीवर पडलेल्या पावसामुळे सगळीकडे मातीचा सुगंध दरवळत होता. तहानलेल्याला पाणी मिळाल्यावर असा तो तृप्त होतो. त्याचप्रमाणे कोरडलेली माती पावसामुळे ओलिचिंब झाल्यावर प्रसन्न होऊन आपला सुगंध चोहिकडे दरवळत होती. पावसामध्ये तोच गारवा अजूनही अंगावरती शाहारे आणीत होता. पावसामध्ये मग्न झालेल्या मनाला तो जाग आणून देत होता.

पावसाच्या त्या पाण्यामुळे रस्ता स्वच्छ होऊन आरश्यासारखे चमचमायला लागले, नदी-नाले पाण्यामुळे डच्च भरून वाहू लागले होते.

काही लोक छत्री डोक्यावरची धरून आपापली वाट शोधीत होते. तर काही खट्याळ मुलं पावसात चिंब होऊन पावसाचा आनंद लुटत होते. अंधारलेल्या ढगांतून पाणी पडल्यानंतर आकाश अगदी स्वच्छ दिसायला लागलं. त्या शुभ्र आकाशात मनालाही पक्षासारखी भरारी घ्याविशि वाटत होती. पण अचानकच पाऊस लपंडाव खेडायला लागला. येत होता जात होता; येत होता-जात होता. मनही त्याचप्रमाणे आपलं सुख-दु:ख शोषित होतं आल्यावर आनंद व्हायचा तर गेल्यावर दु:ख जेव्हा एखाद्या गोष्टीवर प्रेम होते आणि ती गोष्ट न मिळाल्यावर दु:ख तर मिळाल्यावर आनंद तसचं काहीसं मनाचं चाललं होतं. निसर्गाशी तर आधीचीच मैत्री होती पण आज पावसाळ्याच्या पहिल्या पावसावर पण प्रेम झालं.

मागील दोन-तीन वर्षे पावसानी जशी काय पाठचं फिरवली होती. शेतकऱ्यांचे हाल आत्महत्या पाहून जीव कासाविस दु:खी झाला होता. प्रेमात दगा कधी ना कधी मिळतोच असं ऐकलं होतं काही तरी! पण पहिल्या पावसाच्या प्रेमात पडल्यानं विश्वास बसलाय त्यावरती की हा पावसाळा पावसानी न्हाऊन सामावून घेणार आहे.

हाच दिवस पुन्हा कधी तरी पहिल्या पावसाला घेऊन यावा, आणि मनसोक्त भिजून त्या पावसाचा सगळ्यांनी आनंद घ्यावा.

■

बाप

मिनाक्षी शा. सपकाळ
एम. कॉम. भाग-२

वडील, पप्पा, डॅडी बोलायला किती छान वाटतं नाही, पण आपण कधी कधी मुद्दाम जाणून बुजून बाप म्हणतो आज अशाच एका बापाची एक कहाणी.

आई घराचं मांगल्य तर वडील घराचं अस्तित्व असतं या अस्तिवाला खरंच आपण समजून घेतलयं का? वडिलांना महत्त्व असून त्यांच्या विषयी बोललं जात नाही. लोकांनी फारसं वडील रेखाटले ते ही तापट व्यसनी मार-झोड करणारे. समाजात एक दोन टक्के असे वडील असतील ही पण चांगल्या वडिलांबद्दल काय?

आईकडे अश्रूंचे पाट असतात व ती रडून मोकळी होते पण सांत्वन वडिलांनाच करावे लागते आणि रडणाऱ्यापेक्षा सांत्वन करणाऱ्याला जास्त ताण पडतो. कारण ज्योतीपेक्षा समई जास्त तापते. पण श्रेय नेहमी ज्योतीलाच मिळते.

रोजच्या जेवणाची सोय करणारी आई आमच्या लक्षात राहती पण आयुष्याच्या शिदोरीची सोय करणारा बाप आपण किती सहज विसरून जातो. आई सर्वांसमोर मोकळेपणाने रडू शकते पण रात्री उशीत तोंड खुपसून मुसमुसतात ते वडीलच असतात.

स्वत:चे वडील वाटले तरी त्यांना रडता येत नाही कारण छोट्या भावडांना जपायचं असतं. पत्नीने अर्धवट साथ सोडली तरी पोरांच्या अश्रूंना आवर घालायचा असतो.

जिजाऊंनी शिवबांना घडवलं असं आपण अवश्य म्हणतो पण त्याच वेळी शहाजी राजांची ओढाताण लक्षात घ्यावी.

वडिलांच्या टाचा झिझलेल्या चपला, त्यांची फाटकी बनियान पाहिलं की असे वाटते की आमच्या नशिबाची भोके त्याच्या बनियानाला पडली त्यांची दाढी वाढलेला चेहरा त्यांची काटकसर दाखवतो. मुलाला लुंगी घेतील व मुलीला गाऊन घेतील पण स्वत: मात्र जुनीच पॅन्ट वापरतील मुलगा सलून मध्ये ३० एक रुपये खर्च करतो. मुलगी पार्लरमध्ये पंचवीस रुपये खर्च करते पण त्याच घरातला बाप दाढीचा साबण संपला म्हणून आंघोळीच्या साबणाने दाढी खरवडतो नाही तर कधी - कधी फक्त पाणी लावून दाढी करतो. ते आजारी पडले तरी लगेच दवाखान्यात जात नाही. ते आजाराला मुळीच घाबरत नाही. पण डॉक्टर एखादा महिना घरी आराम करायला लावतो त्याची भीती वाटते. कारण मुलीचं लग्न, पोराचं शिक्षण बाकी असतं. घरात दुसरं उत्पन्नाचं साधन नसतं, ऐपत नसते, तरीही मुलाला मेडिकल, इंजिनियर ला प्रवेश मिळून दिला जातो. ओढाताण करून पोराला दर महिन्याला पैसे पाठवले जातात. सर्वच नाही तरी काही मुले असे असताता तारखेला पैसे येताच मित्रांना परमिट रुममध्ये पार्टी देतात आणि ज्या वडिलांनी पैसा पाठवले त्या वडिलांची टिंगल करतात. एकमेकांच्या वडिलांच्या नावाने हाका मारतात.

ज्या घरात वडील आहेत. त्या घराकडे कुणीही वाईट नजरेने बघत नाही. कारण त्या घरातला कर्ता जिवंत असतो. तो जराही त्या पदावर असतो घराचाच कर्म भोगत असतो, सांभाळ करीत असतो.

आई असण्याला किंवा आई होण्याला वडिलांमुळे अर्थ असतो. कोणत्याही परीक्षेचा निकाल लागल्यावर आई

जवळची वाटते कारण ती जवळ घेते कुरवाळते, कौतुक करते. पण गुपचुप जाऊन पेढ्याचा पुडा आणणारा बाप कोणालाच लक्षात राहत नाही.

चटका बसला, ठेच लागली, फटका बसला तर 'आई गं' हाच शब्द बाहेर पडतो. पण गावचा रस्ता ओलांडताना एखाद्या मोठ्या ट्रकने अचानक ब्रेक लावला तर बाप रे हाच शब्द बाहेर पडतो. कारण छोटं-छोट्या संकटांना आई चालते हो, पण मोठमोठे वादळ पेलताना बापच आठवतो.

काय पटतं काय ? मंगल प्रसंगी कुटुंब चालतं पण मयतीच्या ठिकाणी बापालाच जावं लागतं. मुलाच्या नोकरीसाठी लाचार होणारा बाप मुलीच्या स्थळासाठी उंबरठे झिझवणारा, घरच्यासाठी स्वत:च्या व्यथा विसरणारा बाप किती ग्रेट असतो!

वडिलाचं महत्त्व कोणाला कळतं! लहानपणी वडील वारल्यावर अनेक जबाबदाऱ्या खूप लवकर पेलाव्या लागतात त्यांना एक एक गोष्टीसाठी तरसावं लागतं बाबांना पूर्णपणे समजून घेणारी असते, ती म्हणजे त्या घरची मुलगी सासरी गेल्यावर अथवा घरापासून दूर गेल्यावर फोन व बोलताना त्याचा बदललेला आवाज ओळखते आणि सतरा प्रश्न विचारायला सुरुवात करते कारण कोणतीही मुलगी वडिलांना समजते जपते जाणते. इतरांनी आपल्याला जपावं एवढीच त्यांची अपेक्षा असते.

■

माझ्या स्वप्नातील गाव

माझ्या स्वप्नातील गाव म्हणजे सुंदर, स्वच्छ फक्त डोळ्याने दिसणारे नव्हे तर मनाने निर्मळ आणि सुंदर अशा लोकांची निर्मिती करणे म्हणजेच सुंदर गावाचं स्वप्न साकार होण्यासारखं आहे. संत गाडगेबाबा यांनी स्वच्छ, सुंदर गावाचे स्वप्न पाहिले होते आणि तसेच प्रयत्न पण केले होते.

स्वप्नातील सुंदर गांव म्हणजे आपल्या डोळ्यासमोर एक चित्र असे येते की त्या गावामध्ये शाळा असली पाहिजे आरोग्य सुविधा, अंगणवाडी, गावातील सर्व मुलं शाळेतच असली पाहिजे शाळेतून मुलांना शारीरिक तसेच परिसर स्वच्छता यांचे महत्त्व सांगतिले पाहिजे. गावामध्ये आरोग्याच्या दृष्टीकोनातून वेगवेगळ्या प्रकारची मार्गदर्शने शिबिराचे आयोजन केले पाहिजे, त्याप्रमाणे गावामधील स्त्री-पुरुष समानत, जातीय भेदभाव मिटविण्यासाठी सामुहिक कार्यक्रमाचे गावामध्ये आयोजन केले पाहिजे. त्याचप्रमाणे गावामध्ये सांडपाण्याची सुव्यवस्थेत विल्हेवाट लावायला पाहिजे व सांडपाण्याचा वापर करुन प्रत्येकांच्या घरी परसबागेचे आयोजन असावे त्याचप्रमाणे गावातील गटार, नाल्या वेळेवर त्यामधील घाण काढून सांडपाणी नाल्याद्वारे काढलेले असावे. त्याचप्रमाणे गावातील केरकचरा याची गावाच्या बाहेर विल्हेवाट लावलेली असावी जो की आपल्याला नंतर शेतीमध्ये टाकायला उपयोगी पडेल त्याचप्रमाणे गावातील रस्त्यांचे पक्कीकरण झालेले असावे.

त्याचप्रमाणे गावामध्ये शेतीशाळा, शेतकऱ्यांसाठी मार्गदर्शन शिबिरे शेतकऱ्यांच्या मालाला जवळपास बाजारपेठ असणे अशा सर्व सुविधा गावात असणे म्हणजेच गांव निर्मल आणि स्वच्छ सुंदर म्हटल्या जाईल आणि हे सारं काही असण्यासाठी गावामध्ये असणाऱ्या संस्था उदा. ग्रामपंचायत, शिपाई, ग्रामसेवक, सरपंच, मेंबर हे कृतिशिल असायला हवे. उदा. हिवरेबाजार हे एक साधारण गाव होते. या गावाबद्दल आपण टिव्ही, रेडिओवर ऐकले असेल. हे एक साधारण गाव कृतिशील सरपंच आणि त्याला असलेले गावकऱ्यांचे सहकार्य यांच्या माध्यमातून एक साधारण गाव हे एक सर्व साधारण गाव आणि स्वच्छ, सुंदर, निर्मळ गाव म्हणून सर्वांच्या तोंडावर रेंगाळते.

आपण पाहिले आहे की संत गाडगे महाराज यांनी निर्मल महाराष्ट्र करण्याचे स्वप्न ऊरी बाळगून महाराष्ट्रातील वेगवेगळ्या गांवामध्ये स्वत:च्या हातात झाडू घेऊन गाव साफ करायचं आणि आज आपण संत गाडगे महाराज जयंती निमित्ताने स्वच्छता अभियान वेगवेगळ्या गावांमध्ये राबवतो. स्वच्छता अभियान गावामध्ये राबवून लोकांना स्वच्छतेचे महत्त्व सांगून गावातील घाण दूर करुन लोकांच्या मनातील घाण नष्ट करुन म्हणजेच खऱ्या अर्थाने गाडगे महाराजांचे स्वप्न साकार होईल तेव्हाच माझे गाव निर्मल स्वच्छ, सुंदर झाले असे मी अभिमानाने सांगू शकेल हेच आहे माझ्या स्वप्नातील गाव स्वच्छ गाव सुंदर गाव..

■

कथा : शेतकरी

एक शेतकरी होता त्याने आपल्या शेतात धान्य पेरलं होतं.त्या धान्याची रोप मोठं होऊन त्यांना कणस लागली होती. शेताच उत्पन्न भरपूर मिळणार या आनंदात शेतकरी होता पण एक दिवस अचानक शेतात जाऊन बघतो तर काय खूप मोठा पक्ष्यांचा थवा त्याच्या शेतात आला. कणसातील दाणे खाऊन उडून गेला. असंच रोज होऊ लागलं शेतातील धान्याची नासाडी होऊ लागली त्यामुळे शेतकऱ्याला पिकाची काळजी वाटायला लागली. त्याचे खूप नुकसान होऊ लागले. त्यावर त्याने उपाय करायचा सुचवला त्याला एक युक्ती सुचली. त्याने शेतात जाळे पसरवले नेहमीप्रमाणे पक्षी धान्य खायला आले आणि त्या जाळ्यात अडकले आणि त्या पक्षांना त्या जाळ्यांत बांधू नेले. आणि शेतकऱ्यांचे पीक त्याचे जपवले व त्याला यश मिळाले आणि भरपूर उत्पन्न झाले. ■

१) लेकराचं काय रं

तुझ्या हाती हक्क आहे
तुझ्या हाती न्याय
लेकराचं काय र गड्या, लेकराचं काय.
बालकाला मजुरीला धाडता कसे रे
त्यांच्या कमाईवर आयते जगता कसे रे
बालमजुरी केली त्याच्या
शिक्षणाचं काय ।।१।।
हॉटेलात रोज रोज जेवता कसे रे
बालकाच्या हातून अन्न सेवता कसे रे
रोजरोज खाता तुम्ही तूप अन् साय.
बालकांना शिक्षणाचा हक्क देऊ सारे
बालमजुरी प्रथा सारी बंद करू या रे
लेकराचं काय रं गड्या लेकराचं काय ■

मिनाक्षी शा. सपकाळ
एम. कॉम. भाग-२

२) आईचे बोल

आई आई लेकराला किती
किती किती रे जीव लावी
अशी आईची रे माया
दादा कुणाची रे नाही
जन्म देते रे बाळाला
किती वेदना साचते
ती राहील उपाशी
जेवण बाळा ही देते
बाळ पडत आजारी
ती कासाविस होय
सारे जग झोपी जाये
पण माय जागी राय
शिकवले आईनं जिवन
कसे कसे हो जगावे
दु:ख हृदयात मावेना
जेव्हा सोडूनी ती जाय
सारे जग सारे गाव
तेव्हा वाटे सुनं सुनं
वाटे मायेच्या पायी रे
जाव आपण निघून
धम्मपाल तुम्हा सांगू
विसरु नये हे उपकार
हे आईचे उपकार
कधी नाही ते फिटणार..... ■

-धम्मपाल

'बाप'

नेहा गजानन भदे
एम. एस्सी. भाग-१

'आई' घराचं मांगल्य असते तर बाप घराचं अस्तित्व असतो. पण घराच्या या अस्तित्वाला खरंच कधी आम्ही समजून घेतलेलं आहे का? वडिलांना महत्व असूनही यांच्या विषयी जास्त लिहिलं जात नाही, बोललं जात नाही. कोणीही व्याख्यान करणारे आई विषयी बोलत राहतात. संत महात्म्यांनी आईचंच अधिक जास्त महत्त्व सांगितलं आहे. लेखकांनी, कवींनी आईचं तोंड भरुन कौतुक केलं आहे. चांगल्या गोष्टींसाठी आईचीच उपमा दिली जाते पण बापाच्या विषयी कुठेच फारसं बोललं जात नाही. काही लोकांनी बाप रेखाटला पण तोही तापट, व्यसनी, मारझोड करणारा, समाजात एक-दोन टक्के बाप असे असतीलही पण चांगल्या वडिलांबद्दल काय ?

आईकडे अश्रुंचे पाट असतात पण बापाकडे संयमाचे झाट असतात. आई रडून मोकळक्ष होते, पण सांत्वन वडिलांनाच करावं लागते आणि रडणाऱ्यापेक्षा सांत्वन करणाऱ्यावरच जास्त भार पडतो. कारण ज्योतीपेक्षा समईचं जास्त तापतेना ! पण श्रेय नेहमी ज्योतीलाच मिळते. रोजच्या जेवननाची सोय करणारी आई आमच्या लक्षात राहते, पण आयुष्याच्या शिदोरीची सोय करणारा बाप आम्ही किती सहज विसरुन जातो. सर्वांसमोर मनमोकळेपणाने रडू शकते पण रात्री ळशीत तोंड खुपसुन मुसमुसतो तो बाप असतो. आई रडते पण वडिलांना रडता येत नाही. स्वत: टपरा फोन वापरुन आपल्याला महागडा फोन देतो तो बापच असतो. मुलाला बुट घेऊन देतील पण स्वत: मात्र जुनी चप्पल वापरतील. मुलगा सलून मध्ये पैसे खर्च करतो, मुलगी ब्युटी पार्लर मध्ये पैसे खर्च करते पण, त्याच घरातला बाप घरीच दाढी खरडत बसतो. स्वत:च्या तब्येतीची त्यांना काळजी नसते कारण डॉक्टर आराम करायला लावतील याची त्याला भीती आहे. कारण पोरीचं लग्न, मुलाचं शिक्षण बाकी असतं घराचं उत्पन्न त्याच्यावरच असतं ऐपत नसते तरीही मुलाला इंजिनियरींगला प्रवेश मिळवून दिला जातो. ओढाताण सहन करुन तो मुलाला दर दर महिन्याला पैसे पाठवतो पण सवय नसली तरी काही मुलं अशी असतात घरुन पैसे येताच मित्रांना पार्ट्या देतात. एकमेकांच्या बापाच्या नावांनी एकमेकांना हाका मारतात. ज्या घरात बाप आहे त्या घराकडे वाईट नजरेने कोणीही पाहु शकत नाही. तो जरी काहीही करत नसला तरीही तो त्या पदावर असतो. सांभाळत असते. कोणाचा मुलगा होणं टाळता येतं पण बाप कधीच बाप होण्याचं टाळत नसतो. आई असण्याला अथवा आई होण्याला बापामुळे अर्थ असते. कोणत्याही परिक्षेचा निकाल लागला यावर आई जवळची वाटते कारण ती जवळ घेते, कौतुक करते पण गुपचूप जाऊन पेढ्यांचा डब्बा आणणारा बाप कोणाच्याच लक्षात राहात नाही. चटका बसला, ठेच लागली फटका बसला तर आई गं हा शब्द बाहेर पडतो पण हायवेला रस्ता क्रॉस करतांना एखादा ट्रक जवळ येवून ब्रेक लावतो तेव्हा 'बाप रे' हाच शब्द बाहेर पडतो. कारण छोट्या संकटासाठी आई चालते पण मोठमोठी वादळं पेलताना बापच आठवतो.....

कोणत्याही मंगल प्रसंगी घरातली सर्व मंडळी जातात पण मयताच्या प्रसंगी बापालाच जावे लागते कोणताही बाप श्रीमंत मुलीच्या घरी जात नसतो. पण गरीब लेकीच्या घरी उभ्या उभ्या

का होईना पण चक्कर मारतो. तरुण मुलगा उशिरा घरी येतो तेव्हा त्याची आई नाही तर बापच जागा असतो. मुलाच्या नोकरीसाठी लाचार होणारा बाप मुलीच्या स्थळासाठी उंबरठे झिजवणारा बाप कुटुंबासाठी धडपडणारा बाप.... खरंच किती ग्रेट असतो ना ?

वडिलांचं महत्त्व कोणाला जास्त कळतं ? लहानपणीच वडिल गेल्यावर अनेक जबाबदाऱ्या पेलाव्या लागतात त्यांना एकेका वस्तुंसाठी तरसावं लागतं त्यांना कळते बापाची किंमत वडिलांना खऱ्या अर्थाने समजून घेते ती म्हणजे त्या घरातील सासरी गेलेल्या अथवा घरापासून दूर असलेल्या मुलीला बापाशी फोनवर बोलताना बापाचा बदललेला आवाज एका क्षणात कळतो. कोणतीही मुलगी स्वत:च्या इच्छा बाजुला ठेवून बाप म्हणजे तेव्हा विवाहाच्या बोहल्यावर चढते. मुलगी बापाच्या जाणते. इतरांनी सुद्धा असच बापाला जाणावं

आई जिजाऊ

महाराष्ट्राची शान आई जिजाऊ तू ।
मराठ्यांचा स्वाभिमान आई जिजाऊ तू ।

सिंदखेडची कन्या आई जिजाऊ तू ।
सह्याद्रीचा मान आई जिजाऊ तू ।

दोन छत्रपती घडविले आई जिजाऊ तू ।
स्वराज्याचा पाया रचला आई जिजाऊ तू ।

हातात तलवार घेतली आई जिजाऊ तू ।
मुघलांचा संहार केला आई जिजाऊ तू ।

शिवरायांना संस्कार दिले आई जिजाऊ तू ।
शंभु राजांना सोळा भाषेचे जानकार
बनविले आई जिजाऊ तू।

मावळ्यांना लेकरु मानले आई जिजाऊ तू ।
मावळ्यांचा सारा मिळविला आई जिजाऊ तू ।

स्वराज्याची निर्माता आई जिजाऊ तू ।
शिवरायांसारखा पुत्र आणि शंभू राजासारखा
छावा घडविला आई जिजाऊ तू ।

■

आधुनिक राम-सीता-संत निळोबाराय व मैनाई

प्रा. कल्पना रा. राऊत
मु. पो. खेर्डा बु.
ता.जि. जळगाव जि. बुलडाणा.

संताचा जन्मच सर्व जगाचा उद्धार करण्यासाठी असतो. 'जगाच्या कल्याणा संतांचा विभूती देह कव्यविती परोपकारे।' अशी त्यांची जीवनात असते. संत निळोबाया म्हणजे वारकरी धर्मा पंथातले शेवटचे संत म्हणून त्यांचा उल्लेख करता येतो. संत निळोबाराय यांचे वडील मुकुंदपंत व आई लक्ष्मी यांना लग्नानंतर बरेच दिवस मुलबाळ नव्हते म्हणून त्यांनी रामलिंगाची मनोभावे जन्म झाला. त्याचे नाव निळकंठ ठेवले व हेच निळोबा नंतर निळोबाराय म्हणून प्रसिद्ध झाले.

५ व्या वर्षी मुंज होऊन त्यांनी वडिलांनी मांडीवर घेऊन गायत्री मंत्र शिकवला, गीता-भागवत-रामायण यांचा अभ्यास शिकवला अतिशय विरक्त व तेवढेच हुशार असे निळोबा सर्व ग्रंथांचा पूर्णपणे अभ्यास करुन अंगिकार केला व सतत ईशस्मरण म्हणजे रामलिंगालाच आपलं आराध्य मानून ॐ नमो शिवाय सतत जपत राहीले.

घरात कुलकर्णी वतन व जोशीपणा त्यामुळे आर्थिक सुबत्ता होतीच गावात मान सन्मान ही होता. त्यामुळे वयाच्या १८ व्या वर्षी त्यांचे मैनाबाई यांचेसोबत लग्न झाले. सुखाने संसार चालला होता. आई वडील समाधानी होते. निळोबा कुलकर्णी वतन जोशीपणा शेती वाडी रामलिंगण सर्व काही अगदी व्यवस्थित सांभाळत होते. म्हणून मुकुंदपंत व आईंना धन्य वाटे. सर्व सुरळीत चालू असताना वडील मुकुंदपंत देवाघरी गेले. त्यामुळे निळोबा अत्यंत दुःखी झाले. त्याला वर्ष होत नाही तर आई देखील गेली. आता मात्र निळोबा अत्यंत पोरके झाले आणि त्यामुळेच ते रामलिंगाच्या भक्तीत अधिकाधिक लीन झाले.

घरची देवपूजा रामलिंग पूजन नंतर कुलकर्णी जोशीपर शेतीवाडी सर्व काही करता करता दिवस कधी संपून जायचा कळतपण नसे अतिशय शुद्ध सात्विक पवित्र जीवन ते जगले पण म्हणतात ना नियतीला काही वेगळेच मनात असावे म्हणून एके दिवशी दिवाण वसुली करायला चावडीवर आला कोतवाल बोलवायला आला पण त्यावेळी निळोबा घरी देवपूजा करीत होते. म्हणून मैनाबाईंना माहिती होते की पूजा आटोपल्याशिवाय निळोबा जाणार नाहीत म्हणून त्यांनी कोतवालाला सांगितले. पूजा चालू आहे आणि पूजा आटोपल्यानंतर लवकरच चावडीवर येतील.

कोतवाल परत गेला दिवाणाला निरोप सांगितला तेवढ्यात निळोबाच्या भावकीतले लोकं दिवाणाला भडकवू लागले. व म्हणू लागले बघाल तुमचा तरी मान ठेवतो का निळोबा तुमचा निरोप गेल्यानंतर लगेचच पळत यायला पाहिजे होतं पण आता तो साधू झाला ना? त्याला गरज नाही कुलकर्णी वतनाची कशाला पण हे काम दुसरा पण गरजू माणूस अतिशय चांगल्या पद्धतीने करु शकतो. हिशोबात काहीतरी घोटाळा असेल म्हणून तर येत नाही असे एक ना अनेक चुगल्या दिवाणाजवळ करतात व त्याला अत्यंत राग येतो. तो परत कोतवाला ला बोलवायला पाठवतो. आता मात्र कोतवाल थोडं रागावूनच येतो व बोलतो तेव्हा मैनाबाई म्हणतात पूजा आटोपली फक्त आरती झाली की लगेच येतात. तेव्हा कोतवाल म्हणतो की दिवाणसाहेबांचा निरोप आहे की, कुलकर्णी वतन सोडून द्या व मग घरीच बसा पूजा करत. मैनाबाईंना अतिशय वाईट वाटले व आज काहीतरी

अघटित होणार असे त्यांना वाटले. कारण त्यांना माहिती होते की निळोबांना पूजेच्या मधात व्यत्यय आलेला बिलकूल चालत नाही.

निळोबांची पूजा आटोपली आरती झाली. शांतपणे उठले हिशेबाच्या वह्या पैसे घेतले. चावडीवर सर्व गाव जमा झाला होता. गावकीतले तेल ओतण्याचे काम करतच होते. निळोबा आले पूर्ण व्यवस्थित हिशोब व पैसे दिले. आणि दोन ओळीत राजीनामा लिहून दिला. सर्वांना आश्चर्याचा धक्का बसला असं होईल असं कोणालाच वाटलं नव्हतं. एका क्षणाची पण वेळ न घालवता लगेच राजीनामा दिला. अतिशय विरक्त वृत्ती असलेले निळोबा प्रपंचाला महत्त्व न देता परमार्थला आजपासून वाहून घ्यायचं अशीच काही तरी प्रतिज्ञा करून ताडकन निघतात. घरी जाऊन दौत व लेखणी घेतली आणि प्रभू रामलिंगाच्या मंदिरात जाऊन सर्व अर्पण केले व आजपासून कुलकर्णी वतन पण सोडून दिले.

घरी परत आल्यानंतर सर्व गावकऱ्यांना आवाज दिला व सांगितले की, मी आता हे गाव सोडून जाणार आहे. तीर्थयात्रा करणार आहे म्हणून माझी शेती-वाडी भांडे-कुंडे संपत्ती आपण जेवढी लागेल तेवढी घेऊन जावे. मला काहीही नको. त्याआधी मैनाबाईला म्हणतात, तुम्हाला जर इथं राहायचं असेल तर आपण खुशाल रहा घर-दार शेती-वाडी सुख-संपत्ती सर्व काही आहेच पण आता मात्र मला अडवू नका ? मला कुठल्याच मोहात पाडू नका. मैनाबाईंना निळोबांचा एकवचनी स्वभाव माहिती होता. तेव्हा पती की संपत्ती हे निवडताना त्यांनी क्षणात पतीची निवड केली व आधुनिक युगातील सीता, कलियुगातील सीता आपल्या एकनिष्ठ पतीच्या मागे चालण्यासाठी एका पायावर तयार झाली.

निळोबांनी व मैनाबाईंना घर-दार, शेती-वाडी, कपड्यानिशी घराबाहेर पडले. गावकरी त्यांनी खूप समजावत होते नका निळोबा आम्हाला सोडून जाऊ गावकरी रडत होते. निळोबा रामलिंगाच्या मंदिरात गेले आता मात्र त्यांचा बांध फुटला निळोबा खूप रडायला लागले. देवा तुझ्या पुजेत व्यत्यय नको मला, मला फक्त तू हवास सर्व गावकरी मैनाबाई, निळोबा सर्वजण खूप रडत होते. निळोबांनी रामलिंगाला मिठी मारली दर्शन घेतले. अश्रूंचाच जलाभिषेक केला. बाहेर येऊन आई वडिलांच्या तुळशी वृंदावनाला नमस्कार घालून प्रदक्षिणा घातले व बाहेर आले. देव्हडेश्वराचे दर्शन घेतले व परत घराला नमस्कार करुन रामलिंगाच्या कळत दुरून नमस्कार करुन दक्षिणेकडे निघाले.

दिवसभरातल्या गोंधळामुळे पोटात अन्नाचा कण नाही आपण कुठे जातो याचा बिलकूल ठिकाणा नाही फक्त निघालेत. घोडनदीला दर्शन केले. दुरुण रामलिंगाचा कळस दिसत होता त्याला भावपूर्ण नमस्कार केला व कायमचे शिकर रामलिंग सोडले.

रामायणातील राम-सीता व ही कलियुगातील राम-सीता यांच्यात कमालीची साम्यता दिसून येते. भरपूर ऐश्वर्य असताना जेवढी चेहऱ्यावर शांतता तेवढीच शांतता सर्व ऐशोआरामाचा त्याग केल्यानंतरही असणं ही फार मोठी अशक्य कोटीतील बाब आहे. हीच नेमकी या दोन्ही जोडप्यांना लाभली ही फार मोठी दैवी शक्ती त्यांच्या पाठीशी असल्याची सर्वात मोठी खुण आहे.

साक्षात परमेश्वर त्यांना भेटला. कारण त्यांची भक्ती श्रेष्ठ होती. आणि देवालाही जाब विचारण्याची ताकद माझ्या निळोबारायांमध्ये होती. म्हणूनच ते आपल्या अधिकाराच्या भरवशावर म्हणू शकले.

पूर्ण झाले पूर्ण झाले मनोरथ
घरी आले घरी आले पांडुरंग
येऊनिया नरदेहा काही स्वहित ते पहा ।।१।।
नाही तरी व्यर्थ जन्म चिंतितसे विषयकाम ।।२।।
पशू विषय सेविती तयापरी तुझी स्थिति ।।३।।
तिला म्हणे व्यर्थ गेला आणि भुमीवर झाला ।।४।।
निळोबाराय पुण्यतिथी निमित्ताने विनम्र अभिवादन!

वाट अशी

चालत असता दिशा दूरची
अडखळले थोडे एकदिशी
समोर होत्या वाटा दोन
एक डावी अन् एक उजवी

थांबून थोडे पाहून घेतले
वाट दिसली एक सुंदरशी
पर्णराजी आच्छादित अन्
लोक चालले त्यावरूनी

दुसरी वाट तशीच परंतु
गवताळ आणि उजाडशी
वहिवाटही नसे तिथे अन्
भासे गुढ वलयाची........

होते माहीत मजला हेही
पाहिली वाट सोयीची
दुसरी वाट पाहे वाट
अखंडित पण पथिकांची

अभिमानाने हे आज सांगते
तीच वाट मम भाग्याची
धाडस करुनी परिश्रमांचे
वाकविले मी दैवाही ।

■

रेणुका धनंजय विसपुते
एम. कॉम. भाग १

जगाची माय सावित्रीमाय

सावित्रीमाय अख्ख्या जगाची माय
साऱ्या लेकरांसाठी दुधावरची झाली साय
काबाडकष्ट सोसून खस्ता खाल्ल्या फार
एकेक जोडून विद्वान केले अनेक नार
गुलामीचं जीणं सोडून तीन माणसात आणलं
ते व्हय म्हणून शिक्षणाचं दार आपल्यासाठी खुललं
उठता, बसता, झोपता करावं आपण तीचं स्मरण
तेच आपली माळ अन् तेच आपलं पूजन
ती आदिशक्ती आहे सरस्वतीचं रुप
गरिबाले वर काढ्यात तीला मोठा हुरूप
जगातला प्रत्येक जण तीले माय म्हणते
लेकरावाणी प्रेम केलं आदिमाय ठरते
लहान वयात समझ किती सारेच सारं करते
बाळंतपण, शाळा, शिक्षण साहित्य जगात चमकते
काय सांगावे तीची महती फार मोठी
मोठमोठाले विद्वान प्रणाम करतील कोटंकोटी
तीच्या उंचीपुढे हिमालय धीटा पडतो
तीच्या स्वयंभू कर्तृत्वापुढे कोण कसा टिकतो!
मायला साथ बापाची अख्ख्या जगासंग लढती
अशी माय माही साखर जशी दुधात मिसळली
माही माय करोडोत एक आहे
माय आहे तोवर चंद्र सूर्य आहेत
आम्हाला शिकवून केले अनंत उपकार
समाजाचं ऋण फेडून व्हावा समाजाचा आधार
आम्ही सावित्रीचे वंशज आमच्या वागण्यातून दिसावं
स्वातंत्र्य, समता, बंधुता जीवापाड जपावं
अशा या माऊलीला अनंत कोटी प्रणाम
माझ्या लेखणीला धार दे बस मागणं एवढंच....

■

शिकवण माय सावित्रीची

सावित्रीमाय एक वादळ होती आधुनिकतेचा मंत्र होती
मुलगी शिकली तर कुटुंब शिकेल ही नाडी तीनं जाणली होती
तळागाळातल्या लोकांसाठी अहोरात्र ती झटली

तीने सर्वांनामार्ग दाखवला त्यावर चालायला शिकवलं
भक्कमपणे खंबीरपणे पाठीशी राहून बोलयला शिकवलं
अन्यायाविरोधात लढायला शिकवलं
असत्याविरोधात आवाज उठवायला शिकवलं

तीच्या नावावर आम्ही जेव्हा राजकारण करतो
तेव्हा तीला नक्कीच किळस येत असेल
याचसाठी का मी जीवन झीजवलं
याची तीला खंत वाटत असेल

आम्ही चार बुक शिकून सुशिक्षित झालो
माय-बाप-भाऊ सोडून चौकोनी जगलो
माझं कुटुंब एवढच माझं विश्व झालं
स्वत: पुरतच जगण्यात आम्ही पटाईत झालो

आता गरज आहे एकमेकाच्या कामात पडण्याची
प्लॉस्टिकच हसू सोडून आंतरिक जिव्हाळा जपण्याची
मानवा तू स्वत:ला ओळख जप त्या सावित्रीचे उपकार
समाजाशी नातं राख कर काहीतरी चांगले काम
कर काहीतरी चांगले काम........

■

प्रा. सौ. कल्पना गुलाबरावजी इंगळे
खेर्डा बु.। ता. जळगाव (जामोद)
जि. बुलडाणा.

'कोणा नच द्या इजा'

नर-देहामधि येऊन नर हो साधन ऐसे करा
येणे भव-सागर तरुनि सुखे व्हावे पैल-तिरा ।।धृ।।

अ-कपट होऊनि थोर-लहानां सम-दृष्टीने पुजा ।
अन्याय पथें जा । गड्यांनो ।।१।।

सद्सद्विचार करुनि लोकी सत्कीर्तीने सजा,
कोणा नच दया इजा । गड्यांनो ।।२।।

परि आश्रय दु:खितास दयाया तन-मन-धने झिजा।
संकट समयी धजा । गड्यांनो ।।३।।

सत्य वचन राखण्यास न ढळा कथितो ह्या हित-गुजा।
व्हा सावध नच निजा ।। गड्यांनो ।।४।।

आम्ही म्हणे तोचि मग तारिल देऊनि करा
नर देहामधि येऊन नर हो साधन ऐसे करा ।।

(प्रस्तुत उपदेशपर लावणीच्या माध्यमातून व्यावहारिक जीवनात माणसाने कसे जगावे, याबाबत प्रभावी भाषेत उपदेश केला आहे.)

■

अलफिया शेख
बी. कॉम. भाग ३

ओळखा बघू कोण ?

छोटासा जीव, पण
आकार माझे लहान मोठे
असतो अनेक ठिकाणी
पण बळ नाही चालण्याचे

तहान लागते मलाही
ओंजळभर पाणी द्या
देईल त्याच्या दुप्पटीने
आभाळभर पाणी घ्या

दिवसाला असते ३ सिलेंडर इतक्या
प्राणवायुची गरज तुम्हाला
६५ वर्ष जगलात तर १ कोटी रुपयाचे
ऑक्सिजन लागते तुम्हाला

हे सगळं तुम्हाला
देतो मी फुकट
म्हणून म्हणतो मी
जगवा मला आणि जगवा
तुमच्या स्वत:ला !

साऱ्या जगी झालीच आता
डॉक्टरांची गर्दी
म्हणूनच लोकांना होत असावे का ?
ताप आणि सर्दी

उद्योग हा वाईट नव्हे
म्हणतात अख्खी लोक
कारण बिमारी नसली तरीही
डॉक्टर पैसे घेतात ठोकं

डॉक्टरांना देवस्वरुप
मानायचे सारे लोकं
पण लालचेपोटी देवच आता,
निर्माण करतो जिवघेणे रोग......!

आयुष्य

आयुष्याची सुरुवात होते
जन्मापासून
आईच्या उदरातून
निघण्यापासून
बाबांचे बोट पकडून
शाळेमध्ये जाण्यापासून
आयुष्याची सुरुवात होते
शिक्षणापासून
मार्गदर्शन करणारे गुरू
लाभल्यापासून
सुकलेल्या झाडांना जसा
पाण्याचा ओलावा मिळावा
तसेच नकळत अनोळखी
जन्मलेल्या जिवाचा
गुरुच्या वास्तवाने
सत्पुरुष घडून यावा
आयुष्याचा मध्य असतो
काहीतरी बनून दाखवण्याचा
शिक्षकांच्या शिकवणुकीवर
खरं उतरण्याचा
चुकलं तर रागावणं
समजलं नाही तर समजावणं
अशीच एक आयुष्याची वाटचाल
गुरुंच्या सानिध्यात निघून जाईल
पण आयुष्याचा शेवट मात्र
गुरुंच्या ऋणात संपूर्ण जाईल.

■

निकिता सि. डेरे
एम. एस्सी. भाग -१

मन....

मन किती असतं खोल
त्यात असतात भावना फार
नाही बोलू शकत एवढ
तर शब्दात मांडायचा करतो विचार

मन किती असतं खोल
सर्वांच्या मनाचा घेतो ठाव
समजून घेण्याचा करतो प्रयत्न
परंतु का होतात त्यालाच घाव

मन किती असतं खोल
रमत नेहमीच जुन्या आठवणीत
समजत का त्याला पण
रम्य गोष्टी ठेवतो साठवणीत

मन किती असतं खोल
गुंतत जातं गोष्टीत आवडत्या
कसा बरं, जरा सुद्धा
लक्ष देत नाही वस्तुकडे नावडत्या

मन किती असतं खोल
नसतो त्यावर कोणाचाच जोर
न बोलता उमगता त्याला
जशी बांधली आहे सोनेरी दोर

मन किती असतं खोल
विचारांच्या वादळात जगत असत
नेहमीच सावरत असतो तोल
बोलूनसुद्धा असतो अबोल

■

आकांक्षा महेंद्र गोमासे

लेकीचे वडील

कसे उपकार फेडावे तुमचे या जन्मात बाबा
परत तुमच्याच पोटी यायचं पुढल्या जन्मात
चोहुकडे शोधले देव नाही गवसला
जवा साडले माहेर तेव्हा देव बाबा तुमच्यात दिसला.

किती हुंबरावे गोठ्यात
ना माय बाप धावून येती
गाव लई दूर माझं
केव्हा होतील गाठी भेटी
एक नाळ माहेराची
माहेरच्या रुढी आता
आली दिवाळी लेकी माहेराला येती
लेकी माहेराला येती

आज आली माहेरची आठवण
टचकण थेंब डोळ्यातून सुटला
आठवले सारे जुने क्षण
परत गावाचा रस्ता गं दिसला

थोडं सावलीत बसाव
जीव तगमगत होता
मनाला किती आवराव
मन घराचा मार्ग शोधत होता
एकदा घरच गाठावं
आईच्या गळ्यात पडाव
ढसा ढसा रडून एकदा बाबांना विचाराव

लाख दु:ख तुमच्यावर
तरी पण डोळ्यात एक थेंब नाही
आज कळते बाबा माझ्या लग्नाला तोच
थेंब नदी सारखा वाटला सारखा ।।

कोमल विनायक रंगो
बी. कॉम. भाग -१

ही वाट

ही वाट संसाराची कोवळ्या उन्हाची
सुसाट धावणाऱ्या वाऱ्याची
गती मंद अन चढउताराची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची

ही वाट संसाराची उंच उंच डोंगराची
खडबडणाऱ्या झऱ्याची किलबिलणाऱ्या पक्ष्यांची
रानातल्या गुराढोरांची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची

ही वाट संसाराची धुक्यात दडलेल्या गावाची
शेणामातीच्या पोशाऱ्याची
शेंदूर फासलेल्या दगडाची
आरडाओरडीची देशभक्तीची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची

ही वाट संसाराची, नदीच्या कोठवरची
कोवळ्या पानांची उमललेल्या फुलांची
बहरलेल्या प्रेमाची मनधुंद प्रेमयुगुलांची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची

ही वाट संसाराची जन्माच्या आनंदाची
उत्साहाची सुखदु:खाची
दगदगीची धावपळाची घामाळकष्टाची
मरणाच्या आक्रोशाची स्मशानात जळत्या लाकडांची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची

ही वाट संसाराची राखेत तुटलेल्या हाडांची
चक्रामध्ये फिरणाऱ्या जिवणाची
मरणाची पुर्नजन्माची
लपत्या चंद्राची उगवत्या सूर्याची
बदलत्या जगाची
ही वाट नवीन उगवणाऱ्या अंकुराची
ही वाट संसाराची, ही वाट संसाराची..... ■

कोमल विनायक रंगो
बी. कॉम. भाग -१

हिन्दी
विभाग

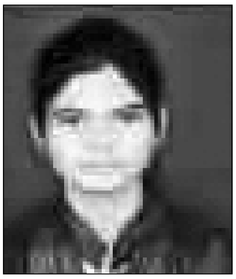

औरतोंकी अनोखी जिंदगी

मयुरी रमेश घोगरे
बी. कॉम. भाग-३

किताबों के फैलाकर जब मैं परीक्षा के दिन गिन रही थी। मानना पडेगा मुझे उसी के साथ साथ मैं गाने सुन रही थी। तूथी भरे शोर में आवाज आई एक Notification की Mobile खोलकर देखा तो दीदी ने बात की Women;s blog बनाने की। तभी झट से earphone उतारकर किताबे side में रखकर नजरें calender से दूर खडे माँ पर पडी। और बडी ही आसानी से दीदी को हां कर दी मैने मगर......

सोच रही हुँ क्या लिंखूँ ? राधा लिंखु या मीरा लिंखूँ। या २४ कॅरेट का हिरा लिंखूँ। भरे घर की सरस्वती लिंखूँ, या लक्ष्मी है तो कमाई लिंखूँ अपने में ही एक nature लिंखूँ या मेरी पहली teacher लिंखूँ।

मेरे घी की शान लिंखूँ या ईश्वर का सम्मान लिंखूँ घर का एक आधार लिंखूँ, या तेज तलवार लिंखुँ। लिंखु तो क्या लिंखू? 'नारी' इतना आसान शब्द नही है, जो ऐसे ही --- में बयां कर दिया जाए। in shopt वो 'औरत' नही गहरा समंदर है। पहले ४ दिन खून की बारीश होती है। फिर जा कर जिसका नाम 'माँ' है उसकी तारीफ होती है। एक स्त्री की भी क्या जिंदगी होती है। माँ डाँट लगाए तो उसे 'प्यार' कहते है। पापा की हर बात मानो तो उसे 'संस्कार' कहते है। सास ने कहा अपनी इच्छा को मार दों, तो उसे 'परंपरा' कहते है ? पती अपने सपने अपनी इच्छाएँ थोप दे, तो उसे कहते है। बच्चे अपने मन की करें, तो उसे नई सोच करते है। और घर में 'स्त्री' का होना, 'किस्मत' का खेल कहते है। एक नारी है, जो कभी भी कैसा भी बोझ उठा सकती है। वो सीता बन बेटों को 'लव-कुश' बना सकती है। उसकी ताकद को ना नापना, एक कमजोरी से तुम। ये जो हाथ में 'चुडियां' है न, ये कल को 'तलवार' भी चला सकती है।

माता जमाना बहुत खराब है।
मन में उसके कई सवाल है।
हल तो उसका हमारे पास ही है।
हमे हमेशा उसकी इज्जत करना है।
मत बनाओ उसे लक्ष्मी, सरस्वती
उसका औरत होना अपने में ही, एक खुबी हैं।
बाबुल का घर छोड, तुम्हारे घर आती है।
पाई पाई जोडकर तुमरे घर को बनाती है।
हाथ उठाते उसपर, तुम्हे शर्म नही आती है।
भुख उसे भी है, पर खाना उसने खाया नहीं।
कोई पता लगाओ, शायद पती अब तक घर आया नहीं।
हर दिन की देरी, उसके लिए समस्या भरी हैं।
इसी स्मरण सहित, तपस्या उसकी जारी हैं।
भाग्य मनाओ, फिर भी उसको छोड नही जाती हैं।
आवाज उठाते उसके उपर, तुम्हे शर्म नही आती हैं।
कभी नरों मे, कभी सनक तो कभी बहे जज्बातों में।
सहते सहते छाले पड गये मेहंदी वाले हाथो में।
इतना सब होने के बाद भी उसने विश्वास नहीं खोया हैं।
रोखा तो बहुत हैं, मगर अब तक काजल नहीं धोया हैं।
अरे तुमको उसकी फिक्र नहीं है जिंदा है पर जिक्र नहीं हैं।

उस पर तुम्हारा हक पुरा हैं। हो भी क्यु न, तुम्हारा he जो उस she के बिना अधुरा हैं। लेकिन तुमने तो ये ठान लिया भरा खजाना, पराया धन मान लिया है। वो जो तुम्हारा अपना है, आखों का जो सपना हैं। पुण्य तुम्हारा नष्ट हुआ हैं, बेटी हुई तो

कष्ट हुआ हैं।

लेकिन वो भी कब तक सहेगी,
अंधेरे में रोशनी कब तक रहेगी।
भूल जा तू इंन्सान सारे भेदों को,
मत भुला तू इंसानियत को,
अपना ले अब तू हकीकत को।
तू एक बार अपनी माँ, बेटी बहन की तरफ देख।
फिर भी अक्ल ना आये तुझे,
इतना ही अहंकार है अपने मर्द होने पर,
तो तु, अगले जन्म ही सही,
मगर 'औरत' बन के जरुर देख ।

अब तो समझ जा ये दुनिया...... तु एक औरत के जिंदगी को। नही होना उसे कुछ भी तुझसे, लेकिन अगर नजर उससे मिले तो सिर्फ इज्जत से। और कभी डरना ना पडे उसे जमाने से। ऐसा कुछ हो जाए कि....... वो औरत जिसके नही को नहीं समझा जाए, नहीं कहने पर तेजाब ना फेंका जाए।

■

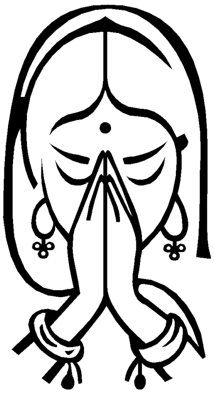

वक्त

जिंदगी मानो तो खुशियो का खजाना है
और ना मानो तो गम का ढेर लगा है।

लोक कह रहे है बोर हो गये है
हम सपनों के साथ रहते है,
ओ भूल गये कभी इन्हें
अपनो के साथ वक्त बिताने के लिए
उन्होने अपने वक्त से वक्त निकाला है।

आज ऐ अपने साथ है तो कद्र नही,
जरा पूछो उनसे जिन्होने अपनों से,
मिलने के लिए हजारों मिल का
फासला तय किया है।

आज कहते हो हमे कही और जाना है
और वक्त निभाना है।
जिस दिन अकेला पड जाओंगे
फिर कहोंगे ये अकेला पन मुझे नही भाता है।
मुझे फिर अपनों के पास जाना है।

मगर तब से वक्त लौट कर नही आएगा,
तू चाहकर भी अपने मिल नही पायेंगा,
फिर तुम्हें ऐ वक्त याद आयेगा,
और तेरे पास पछताने के अलावा कोई
और रास्ता मिल नही पायेगा।

कर ले कद्र तेरे अपने तेरे साथ है,
ये वक्त भी तेरे पास है,
क्या पता ? कल ये वक्त तेरे साथ हो न हो,
क्या पता ? ऐ अपने तेरे साथ हो न हो ।

– नेहा क. ठाकुर
एम. कॉम. भाग–१

यह साल

सब कुछ बदल रहा है..
हर पल ऐसे
थम सा गया है।
डर हमारे फेफडो में जैसे
जम सा गया है।
हंसती-मुस्कराती जिंदगी यो का,
बिखेर कर गया है।
यह साल सब की आँखो को नम कर गया है।
सब कुछ बदल रहा है..
खिल-खिलाती कलियों को
मुरझा कर गया है।
हर आँगन, हर गली को,
सूना कर गया है।
इंसानों को पिंजरे में
कैद कर गया है।
मानो हर जानवर को,
इन्साफ दे गया है।
यह साल सब की आँखो को
नम कर गया है।
सब कुछ बदल रहा है..
प्रकृति का हर रस,
हमसे ऊब सा गया है।
मानों पापों का घडा हमारे,
भर सा गया है।
मिल रही है सजा जैसे
प्रकृति से खिलवाड करने की,
पशु-पक्षियों के घर उजाड।
अपना घर बसाने की।
माफ करदे हे ईश्वर।
ना दे इतनी कठोर सजा मेरे गुनाहों की,
किस मंदिर, मस्जिद पील बाबा के पास
जा हाथ जोड मांगू मै माफी।
ना कर तू आँखे बंद
सुनले पूकार अपने बच्चो की....
सुनले पूकार अपने बच्चो की....

प्रियंका प्र. पवार
बी. ए. भाग १

जनगीत

जीवन में फिर नया विहान हो,
एक प्राण, एक कंठ गान हो ।

बीत अब रही विषाद की निशा
दिखने लगी प्रयाण की दिशा,
गगन चुमता अभय निशान हो।

हम विभिन्न हो गए विनाश में,
हम अभिन्न हो रहे विकास में,
एक श्रेय, प्रेम अब समान हो ।

शुद्ध स्वार्थ कामनींन से जगें,
लोककर्म में महान सब लगें,
रक्त में उफान हो, उठान हो।

शोषित कोई कहीं न जन रहे,
पीडन अन्याय अब न मन सहे,
जीवनशिल्पी प्रथम, प्रधान हो।

मुक्त व्यक्ति, संगठित समाज हो,
गुण ही जन-मन किरीट, ताज हो,
नवयुग का अब नया विधान हो।

अलफिया शेख
बी. कॉम. भाग ३

गल्ला तेरी मिठीयाँ

वैष्णवी प्रशांत पाटील
बी. एस्सी. भाग -१

बातें, जिंदगी का सफर बातों से ही जुडा होता है। कुछ वो जो सुनाई ना दे पर समझ आ जाती है। कुछ तो जो शब्दो मे छुपाकर कह दि जाती है। कुछ की ध्वनि नही, कुल का सुर नही होता। कुछ ऐसी जो हम शायद बया नही कर सकते। पर इन सब मे एक चीज सामान्य होती है और वो है ''बाते''।

चाहे 'गल' हो या 'बात' होनी तो चाहिए ही। संत कबीर दास जी का दोहा है, जिसमें वह कहते है की 'ऐसी बानी बोलीए मन का आपा खोए, आपन तन शीतल करें औरन को सुख होऐ' जिसका अर्थ है की, हमारी बोली और बोल इतने मीठे होने चाहिए की. सामने वाले का हृदय शीतल हो जाए उसे बडी ही शांति मिले, और हमे भी एक अलग आनंद मिले।

आप जानते है बातों का महत्त्व । हम बात करते है याने हम संपर्क करते है। जिसके एक दूसरे को जानने मे आसानी होती है। हम समझ पाते है। ईश्वर ने मनुष्य एक जैसा नही बनाया, सभी को अलग अलग कला-गुणों से सजाया है। उन्हें जानने के लिए और समझ ने के लिए हमारे लिए सबसे महत्त्वपूर्ण चीज है संपर्क। जिसके लिए महत्त्व की है बाते। आखिर इतिहास गवाह है कि संपूर्ण विश्व को सिर्फ एक चीज ने जोड रखा है। जिसे संपर्क कहते है।

संपर्क के कई साधन है, मोबाईल, टेलिफोन आदि लेकिन आजकल तो फेसबुक और इंनस्ट्राग्राम का जमाना है। जिससे हम एक दूसरे से जुडे हुए है। पहले के जमाने मे ट्रंक कॉल होता था। तब कहॉ जीओ का सीम चलता था। तब अपने दूर के रिश्तेदार से बात करने के लिए घंटो इंतजार करना पडता था। लेकिन फिर भी बाते होती थी। आजकल तो तकनीकी मदत से हम चाहे जिससे पलभर में बात कर सकते है। सारा विश्व मानो करिब आ चुका है। हम जब चाहे तब, जैसे चाहे वैसा, घंटो गप्पे लडा सकते है।

पर क्या सच में हम बाते कर रहे है या अंदर-ही-अंदर घुट रहे है। हमें जो लोक पसंद है क्या हम उनसे बाते कर रहे है। या परिस्थिति विपरित है। आईए जानते है। हमे जो लोक पसंद है हम उनसे बात करते है। पर क्या हम उनसे बात करते है जिन्हे हम पसंद आते है। हम उन्हे भी पसंद करते है जहाँ से हमे प्रेरणा मिलती है। नए विषयों के वे ज्ञाता होते है। उनसे भी चर्चा हमे एक मुकाम तक पहुँचाते है।

कुछ बाते ऐसी होती है जो हम हमारे दोस्तो के सात्र करते है। जिसका कोई तात्पर्य नही होता पर फिर भी हम करते जाते है। क्योंकि इससे हमे आनंद मिलता है। हम क्षणभर के सुख के लिए ही सही पर वार्तालाप करते है।

कुछ बातें ऐसी भी होती है कि जिनसे हमे तुटा हुआ महसूस होता है। जो हम हर किसी के साथ नही कर सकते। हम ये बातें उन लोगो के साथ करते है जिन्हे हम अपने दिल के ज्यासा करीब समझते हो।

और कुछ बाते तो होती है। जो हम अंदर ही अंदर अपने आप से कर रहे होते है तो आवाज कभी चुप ही नही होती। बस चलती जाती है और चलती जाती है। उन बातो से भी हमे अधिक आनंद होता है।

बातो के कई प्रकार है। जैसे चर्चा, वार्तालाब, वाद-विवाद,

विचार-विमर्श आदि । हमारे स्कूल मे जब वाद-विवाद स्पर्धा होती थी तब हम बडे चाव से उसमें सहभाग लेते थे । अपना मत रखना, सामने वाले की बात काटना और अंत मे किसी तात्पर्य पर नही आना यह ही तो हर्ष का कारण था ।

पर, मै यह प्रश्न पूछना चाहुँगी ? की क्या आप सच में सारी बाते करते है ? क्या सबसे बाते करते है ? या फिर हम आपने आप से झुटलाते है । हाँ, हम झुठ बोलते है । क्योंकि हम भेदभाव करते है । हाँ, हम पद, जाति भेद करते है ।

जो बडे अफसर होते है तो अपने कर्मचारिओं को कम समझते है। और उनसे अच्छे से बात नही करते। याने की उनका सम्मान नही करते है।

तो बाते मीठी कैसे लगेगी ? तो क्या मिठास जरुरी नही ? हम हमारी बातो से सबका दिल जीत सकते है । तो इन बातों मे थोडी सी शक्कर मिलाकर । अपने मनमल को निकालकर। सारे गिले शिकवे मिटाकर । पुरे स्नेह भाव से । सबसे मिलजुलकर हम बाते करें और फिर हम कह सकेंगे न, गल्ला तेरी मिठियाँ !

आपका क्या विचार हैं ? कुछ अपने लिए सोचिए।

मेरा बाप ....

अजीज वह मुझे रखता है
वह रग-व जान से

ये बात सच है
मेरा बाप कम नही माँ से

वह माँ के कहने पे कुछ
रौब मुझ पे रखता है

यही वजह है मुझे
चुमते हुए झिझकता है

हर एक दर्द वह चुपचाप
खुन पे सहता है

वह लौटता है कही देर रात
दिन भर वजुद उसका
पसीने में ढल के बहता है

पुराना सुट पहनता है
कम वह खाता है

मगर खिलौने मेरे
सब खरीद लाता है

वह मुझ को सोए हुए
देखता है जी भर के

ना जाने सोच के
क्या क्या वह मुसकुराता है

मेरे बगैर है सब ख्वाब
उसके वीरा न से

ये बात सच है
मेरा बाप कम नही माँ से

■

अबसार अहमद खान
बी. एस्सी. भाग-१

डॉ. बाबासाहब आम्बेडकर

ऋतिका विजय सरदार
बी. ए. भाग-१

डॉ. बाबासाहब आम्बेडकर की जीवनी : डॉ. बाबासाहब आम्बेडकर का मूल नाम भीमराव था। उनके पिताश्री रामजी बल्द मालोजी सकपाल महू मे ही मेजर सुभेदार के पद पर एक सैनिक अधिकारी थे। अपनी सेवा के अंतिम वर्ष उन्होने और उनकी धर्मपत्नी भीमाबाईने काली पलटन स्थीत जन्मस्थली स्मारक की जगह पर विद्यमान एक बैरेक मे गुजारे। सन १८९१ मे १४ अप्रैल के दिन जब रामजी सुभेदर अपनी ड्युटी पर थे। १२ बजे यही भिमराव का जन्म हुआ। कबीर पंथी पिता और धर्ममपरायन माता की गोद मे बालक का आरंभिक काल अनुशासित रहा।

शिक्षा : -

बालक भीमराव का प्राथमिक शिक्षण दापोली और सातरा मे हुआ। बंबई के एलफिन्स्टोन स्कूल से वह १९०७ मे मॅट्रीक पास की। इस अवसर पर एक अभिनंदन समारोह आयोजित किया गया और उसमे भेट स्वरुप उनके शिक्षक श्री. कृष्णाजी अर्जुन केलूस्कर ने स्वलिखित पुस्तक 'बुद्ध चरित्र' उन्हे प्रदान किया। बडौदा नरेश सयाजीराव गायकवाड की फेलोशिप पाकर भिमराव ने १९१२ में मुंबई विश्वविद्यालय से स्नातक परिक्षा पास की। संस्कृत पढने पर मनाही होने से वह फारसी लेकर उत्तीर्ण हुये।

अमेरिका के कोलंबिया विश्वविद्यालय :-

बी.ए.के. एम.ए. के. अध्ययन हेतु बडौदा नरेश सयाजी गायकवाड की पुन: फेलोशिप पाकर वह अमेरिका के कोलंबिया विश्वविद्यालय मे दाखिल हुये। सन १९१५ में उन्होनें स्नातकोत्ती उपाधी की परीक्षा पास की। सन १९१५ मे उन्होंने अपना शोध प्राचीन भारत का वाणिज्य लिखा था। उसके बाद १९१६ में कोलंबिया विश्व विद्यालय अमेरिका से ही उन्होंने पीएच. डी. की उपाधी प्राप्त की, उनके पीएच. डी. शोध का विषय था 'ब्रिटिश भारत मे प्रांतीय वित्त का विकेन्द्रीकरण'।

लंदन स्कूल ऑफ इकोनॉमिक्स एन्ड पोलिटिकल साइंस : फेलोशिप समाप्त होने पर उन्हें भारत लौटना था अंत: वे ब्रिटेन होते हुये लौट रहे थे। उन्होंने वहाँ लंदन स्कूल ऑफ इकोनॉमिक्स एन्ड पोलिटिकल साइंस मे एम. एस्सी और डी. एससी. और विधि संस्थान मे बार-एट-लॉ की उपाधी हेतु स्वयं पंजीकृत किया और भारत लौटे। सब से पहिले छात्रवृत्ति की शर्त के अनुसार बडौदा नरेश के दरबार में सैनिक अधिकारी तथा वित्तिय सलाहकार का दायित्व स्वीकार किया। पुरे शहर मे उनको किराये पर रखने को कोई तैयार नही होने की गंभीर समस्या से वह कुछ समय के बाद ही मुंबई वापस आये।

दलित प्रतिनिधीत्व :

वहाँ परेल में डबक चाल और श्रमिक कॉलोनी मे रहकर अपनी अधूरी पढाई को पुरी करने हेतु पार्ट टाईम अध्यापकी और वकालत कर अपनी धर्मपत्नी रमाबाई के साथ जीवन निर्वाह किया। सन १९१९ में डॉ. आम्बेडकर ने राजनीतिक सुधार हेतु गठित साउथरबो आयोग के समक्ष राजनीती मे दलित प्रतिनिधित्व के पक्ष मे साक्ष्य दी।

अशिक्षित और निर्धन लोगों को जागरुक बनाने के लिया काम :

उन्होंने मूक और अशिक्षित और निर्धन लोगों को जागरुक बनाने के लिये मुकनायक और बहिष्कृत भारत साप्ताहिक पत्रिकाएँ संपादित की और अपनी अधुरी पढाई पुरी करने के लिये वह लंदन और जर्मनी जाकर वहा से एम. एस.सी. डी. एस. सी. और बैरिस्टर की उपाधियाँ प्राप्त की। उनके एम. एस. की शोध विषय सम्राज्यीय वित्त के प्राप्तीय विकेन्द्रीकरण का विश्लेषणात्मक अध्ययन और उनके डी. एससी. उपाधि का विषय रुपये की समस्या उसका उद्रव और उपाय और भारतीय चलन और बैंकिंग का इतिहास था।

डी लिट की मानद उपाधियों से सम्मानित :

डॉ. बाबासाहब आम्बेडकर विश्वविद्यालय ने एल. एलडी. और उस्मानिया विश्वविद्यालय ने डी. लीट. की मानद उपाधियों से सम्मानित किया था। इस प्रकार डॉ. आम्बेडकर वैश्विक युवाओं के लिये प्रेरणा बन गए क्योंकि उनके नाम के साथ बी.ए. एमए. एमएस्सी. पीएचडी. बैरिस्टर, डीएसस्सी, डी. लिट आदि कुल २६ उपाधिया जुडी है।

सामाजिक एवं धार्मीक योगदान :

मानवाधिकार जैसे दलितों एवं दलित आदिवासियों के मंदिर प्रवेश, पानी पीने, छुआ छूत, जातिपाति, उच-नीच जैसी सामाजिक कुरीतियों को मिटाने के लिए मनुस्मृती दहन (१९२७) महाड सत्याग्रह (वर्ष १९२८) नासिक सत्याग्रह (वर्ष १९३०), येवला की गर्जना (वर्ष १९३५) जैसे आंदोलन चलाये।

संविधान तथा राष्ट्र निर्माण :

उन्होने समता, समानता, बंधुता एवं मानवता आधारित भारतीय संविधान को ०२ वर्ष ११ महिने और १७ दिवस के कठिन परिश्रम से तैयार कर २६ नवंबर १९४७ को तत्कालीन राष्ट्रपती डॉ. राजेंद्र प्रसाद को सौंप कर देश के समस्त नागरिकों को राष्ट्रीय एकता अखंडता और व्यक्ति की गरिमा की जीवन पद्धतीसे भारतीय संस्कृति को अभिमान किया।

आर्थिक वित्तीय और प्रशासकीय योगदान :-

भारत मे रिजर्व बैंक ऑफ इंडिया की स्थापना डॉ. बाबासाहब आम्बेडकर द्वारा लिखित शोध ग्रंथ रुपये की समस्या उसका उद्भव तथा उपाय और भारतीय चलन व बैंकींग का इतिहास, ग्रंथो और हिल्टन यंग कमीशन के समक्ष उनकी साक्ष्य के आधार पर १९३५ से हुई ।

बेटी हूँ मैं बेटी

बेटी हूँ मैं बेटी मैं तारा बनूँगी
तारा बनूँगी मैं सहारा बनूँगी
बेटी हूँ मैं बेटी मैं तारा बनूँगी ।

फूल जैसे सुंदर बागों में खेलूँगी
तितली बनुँगी मैं हवा को चुमूँगी
बेटी हूँ मैं बेटी मैं तारा बनूँगी ।।

गगन पर चमके चंदा मैं धरती पर चमकूँगी
धरती पर चमकुँगी मैं उजियारा करुँगी
बेटी हूँ मैं बेटी मैं तारा बनूँगी ।।।

पढूँगी लिखूँगी मैं मेहनत भी करुँगी
अपने पाव चलकर दुनिया को देखूँगी
दुनिया को देखुँगी मैं दुनिया को समझूँगी
बेटी हूँ मैं बेटी मैं तारा बनूँगी ।।

दीक्षा भारत मोहोड
एम. एस्सी. भाग-१

ऐ. पी. जे. अब्दुल कलाम (MISSILE MAN)

//////

अबुल पाकिर जैनुल अब्दीन अब्दुल कलाम (APJ Abdul Kalam) (१५ अक्टूबर १९३१–२७ जुलाई २०१५) इन्हें मिसाइल मैन और जनता के राष्ट्रपति के नाम से जाना जाता है, भारतीय गणतंत्र के ग्यारहवे निर्वाचित्र राष्ट्रपति थे। वे भारत के पूर्व राष्ट्रपति, जाने माने वैज्ञानिक और अभियंता इंजीनियर के रूप में विख्यात थे। उन्होंने सिखाया जीवन मे चाहे जैसे भी परिस्थिति क्यो न हो पर जब आप अपने सपने को पूरा करने की ठान लेते है तो उन्हें पूरा करके ही रहते है । अबदुल कलाम के विचार आज भी युवा पीढ़ी को आगे बढ़ने के लिए प्रेरित है।

इन्होंने मुख्य रूप से एक वैज्ञानिक और विज्ञान के व्यवस्थापक के रूप में चार दशकों तक रक्षा अनुसंधान एवं विकास संगठन (DRDO) और भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन (ISRO) संभाला व भारत के नागरिक अंतरिक्ष कार्यक्रम और सैन्य मिसाइल के विकास के प्रशासों में भी शामिल रहे। इन्हे बैलेस्टिक मिसाइल और प्रक्षेपण यान प्रौद्योगिकी के विकास के कार्यो के लिए भारत मे मिसाइल मैन के रूप में जाना जाता है।

इन्होंने १९७४ में भारत द्वारा पहले मूल प्रमाणु परीक्षण के बाद से दूसरी बार १९९८ में भारत के पोखराण – दिवतीय परमाणु परिक्षण में एक निर्णायक, संगठनात्मक. तकनीकी और राजनीतीक भूमिका निभाई। कलाम सत्तारूढ़ भारतीय जनता पार्टी व विपक्षी भारतीय राष्ट्रीय काँग्रस दोनों के समर्थन के साथ २००२ में भारत के राष्ट्रपति चुने गरग पांच वर्ष की अवधि के सेवा के बाद, वह शिक्षा लेखन और सार्वजनिक सेवा के अपने नागरिक जीवन में लौट भारत – रत्न भारत के सर्वोच्च नागरिक सम्मान आए। इन्होंने सहित कई प्रतिष्ठ पुरस्कार प्राप्त किए।

प्रारंभिक जीवन :

१५ अक्टूबर १९३१ को धनुषकोडी गाव रामेश्वरम, तमीलनाडुर में एक मध्यवर्ग मुस्लिम अंसार परिवार में इनका जन्म हुआ। इनके पिता जैनुल अब्दीन न तो ज्यादा पढ़े लिखे थे न तो पैसे वाले थे इनके पिता मछुआरा कि नाव किराये पर दिया करते थे। अबदुल कलाम संयुक्त परिवार में रहते थे । परिवार की सदस्य संख्या का अनुमान इस बात से लगाया जा सकता है कि यह स्वय पाँच भाई और पाँच बहन थे और घर मे तीन परिवार रहा करते थे । अब्दुल कलाम के जीवन पर उनके पिता का बहुत प्रभाव पड़ा वे भले ही पढ़े लिखे नही थे, लेकिन उनकी लगन और उनके दिए संस्कार अब्दुल कलाम के बहुत काम आए । पाँच वर्ष की अवस्था में रामेश्वरम की पंचायत के प्राथमिक विद्यालय मे उनका दिक्षा संस्कार हुआ था। उनके शिक्षक इयादुराई सोलोमन ने उनसे कहा था की 'जीवन मे सफलता तथा अनुकूल प्राप्त करने के लिए तीव्र इच्छा, आस्था, अपेक्षा इन तीन शक्तियों को भाली भाँति समझ लेने और उन पर प्रभुत स्थापित करना चाहिए।' पाँचवी कक्षा में उनके उन्हें पक्षी के उड़ने के तरीके अध्यापक की जानकारी दे रहे थे, लेकिन जब छात्रों की समझ नही आया तो अध्यापक उनको भविष्य में विमान विज्ञान में ही वक्त जाना है। कलाम के गणित के अध्यापक सुबह ट्युशन लेते थे इसलिए वह सुबह ४ बजे गणित ट्यूशन पढ़ने जाते थे। अब्दुल कलाम ने अपने आरंभिक

शिक्षा जारी रखने के लिए अखबार वितरीत करने का कार्य भी किया था। कलाम ने १९५० मे मद्रास इंस्टीटयूट ऑफ टेक्नोलाजी से अंतरिक्ष विज्ञान में स्नातक होने के स्नातक बाद उन्होंने की उपाधि प्राप्त कि है। हावरफ्रॉफ्ट परियोजना पर काम करने के लिए भारतीय रक्षा अनुसंधान संगठन में आगे जहा उन्होंने सफलता पूर्वक कई अग्रह प्रक्षेपण प्रयोजनाओं में अपनी भूमिका निभाई प्रयोजना निदेशक के रूप मे भारत के पहले स्वदेशी उपग्रह प्रक्षेपण यान SLV3 के निर्माण में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई जिससे जुलाई १९६२ मे रोहिणी उपग्रह सफलतापूर्वक अंतरिक्ष में प्रक्षेपित किया गया था।

वैज्ञानीक जीवन :-

१९७२ में वे भारतीय अंतरिक्ष अनुसाधन संगठन से जुड़ा अब्दुल कलाम को परियोजना महानिदेशक के रूप में भारत का पहला स्वदेशी उपग्रह (SLV3) प्रक्षेपास्त्र बनाने का श्रेय हासील हुआ १९८० में इन्होंने रोहिणी को पृथ्वी उपग्रह की कक्षा के निकट स्थापित किया था। इस प्रकार भारत भी अंतर्राष्ट्रीय अंतरिक्ष क्लब का सदस्य बन गूगा। दूसरी लॉन्च व्हीकल प्रोग्राम की परवान चढ़ाने का श्रेय भी इन्हें प्रदान किया जाता है। इन्होंने अग्नि एवं पृथ्वी जैसे प्रेक्षेपास्त्रों को स्वदेशी तकनीक से बनाया था। कलाम जुलाई से दिसम्बर १९९२-१९९९ तक रक्षा मंत्री के विज्ञान सलाहकार तथा सुरक्षा शोध और विकास विभाग के सचिव थे। उन्होंने रणनीतिक प्रक्षेपास्त्र प्रणाली का उपयोग आग्नेयास्त्री के रूप मे किया। इसी प्रकार पोखरण परमाणु परीक्षण भी उजी के. मिलाकर किया। यह भारत सरकार के परमाणु सलाहकार भी रहे। १९८२ मे ते प्रभारतीय रक्षा अनुसाधन एवं विकास परंधान में वापस निवेशक के तौर पर आगे और उन्होंने अपना सारा ध्यान गइडेड मिसाइल के विकास पर केंद्रीय किया। जुलाई १९९२ में से भारतीय रक्षा मंत्रालय और वैज्ञानिक सलाहकार नियुक्त हुए। उखी देखरेख में भारत ने १९९८ पोखरण में अपना दूसरा सफल प्रमाणु परिक्षण किया और परमाणु शक्ति से संपन्न राष्ट्रों की सूची में शामिल भारतीय जनता पार्टी समर्थित NDA घटक दलो से अपना उम्मीदवार बनाया था जिसका वाम दलो के अलावा समस्त दलो मे समर्थन किया १८ जुलाई २००२ स कलाम १०% बहुमत द्वारा भारत का राष्ट्रपति चुना गया था और इन्हें २५ जुलाई २००२ को संसद भवन के अशोक कक्ष में राष्ट्रपति पद की शपथ दिलाई थी। इस संक्षिप्त समारोह में प्रधानमंत्री अटल बिहारी वाजेपयी उनके मंत्री मंडल के सदस्य तथा अधिकारीगण उपस्थित थे।

राष्ट्रपति दायित्व से मुक्ति के बाद :-

कार्यालय छोड़ने के बाद कलाग भारतीय प्रबंधन संस्थान शिलोग, भारतीय प्रबंधन संस्थान अहमदाबाद, भारतीरा प्रबंधन संस्थान इंदौर व भारतीय विज्ञान संस्थान के मजद फैलो ब रथ विजिटलंग प्रोफदार बन गए। मई २०१२ में कलाम ले भारत के गुवाओं के लिए एक कार्यक्रम, भ्रष्टाचार को हराने के एक केंद्रीय विषय के मैं आंदोलन को क्या दे सकता हूँ' का शुभारंभ किया। कलाम कर्नाटक भक्ति संगीत हर दिन सुनते थे । इन्हें २००३ और २००६ में "MIV Youth Icon of the Yease" के लिए नामंकित किया गया। इन्हें एक समर्थ परमाणु वैज्ञानिक होने के लिए जाना जाता हैं।

निधन :-

२७ जुलाई २०१५ की शाम अब्दुल कलाम भारतीय प्रबंधन संस्थान शिलोंग में रहने शोच्या ग्रह ' पर एक व्याख्यान दे रहे थे जब उन्हें जोरदार Cardiac Arrest (दिल का दौरा) और यह बेहोश होकर गिर पड़े। उन्हें ६:३० बजे गंभीर हालत में बेथानी अस्पताल ICU में ले जाया गया और उन्हें बचाने की बहुत प्रयास करने के समर्थ ७:४५ पर उनका निधन हो गया।

किताबें :-

कलाम ने साहित्यिक रूप से भी अपने विचारों को चार पुस्तकों में समाहित किया है जो इस प्रकार है: इंडिया २०२० ए विज़न फॉर द न्यू मिलेनियम माई जर्नी, ग्रइग्नाटिड माइंड्स, १०) अनलीशींग द पावर विदिन इंडिया चिंतनपरक रचनायें इग्नाइटेट माइंडस : अनलीशिंग दयावर विदीन इंडिया - पंभिम बुझरा, २००३ ISBN 0-14-302982-7 इंडिया-माग ड्रीम प्रएक्सिल लु+म, २००४ 15BN81-74446-350-X एनविजनींग अन एपावर्ड नेशन: टेकनालोजी कार सोसागदन ट्रांसफारगेशन हाल मैक्ग्राहिल प्रकाश, २००४७ ISBNO 07-053154-4

आत्मकथात्मक रचनायें

Winge of fire : एन ऑटोबायोग्राफी ऑफ एपीजे अब्दुल कलाम सह लेखक अरुन तिवारी, ओरियंट लॉगमैन १९९९ ISBN 81-73111461

Scientist to Besidenti: (ज्ञान पबलीशींग हाउस २००३ ISBN 8212-0807-6

My Journey : (मेरी जीवनयात्रा), प्रभात पेपरबैक्स,नयी दिल्ली

पुरस्कार एवं सम्मान

वर्ष २००५ में स्विटजरलैंड की सरकार ने कलाम के स्प्रिंटरग्लैंड आगमण के उपलक्ष्य में २६ मई को विज्ञान दिवस सम्बंधि घोषित किया।

■

सम्मानका वर्ष	सम्मान / पुरस्कार का नाम	प्रदाता संस्था
२०१४	डाक्टर ऑफ साइन्स	सडेनबर्ग विश्व विद्यालय युनाइटेड किंगडम
२०१२	डॉक्टर ऑफ लॉज (मानद उपाधि)	सडमन पेस्तर विश्वविद्यालय
२०११	IEEE मानद सदस्यता	IEEE
२०१०	डॉक्टर आफ इंजीनीयरींग	यूनिवर्सिटी ऑफ वाटरलू
२००९	मानदं डॉक्टरेट	ऑकलैंड विश्वविद्यालय
२००९	हुवर मेडल	IFME, Foundation
२००९	वॉन कार्मन वींगस अंतराष्ट्रीय अवार्ड	Calibornia Institute of technology,
२००८	डॉक्टर ऑफ इंजीनीयरींग (मानद उपाधि)	नानयाग Technologicals School, Singapare
२००८	डाक्टर ऑफ साइन्स (मानद उपाधि)	अलीगढ मुसलीम विश्वविद्यालय, अलीगढ़
२००७	डाक्टर आफ साइन्स और टेक्नोलॉजी की मानद उपाधि	कारनेगी, मेलन, विश्वविद्यालय
२००७	किंग चार्ल्स मेडल	रायल सोसायटी युनाइटेड किंगडम
२००७	डॉक्टर आफ साइन्स की मानद उपाधि	वृल्वर हैप्टन विश्वविद्यालय यूनाइटेड किंगडम
२०००	रामानुजन पुरस्कार	अल्वार्स शोध संस्थान, चेन्नई
१९९८	वीर सावरकर पुरस्कार	भारत सरकार
१९९७	इंदिरा गांधी राष्ट्रीय एकता पुरस्कार	भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस
१९९७	भारत रत्न	भारत सरकार
१९९४	विशिष्ट शोधार्थी	इंस्टीट्यूट ऑफ डायरेक्ट इंडिया
१९९०	पद्म विभुषण	भारत सरकार
१९८१	पद्म भूषण	भारत सरकार

आज नयासा निखरा हुँ '!

वो खोलकर सारी बंधिशे, फिर रास्ते पर चला हुँ,
हारा, थका, रुका हुआ मैं आज नयासा निखरा हुँ।
खोया तो बहुत कुछ है
पाया फिर भी थोडा है मैने,
लॉकडाऊन में परिवार तो मिला,
पर कुछ सपने पीछे छोडे मैने,
जिनके लिए मिनट नही था,
उनके साथ घंटो गुजारे मैने,
मगर अब सपना पूरा करने चला हुँ,
हारा, थका, रुका हुआ मैं आज नयासा निखरा हुँ।
'घर के काम' और 'घर से काम'
इनमे थोडा उलझा हुँ
दूर भी थे कुछ अपने मेरे
मैसेज, विडिओ कॉल से उनसे भी जुडा हुँ,
हारा, थका, रुका हुआ मैं आज नयासा निखरा हुँ।
मंजिल भी पानी है मुझे,
फिरसे एक नई उडान भर रहा हुँ,
हैन्डवॉस, मास्क, सेनिटाईझर से दोस्ती की है मैने,
अपने आप मे बदलाव ला रहा हुँ।
कठिन परिस्थिती का सामना कर,
कुछ नया सीख कहा हुँ।
अपनो का साथ पाया, कुछ अपने बारे मे जान पाया,
अब और ज्यादा मजबूत हुआ हुँ,
हारा, थका, रुका हुआ मैं आज नयासा निखरा हुँ।

एक दिन......

जिंदा हूं तो कोई पूछता नहीं हाल मेरा,
बेहाल छोड जाऊ तो बहुत रोयेंगे नाम लेकर मेरा 'एक दिन'

जितनी बाते करनी हैं करलो अभी हमसे,
ये मतलबी दुनिया छोड़ जायेगे हम 'एक दिन'

आज कहते हैं बहुत बोलती हैं,
हमेशा के लिये चुप हो जाऊंगी 'एक दिन'

जिन्हें दोस्त समझा था उन्होंने भी रंग दिखाये,
हम नहीं दिखा पायेंगे पर हिसाब होगा सबका 'एक दिन'

कितना भी किसी को दिल लगाया ये तो तय हैं,
सब भूल ही जाते हैं 'एक दिन'

रिश्ता कितना भी रुहानी क्यु ना हो
छूट जाता हैं हात चलते चलते 'एक दिन'

रखते है दो चेहरे सब लोग,
उतरेगा सबके चेहरे से नकाब 'एक दिन'

कोई किसी के बिना नहीं भरता आदत की बात हैं,
छूट जायेगी मेरी भी 'एक दिन'

दिन गुजर रहे हैं, गुजर रहे हैं साल,
पर इंतजार में है आयेगा वो 'एक दिन'

आकांक्षा महेंद्र गोमासे

जिना चाहता हैं...

थोडा धीरज रख थोडा और जोर लगा,

जंग लगा दरवाजा खुलना चाहता है....

बिखरेगी वही चमक अपनी वजूद से,

टूटा हुआ मन सवरना चाहता है....

कुछ देर रुकने के बाद फिर से चल पडना,

मन ठोकर खाने के बाद संभलना चाहता है....

जो सपने है तेरे पूरे करके तू दिखा,

गरजा हुआ बादल बरसना चाहता है....

जिद्दी दुख दर्द टलने में वक्त लगेगा,

पर खुशी के लिये इन्तजार करना चाहता है....

ये दिल है नादान, बच्चो जैसा,

बचपना करते करते जीना चाहता है....

आकांक्षा महेंद्र गोमासे

वक्त लगता है.....

आसमा छू आने की जिद हैं मुझे
धूप है या घटा मुझे क्या
किस तरफ की है हवा मुझे क्या
पर उडान भरने में वक्त लगता है.

है ताल्लुक कोई तुटा तो तुटा रहे
मुझसे कोई रूठा तो रुठा रहे
इन दिनो मैं तो खुद से हि हु नाराज
अब मनाने में वक्त लगता

दोस्तों भरी जिंदगी जी रही हूं
पर जरूरत के समय अकेली हूं
खो गयी हूं इस भीड भरी शहर में
घर का रास्ता ढूंढने में वक्त लगता है

दिल में है क्या ? दर्द पता नही
उसकी क्या है खता पता नहि।
जो पता लग जाये इसका दर्द एक बार
पर मरज की दवा खोजने में वक्त लगता है।

बेवफाई है क्या ? और क्या है वफा ?
मुझको आती है हर एक अदा
जो भी समझाएगा समझ लूंगी
दिल की बात समझने में वक्त लगता है।

सफर से लोट जाना चाहती हुं
रास्ता अधूरा छोड़ जाना चाहती हुं
देदे अगर साथ कोई तो आसान होगा
परिंदा आशियाने तक पहूचनेमें वक्त लगता है.

लिखना ....

थक गयी थी सब की परवाह कर कर के
लापरवाह हुई तो कितना सुकून हे लिखना....

मैने अपने आप को ऐसा बनाया है
की किसी के आने से, या जाने से,
या बदल जाने से मुझे फरक नहीं पड़ता है लिखना.....

अब तो खुद की परछाई पर भरोसा ना रहा
रोशनी ना होने पर इसने भी साथ छोड़ दिया
अब लोगो पर क्या करे भरोसा लिखना......

जिंदगी में पहले से हि मौजूद होते हुए महबूब,
फिर भी दूसरों के दिलों से खेलना हो गया
है रोज का पेशा यहाँ लिखना.....

चाहने वालों की भीड़ लगी पडी हैं
लेकिन आजकल मेरा दिदार बहुत
महँगा हैं लिखना......

लोग काम के वक्त करते हैं याद यहा
तुम अपनी खुद्दारी ना कम पडने देना लिखना....

जान तो बहुत गई हूँ लोगो को आज
इसलिए लगता है गलत उनको मेरा 'लिखना'......

आकांक्षा महेंद्र गोमासे

इंग्रजी
विभाग

SELF DISCOVERY : A JOURNEY OF SELF LOVING

Dr. Mrs. Swati N. Zodpe
Asst. Prof. Dept of Microbiology
Shri. Shivaji College, Akola

Self Discovery is the best investment that you can make.

A Journey of Self Discovery is the Act or process of gaining knowledge or understanding of our abilities, Characters and Feelings. Confidence is developed when we are in touch with yourself. Through self-discovery, we can find a deeper connection between who we are and who we want to be, allowing us to truly tend to our needs. Self-discovery can help improve mental health as it allows you to gain a deeper understanding of ourselves and is important part of life in this days and Age,

A Strong sense of self is vital and is ones perception of oneself and is the only way to find who I am. Each Person's sense of self is directly related to how they feel about self, their level of self esteem and their confidence. Self Discovery is not an a one day or a one week affair. In fact, it can take a lifetime to build up a relationship with ourself.

Self-confidence is an attitude about your skills and abilities. It means you accept and trust yourself and have a sense of control in your life.... Feeling confident in yourself might depend on the situation.

"To fall in love with yourself is the first secret to happiness." -

There are thousands of shades in each person Life's and as many self-discovery techniques, It means finding your purpose in life (we all have a purpose), it means digging deep into your childhood and revealing the experiences that shaped you... good and bad. It means realizing what your beliefs are and living by them. The effects of self-discovery include Happiness, Fulfillment, Clarity and may be even Enlightenment! The journey however is not always an easy road. The journey includes Fear, Confusion, Misunderstanding, Doubt and literally Re-visiting all your choices in life.

Think, Process, Ponder

Being yourself is important, but knowing yourself is even more important. Discovering yourself can only be done after taking some quiet time to think and assess your life. Many people don't take the time to assess themselves because silence scares them. For these people, its important find Peace in a silence, and make to time It isn't until you allow yourself to be alone that you can evaluate yourself and be completely truthful with yourself. Then, you will actually be able to see every facet of your life - the good and the bad. to

No one is Perfect in Life So the Pencils have Erasers

Realize Yourself

While you may think you know what you want out of life, it's important that you evaluate your passions and skills every few months. Understanding what you're good at and interested in, makes discovering your goals much easier to discover. Once you've finally discovered why your goals are, what they are, you can look further inwards and see what gifts you bring to the world. Always keep in-mind that your passions and goals will change over time. This is a natural process, and something that shouldn't be feared. While your goals and passions develop, you'll clear the fog that often clogs up people's minds when considering their goals. Remember that Life's Greatest Lesson are usually Learned at the Worst Time and from Worst Mistakes.

Discover your Passions

Pursuing a passion is never a bad idea. You'll learn more about yourself in a day pursuing a passion then you would in a year working in a position you hate. One thing many people don't do is focus on their passions in every facet of their life. All this means is that people don't try and work their passions into other areas of their life. Whether you're bringing it into the workplace or back home, having elements of your passion throughout your life will make you a happy and healthier person. Passion produces effort, and continuous effort produces results.

What I know for sure is that the journey is worth taking. I am slowly becoming calmer, more aware and more tolerant. I am learning how to pay attention to my feelings and understand myself better. I like to refer to it as spring-cleaning of the mind, our emotions and our surroundings (including the people in our life). It requires making some tough decisions and sticking to them. I have also started to set intentions and no longer have expectations from others okay... this one is really hard for me and it's a work in progress- but instead I have started to look within for answers. I've had several set backs along the way and I have no doubt I will have many more but, I'm not giving up.

Everyone wants Happiness,
No one wants Pain

But you can't have a Rainbow,
Without a little Rain

Life is an Endless process of self Discovery

■

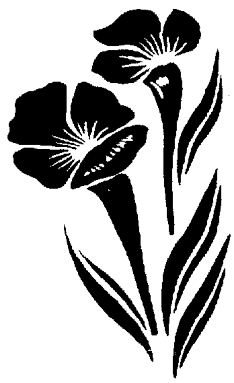

Students AND Social Service

Bushra Fatema Memon
Class : B.s.c 1st

A student is a member of the society. He lives among his brethrens. He has therefore certain duties to the society. He cannot live a secluded life. He should imbibe the ideals of social service in his early life. The first duty of a student is to read. He is to prepare for life. He cannot, of course, give a wholetime service to society. But during leisure and long vacation he can do some small jobs for the society. He can do these whenever he gets time.udents and Social Service.

During vacation or leisure students can do various works for the society. For example, they can visit villages and advise the villagers in matters of hygienic and cleanliness

They can clear themselves the village slums. They can start adult education centres and impart education to the illiterate people of the villages. They can go to the flood-affected or cyclone-affected area and arrange for help and relief. They can construct village roads and dams. They can advise people in different fields. They may explain to people the cause of different illness and the principle of sanitation. In this way, the students can serve the community in times of need.

These services benefit not only the society but also themselves. They come close to different people from different areas. They gain practical experience from these work. But they should bear in mind that these duties never hamper their progress in studies. Most of the great men of the world were social workers. People love them because they worked for the society. Students, therefore, should take the ideal of these great men. They should generate in them a spirit of service to the society from this seed time. Social Service is a service to the society. Man lives in society. He is called a social animal. As a member of the society he has to do certain duties for the society.

Everyone in the society is dependent on others. So, there must be understanding and co-operation among the different members of the society. Any work or service for the welfare of the society may be called social service. It is difficult to furnish a list of social services. For social service is of a wide range. It embraces many works done for the upliftment of the society. To remove poverty and illiteracy, to help people in the matters of sanitation, to reconstruct village roads, to clear slums, to plant trees, to give relief to flood-stricken people are some of the social services. ■

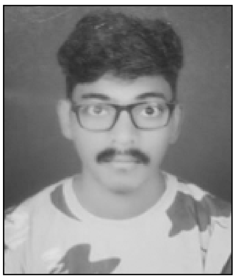

CONTRIBUTION OF SOCIAL MEDIA IN THE SITUATION OF COVID-19

DNYANESHWAR D. BUNDE
BA PART 1

Considering any things it has a two aspect one is it's advantages and second is it's disadvantages All social media runs through the internet so it's important to know a little bit About internet The first workable prototype of the internet came in the late 1960 with the creation of Arphanet

Or the advance reserches project agency network originally funded by the US department of defence Arphanet used packed switching to allow multiple computers to communicate on a single network let us know About first social media sites ;The first social media site was a (six degrees) made by Andrew weinreich in 1997. Six degrees was pretty popular with users until 2003 that's when Tom Anderson made (my space)

Let us know about contribution of social media in the situation of covid 19

SOCIAL MEDIA IS WORKING AS
A BOON FOR STUDENT

1. It's usefull to reciprocity of thoughts and also educational and social blog's,we can upload our post also we can explain our opinion on social things and everyone can see our post give a reply or response to our post

2. Social media is usefull for conveying school information to students in situation of covid 19 and able to when the schools and colleges were closed the social media Did a great job of imparting exercise ,practicle exams and all kinds of instructions to the students and they are doing it now as seen

3. During the pandemic when bookstore were closed then every student exchanged notes, books and photos through social media (let's help each other | let's just support each other

THEY REMIND US OF EVERY
HAPPY MOVEMENT

4 when every doctor ,police, staff and the all servant of the country were struggling without celebrating their birthdays and happy movement ;but everyone should know that Facebook wishes them happy

birthday first of all on their mobile

IT KEEPS THE RELATIONSHIP GOING ON

Dnyaneshwar. D.bunde

5. These social media have worked and are still working to bring every relationship closer and harmonious in the pandemic

SOCIAL MEDIA SAVE OUR MONEY AND TIME

6. in the past, wedding cards had to go from house to house But in the present /pandemic

situation this became impossible but here social media played big roal in making impossible to possible this social

media has done the job of sending free wedding cards without spending that much money

EDUCATION OF STUDENTS CONTINUED DUE TO INTERNET AND SOCIAL MEDIA

7. In the pandemic situation when all classes are closed, when the whole world stopped, when the whole country was at a standstill but nevertheless teacher s continued their teaching through internet and many other social media platforms so that the students education would not stop

ALSO THEIR CONTRIBUTION IN SAVING THE LIVES OF MANY

8. Outbreaks of covid 19 is more likely to cause, fevers,chills, and cough, and if the patient is covid 19 affected then first treatment can be provided quikely expeditiously IT ALSO ENTERTAINS QUARANTINE PATIENT WITH DAILY INFORMATION

9. In pandemic situation if all the included updates are available, they are available on social media it contains social, political, daily information and special information about film, art, sports, fashion which entertains patients with quarantine and keeps their mind fresh and happy They provides news paper to the students appearing for upsc,mpsc and any other examination 10. In the covid 19 pandemic situation news paper not available who

studying for upsc mpsc and any other of competitive exam as a result

students become anxious

THUS SOCIAL MEDIA CONTRIBUTED IMMENSELY IN THE SITUATION OF COVID AND HELP US IN MANY WAYS.

■

Take care,stay safe

The Last Time I Saw You!

The last time I saw you
Plethora of emotions I deciphered
That day you unveiled my dear son
This old lady failed to remember
With you, what I have ever misdone.

The last time I saw you
Was that glee, satisfaction or may be guilt?
That you failed miserably to convey
Some died here, some still wait & I too
After you left me in this
"Old Age Home" that day

The last time I saw you
I knew you'll never come to see me
Still I pray you upbring you little one sincerely
It's not yours but my fault as I can't recall
If I have ever taught you this way
Still I'll be your mum if you consider me or not anyway

Sumayya Sadaj Khan
M.Sc. II

DON'T QUIT

When things go wrong, as they sometimes will,
When the road you're trudging seems all up hill,
When the funds are low and the debts are high,
And you want to smile, but you have to sigh,
When care is pressing you down a bit,
Rest, if you must --- but don't you quit.

Life is queer with its twists and turns,
As every one of us sometimes learns,
And many a failure turns about,
When he might have won had he stuck it out;
Don't give up, though the pace seems slow --
You might suceed with another blow.

Often the goal is nearer than,
It seems to a faint and faltering man,
Often the struggler has given up,
When he might have captured the victor's cap.
And he learned too late, when the night slipped down,
How close he was to the golden crown.

Success is failure turned inside out --
The silver tint of the clouds of doubt--
And you never can tell how close you are,
It may be near when it seems after;
So stick to the fight when you're hardest hit --
It's when things seem worst that you musn't quit.

Alfiya Shaikh
B. Com III (A) Eng

Abhishek Umakant Shegokar
B. Com. 1 st. Year

Religious Place Shegaon

Shegaon is a historical place and beautiful city in the world. It is a famous historical place in Maharastra. Shegaon is not only historical place but also religious place in Maharashtra. Shegaon belongs to Gajanan Maharaj as motherhood of him.

How to go there :

As it is a famous Historical place there is no problem go to Shegaon you can go there by Bus, Train and Private luxury busses, Two wheeler, four wheeler, etc any facilities available to you can get busses from Akola, Khamgaon, Nashik, Pune, Mumbai from busses available to go there from any cities.

Where to stay :

As a famous historical place there is no problem to stay in Shegaon. You can stay at hotle like Royal palace, Kathale Guest House, Thakur lodge Inn and Most important to a Gajanan Maharaj Sansthan Bhakt Niwas Rooms available any time any where and private hotel are always ready to welcome you. You can get veg and non-veg foods; both are available to you any where.

What to see visit to place :

As a famous religious place, there is no problem to visit attraction places. It offers very beautiful views. You can see beautiful marble design in inner side of temple called as Bhuyar. Its very old and beautiful design as there speciallity you must see Gajanan Maharaj Samadhi. You must take Darshan of Samadhi as take a lot of blessings of Maharaj. Gajanan Maharaj temple gives you free of charge food available you can Anand Sagar , which is just 3 km from here.

Shopping Attractions :

As a famous religious historical place there are shopping market biggest to Ram Navmi festival and Gajanan Maharaj Pragat Din festival big mall and little stoll available to you shopping little children toys doll and ladies purse, dresses, saree acticles makeup kit, etc Shegaon is very clean city. Shegaon people help to anywhere. The big shopping malls are ready to welcome you once visit to Shegaon confirmly.

Best time to visit :

The best time to visit Shegaon is Pragat Din and Ram Navmi. Also that the summer season once visit a lot of joy and happiness after visiting the city come soon. Don't forget to taste famous 'Kachori' of Shegaon.

'Come To Shegaon And Enjoy Your Holidays'

■